

Madách Imre

Költemények
Harmadik kötet

Madách Könyvtár — Új folyam 106.

Sorozatszerkesztő: Andor Csaba

Madách Imre művei IX.

Költemények 3.

A Madách összkiadás sorozatszerkesztője: Bene Kálmán

A sorozat eddig megjelent köteteit lásd az utolsó lapokon!

Madách Imre

Költemények

Harmadik kötet

Madách Irodalmi Társaság
Szeged
2020

A könyv megjelenését támogatta:

Czellér András

Sajtó alá rendezte, a szövegváltozatokat,
szövegmagyarázatokat összeállította és az előszót írta:

BENE KÁLMÁN és ANDOR CSABA

Készült Budapesten, 2020-ban. Felelős kiadó:
Bene Zoltán, műszaki szerkesztő, borító:
Andor Csaba

ISBN 978-615-5462-25-2
ISSN 1219-4042

BEVEZETÉS

Madách költeményeinek harmadik kötete lényegében azokat a verseket tartalmazza, amelyek nem szerepelnek az általa tervezett kétkötetes kiadásban.

Ezek első közelítésben két csoportba bonthatók: a *Lantvirágok* verseire (ideértve a szerző életében ugyanilyen címen megjelent egyetlen kötetet, és az abból kimaradt verseket), továbbá az *Egyéb* versekre. Az utóbbit két alcsoportra bontottuk: a *Teljes költeményekre* (ezek között vannak a szerző életében megjelent és publikálatlan versek, levelekben előfordulók stb.), valamint az *Alkalmi versek és rögtönzések* vegyes összetételű csoportjára. (Idesoroltuk a ma ismert egyetlen vers-töredéket is.) A versek sorszámozása itt véget is ér, a *Függelékben* szereplő tételeket ugyanis nem számoztuk.

Ez utóbbi gyakorlatilag a *Nógrádi képcsarnokot* jelenti, továbbá egy kétes hitelű verset. Itt nem volt lehetőség jó döntésre, csak legkevesbé rossz megoldásra. Három lehetőségünk volt. A sorszámozás azért lett volna rossz megoldás, mert a versek jelentős része nem Madách alkotása, hanem a két társszerző valamelyikéé. Ha csak azokat a verseket számoztuk volna meg, amelyeket biztosan Madách írt (az általa tervezett kötetbe is felvenni szándékozottak), akkor a következtetlen eljárás (az egymást követő versek közül bizonyosaknak van sorszámuk, másoknak nincsen) még furcsább eredményre vezetett volna. Maradt a harmadik lehetőség: a sorszámozás elhagyása. Ennek ellenére vannak a *Nógrádi képcsarnok* versei előtt is sorszámok, de ez ne tévessze meg az olvasót! Ezek ugyanis nem a Madách-költeményeknek az első kötetben megkezdett, mindenütt szögletes zárójelbe tett sorszámai, hanem magának a kéziratot füzetnek a belső sorszámai (ahogyan pl. a kisciklusokon belül is voltak az előző kötetekben sorszámok).

A kétes hitelű verset tisztán formai-szerkezeti megfontolásból talán jobb lett volna valamelyik nagyobb verscsoportban elhelyezni. Ám bizonyos szempontból kiemelt a jelentősége: a további kutatások szempontjából. A figyelemfelhívó elhelyezés talán felkelti majd a kutatói érdeklődést.

Madáchnál a vegyes feljegyzések közé sorolt céduláin számos idegen (általában német nyelvű) verstöredéket találunk; ezeket nem vettük fel a kiadásunkba. Ugyancsak elhagytuk a többi idegen verset is. Weisse verse, a *Versönliche Laura* a levelezés-kötetünkben már megjelent (MK 87. 64. levél), a *Felment a kis kecske...* kezdetű „népdal” úgyszintén (MK 87. 214. levél), Benjamin Franklin sírfelirata (*Epitaphe de Franklin, écrite par lui même*) ugyanolyan cédulára írt feljegyzés (vagy inkább lejegyzés), amilyenek a vegyes feljegyzések között szerepelnek (ám eredetileg nem ott, hanem Lónyay Menyhért tulajdonában volt), végül a *Don Sublado*, ill. *Don Sublada* Madáchnak egy-egy rajzán szerepel.

Lantvirágok

A *Lantvirágok* 1840 nyarán jelent meg, komoly filológiai elemzésnek azonban sohasem volt tárgya. A Madách-hagyatékkal együtt a Magyar Nemzeti Múzeum tulajdonába került egy ugyanilyen című kéziratot versgyűjtemény, amelynek címlapján Ottmayer Antal cenzor sorai is olvashatók, aki a törölt versek kivételével jóváhagyta annak kinyomtatását. Ennek nyomán a közelmúltig elterjedt az a vélekedés, hogy a kézirat a kinyomtatott könyvnek a kézirata. Már a filológiai elemzés előtt, józanul mérlegelve az említett tényeket, belátható, hogy az állítás abszurd. Ha ugyanis valóban a kézirat alapján készült volna a könyv, akkor semmiképpen se kerülhetett volna vissza Madáchhoz. Hiszen a nyomdának fel kellett készülnie arra, hogy utóbb jogvita támadhat: akár a cenzori hivattal, akár a költővel. Márpedig a nyomda csakis a kézirattal bizonyíthatta az egyik oldalon azt, hogy mindent kihagyott, amit a cenzor törölt, a másik oldalon pedig azt, hogy a szerző sorait hűen közölte. A filológiai elemzés is erre vezet. Mert már az első vers harmadik sora egészen más a kéziratban és a kötetben! (Nem is szólva a címlapról, amelyen szerzőként Zaránd áll a kéziratban, ezzel szemben Madách a kötetben. A részletesebb elemzést lásd: MK 103!)

Valójában azonban a Magyar Nemzeti Múzeumtól különvált OSZK Kézirattárában, Oct. Hung. 419. jelzeten egy kolligátum található: két

versíró füzet egybekötve. Címoldalaik is hasonlóak, beleértve a Zaránd nevet és a cenzori utasítást is. Mivel az első füzetből a könyvvizsgáló három verset törölt, a szerző azok pótlására újabb verseket nyújtott be, egy második, vékonyabb füzet formájában. Nem tudjuk, hogy a két füzet egyesítése mikor következett be (lehet, hogy még a közgyűjteménybe kerülés előtt), tény azonban, hogy a lapok sorszámozása csak utóbb történt meg: a második versíró füzet ugyanis a 22. lapon kezdődik.

1840-ben a filológiai indokolt *ultima manus* elvét csak nagyon ritkán lehetett alkalmazni a publikált műveknél. A szerzőknek ugyanis általában nem nyílt rá alkalmuk, hogy jóváhagyják a nyomdában kiszedett szöveget, ill. ha ez meg is történt, nem maradt nyoma. Ebben az esetben se tudjuk, hogy Madách látta-e, mit tervez kinyomtatni Fűskúti Landerer Lajos, vagy (miként első megjelent versénél) csak utólag szembesült az eredménnyel. Ennek ellenére a nyomtatott könyvet tekintettük kiindulási alapnak, amelytől csak azokban az esetekben térünk el, amelyekben nyilvánvaló volt, hogy sajtóhibával állunk szemben, ill. ahol egy-egy részlet helyesírása vagy ritmusa jobb volt a kéziratban, mint a nyomtatott szövegben. Vagyis a két szöveg eltérésénél az az előfeltevéssel élünk, hogy a javítás Madáchtól, a rontás viszont a nyomdától származik.

A hivatkozások megkönnyítésére négy kézirat megkülönböztetését tartottuk szükségesnek (bár mint látni fogjuk, léteznie kellett egy ötödiknek is). K₁-gyel jelöltük a legkorábbi ismert kéziratát a kötetnek, amelyet a cenzor jóváhagyott, az említett kolligátum első versíró füzetét, K₂-vel pedig az általa törölt versek pótlására írt három költeményt, a kolligátum második versíró füzetét. A K₃ a cenzor által törölt három verset tartalmazta, de a K₁-ben szereplő változatoktól eltérő címmel, továbbá egy negyediket is (*A rab költő*). Ez a füzet 1930-ban került közgyűjteménybe (Nagy Iván Múzeum, Balassagyarmat), ahonnan nyomtalanul eltűnt, ám előzőleg ketten is közreadták: előbb Abafi Lajos, majd Wildner Ödön. Végül a K₄ a feltételezett végső változat, amelyről nincs és soha nem is volt semmiféle információnk, azon túl, hogy a nyomtatott könyv kézírásos forrásának egykor léteznie kellett, sőt: azt is jóvá kellett hagyatni a cenzori hivatallal.

A K₃ történetén érdekes feltételezések alapultak. Az első közreadó (Abafi Lajos, *Madách Imre ifjusági versei*, Egyetértés 1878/76., a március 17-i szám melléklete) Kazinczy Gábor hagyatékában találta meg, aki az 1830-as évek végén Pesten politikai mozgalmakban vett részt, s aki az ifjú költővel is kapcsolatban állt. Mint Kerényi Ferenc (éppen a *Lantvirágok* hasonmás kiadásához mellékelt füzet 7. oldalán) rámutatott, Madách akkori levelezésében két helyen is előfordul a neve, sőt, a két hely egyikén a személye is, egy közelebbről nem ismert „lovagiasági ügy”-gyel kapcsolatban. Ennek ellenére nem világos, hogyan és miért került éppen őhoz a K₃. Abafi az utóbb kivakart Beleváry Innocent nevet vélte kiolvasni a borítóján, ami valószínűleg tévedés, mivel ilyen személyt egyáltalán nem ismerünk. Volt viszont egy Békeházi Innocent álnevet használó szerző (Beke Ince Kristóf), akinek ezen az álnéven jelent meg a szerző könyvtárában is meglévő *Igaz-e, hogy mindenben hátra vagyunk?* (Pest, 1838, Szücsi 1090.) c. könyve. Ennek ellenére nem valószínű, hogy Madách a nála jóval idősebb (és életrajza alapján valószínűleg nem is Pesten tartózkodó) Beke Ince Kristófnak ajándékozta volna a füzetet, s hogy ilyen formán a törölt név a kéziratot füzet egykori tulajdonosának a neve lett volna. (Kérdés persze, hogy akkor miért került a füzet élére?) Hiszen ha a barátainak ajánlotta a négy verset Madách (és a közreadó ezt állította), akkor sokkal inkább az öt évvel idősebb Kazinczy Gábor lehetett a megajándékozott. Akárhogyan is került a tulajdonába (majd abból a hagyatékába), Abafi azt is megerősítette, hogy a Zaránd álnév feloldása Kazinczy jegyzete volt. Mivel magából a K₃-ból nem állapítható meg a szerző igazi neve, ezért Kazinczynak valahonnan tudnia kellett, hogy ki is áll a Zaránd álnév mögött, akár közvetlenül, akár közvetve került hozzá a füzet.

Máig sem világos, hogy a K₃-mal mi lehetett a szerző célja? A füzet elején álló *barátimnak* ajánlásból arra következtettek a kutatók, hogy a barátainak szerette volna megmutatni a nem publikálható verseit. Csak-hogy mindhárom törölt vers címét megváltoztatta, ami inkább arra vall, hogy eleinte valamilyen módon mégis csak szerette volna megjelentetni azokat. Egy esetben ugyanis nyilvánvalóan a vers címét találta „megbotránkoztatónak” a cenzor, és semmi más oka nem lehetett a törlésnek. Az eredetileg *Imám* címet viselő szerelmes versről van szó. Egy-

házipolitikai megfontolásból megengedhetetlen volt, hogy ilyen címe legyen egy szerelmes versnek, mivel a kor felfogása szerint az ima csakis Istenhez szólhatott. De talán az *y *Anna sírján* cím módosítása *Rómára* ugyancsak a publikálás célját szolgálta: ha a helyszín Itáliában van, akkor a vers utalásai se vonatkoztatandók a magyar viszonyokra, s így politikailag nem emelhető ellene kifogás. Ugyanakkor a füzetforma a publikálás szempontjából nem lehetett megfelelő, hiszen egyetlen korabeli lap se vállalta volna, hogy egy ismeretlen fiatal szerzőnek egyszerre négy versét közölje. A kötet változó ajánlása egyébként máig megválaszolatlan, sőt: érdemben sohasem elemzett kérdést vet fel. Vajon mi motiválhatta arra a szerzőt, hogy egyszer a barátainak, végül azonban az édesanyjának ajánlja első megjelent kötetét? Abban a korban egyáltalán nem volt ritka, hogy a kellő anyagi háttérrel nem rendelkező szerző támogatókat keresett a kiadáshoz, s ilyenkor rendszerint nekik ajánlotta a művét. Lehet, hogy ebben az esetben is ez állt a háttérben. Kezdetben talán abban reménykedett Madách, hogy a barátai támogatásával meg tudja jelentetni, a végén azonban a szponzor legvalószínűbben az édesanyja lehetett. Abafi közlése szerint a füzet elején eredetileg az utóbb áthúzott *Lant-szikrák* cím szerepelt, amelyet *Lant-virágokra* javított a szerző, továbbá a *barátimnak*, majd a K_1 -hez hasonlóan: *irta Zaránd* következett.

Volt egy olyan vers is, amelyet tudomásunk szerint először 1942-ben Halász Gábor adott ki az általa szerkesztett Madách összkiadásban. Az *Egy zárdarom felett* szerepelt ugyan az első kéziratos füzetben, nem is törölte azt a cenzor, ennek ellenére kimaradt a nyomtatott könyvből.

A végleges kötet összeállításakor a szerző nyilván nem a K_1 és K_2 szövegeit vette sorra, hanem az azok alapjául szolgáló, vélhetően külön lapokra írt fogalmazványokat. Ez a K_0 kézirat biztosan létezett, mivel a versíró füzetek tisztázatok, amelyek csak elvétele tartalmaznak javításokat. Különben is meg kellett őriznie az eredeti szövegeket. Azért is, mert ha kiadja a kezéből a kéziratos füzetet, akkor nem lehet biztos benne, hogy viszont is fogja látni. A nyomda sem adhatta vissza azért, hogy a későbbiekben is felhasználhassa, ha szükséges. Lehet, hogy a távoli jövőre is gondolt, arra, hogy idős korában egy gyűjteményes kötetben ismét közreadja, de amire mindenképpen gondolnia kellett, az a közel-

jövő volt. A Honművészen a kötet két versét is megjelentette, az egyiket jóval a kötet megjelenése után.

A K_3 -ban szereplő verseket Abafi Lajos tette közzé (Egyetértés 1878. 76. szám), majd 1922-ben Wildner Ödön gondozásában megjelent az 1840-ben kiadott kötet, kiegészítve K_3 -mal, végül 1985-ben Kerényi Ferenc kísérettanulmányával az 1840-es könyv hasonmás kiadását vehették kézbe az olvasók, amelynek borítója az eredeti könyv borítékával megegyezett. (A kettő azonban nem azonos! Borítéknak a köznap szóhasználatban védőborítónak hívták, a kötettől fizikailag független, papírból – vagyis nem kartonból – készült, két szélén behajtott lapot nevezzük. Ezt helyettesítette a hasonmást készítő nyomda lényegében azonos, ám kartonra nyomott és a könyvgerinchez ragasztott borítóval. A ma ismert egyetlen példány, amely a könyv eredeti küllemét megőrizte, az OSZK-ban található: a rájegyzés szerint Madách Aladáré volt. A többi ismert példányt utóbb bekötötték a tulajdonosok, és akkoriban még nem volt szokás a későbbi könyvgyűjtőkre jellemző eljárások egyike sem: a borítékkal együtt történő bekötés, ill. a boríték ráragasztása a kötéstáblára.)

Nem tudjuk, mi állhatott a háttérben annak, hogy az OSZK-ban őrzött kéziratos füzetek címlapján mindkét helyen a Zaránd (ál)név áll. Az biztos, hogy élete során a költő többször és többféle álnevet használt (Sólyom, Timon, Ács Sebestyén, két geometrikus jel), azt pedig, hogy ekkoriban mennyire bizonytalan lehetett abban, hogy milyen nevet használjon, tanúsítja a Honművészen megjelent három verse. 1839 végén még Madách Imre állt a költemény végén, 1840 tavaszán Madách Emo, 1841 nyarán Madách Emők. A *Lantvirágok* esetében végül egy negyedik megoldás mellett döntött: Madách (keresztnév nélkül). A Zaránd egyébként egyfelől a szláv eredetű Zorán magyar megfelelője, másfelől ebben az időben még létezett egy ilyen nevű vármegye Erdélyben (a XIX. század vége felé azonban megszűntették, településeit átsorolták a környező vármegyékhez). Milyen érdekes hogy a *József császár* című dráma fontos jelenetei Zaránd megyében játszódnak. Véletlen lehet ez?

Az is különös, hogy az egyik vers végén keltezés is szerepel a kéziratban. A második kéziratos füzet első verse, *A hit szavai* hozzá után

ez áll: „Sztregova 1840 Apr 18”. Ebből megtudhatjuk, hogy a törölt versek pótlására írt három költeményt nem Pesten, hanem otthon írta, a tavaszi tanítási szünetben. Az is biztos, hogy az eredetileg *Hős nő* (utóbb pedig *Mohács terén*) címet viselő versen is dolgozott Sztregován. Úgy látszik, épp nem volt alkalmas papírja, ezért jobb híján (és rendhagyó módon) a családi levéltár egyik iratából letépett cédula hátoldalát használta erre a célra. Ez a kézirat aztán (véltetően az újabb változat elkészültét követően) ott is maradt a családi iratok között, és ma is a Madách család levéltárában található.

A *Lantvirágok*, bár megjelent, ám nem árusították. Bérczy Károly szerint: „csupán rokoni s baráti körben kiosztva, sohasem jött tágabb forgalomba.”

A *Lantvirágok* nyelvi és formai jegyei

Madách nyelvhasználata és helyesírása élete során sokat változott. Az ő kiejtése nemcsak a környezet palóc nyelvjárása miatt tért el a megszokottól. A *volt*, *bolt*, *holt* szavakat (sok más két mássalhangzóra végződő szóhoz hasonlóan) ma is sok helyen így ejtik: *vót*, *bót*, *hót*. A szerzőt szemmel láthatóan megtanították arra, hogy a környezetének kiejtésében nem hallható *l*-et az írásban pótolni kell, de arra már nem (bár lehet, hogy csak nem ügyelt rá), hogy a magánhangzó ilyenkor rövid. Így nála ezek a szavak *vólt*, *bólt*, *hólt* alakban szerepelnek, de mások is gyakran így használták.

A régies szavak használata, ill. a régies helyesírás a *Lantvirágok* keletkezésének idején kezdett megváltozni nála. Mindkettőre példa, hogy a kötet egyik leggyakoribb szavát, ha nem is következetesen, de a legtöbb helyen kijavította. Így lett az eredetileg *dütső* alakból a nyelvileg és helyesírásiilag ma is elfogadott *dicső*.

A Szeged környéki őző nyelvjárásban leírt szavak olvasása nem okoz problémát a ma olvasójának. Más a helyzet az ezéssel. A legtöbb ember ma már a *Himnusz*t is félreérti, hiszen a *Nyújts feléje védő kart* valóban azt jelenti: Nyújts *föléje* védő kart; más a mozdulat iránya, Isten nem segítséget nyújt, hanem áldó, óvó, védő, karját tartja a magyarság

fölé. Madáchnál, különösen a *Lantvirágok*ban, igen sok az ilyen, ma már félreérthető részlet.

A szövegváltozatoknál, valamint a szó- és szövegmagyarázatoknál nem is adtunk számot teljes részletességgel mindezekről, mert olyan általános nyelvi jelenségek, amelyeket célszerűbb általánosságban tárgyalni. Azért példaként felsoroljuk, hogy az *Egy zárdarom felett* ma már nehezen érthető sorait hogyan kell értelmeznünk.

18. sor: Keblekbe' nincs a sírra egy sohaj; = Keblükben nincs...

19. sor: Sehol sem érnek érte esve könnyt, = Sehol sem érnek annyit, hogy értük könnyet ejtsenek

21. sor: Virágokat ki sem kötöz reá, = Virágokat *senki sem*...

42. sor: Szerelmeken nehéz ború uralt, = Szerelmükön...

43. sor: Kiknek enyhülést néma bánatok = ...néma bánatuk

47. sor: S kiégve keblek oly nehéz tűzén, = S kiégve keblük...

50. sor: Mord bánatokban esdve könnyeket, = Mord bánatukban...

52. sor: Sírokba szálla dőre képzetek. = *Sírukba* szálla dőre képzetük.

55. sor: Mosolygva sírkövek borúiból = Mosolygva sírkövik...

56. sor: A felvilági dőre átkokat. = *A felső világi* dőre átkokat.

57. sor: Míg szellemek áthágta éjjelét, = Míg szellemük...

Szintén Madách nyelvhasználatának (egész élete során megmaradt) jellegzetessége, hogy az '-ul' és '-ül' végződés nála gyakorlatilag mindig hosszú magánhangzóval szerepel.

A palócos ejtismód miatt az egymásra rímelő soroknál néha azt tapasztalja a más nyelvjáráshoz vagy a sztenderd mai nyelvhez szokott olvasó, hogy azok egyáltalán nem rímelnek. De pl. az 'a' és 'á' számos esetben sokkal jobban hasonlít egymáshoz a palócosan ejtett szavakban, mint gondolnánk. (Erről a *Költemények* második kötetében már volt szó.) Érdemes lenne a későbbiekben egyik-másik verset fonetikai jelekkel átírni úgy, ahogyan vélhetően a költő és környezete mondhatta el azokat, ill. egy-egy versmondásnál a palóc nyelvjárást ma is aktívan használó személyt felkérni az autentikus előadásmódra.

Formailag elég nagy az eltérés a ránk maradt kéziratos füzet és a megjelent könyv között, de nem tudhatjuk biztosan, hogy ebben mekko-

ra szerepe volt Füskúti Landerer Lajos nyomdásznak, és mekkora Madách Imrének. Két markáns eltérésre hívnánk fel a figyelmet. Az egyik: a nyomtatott könyvben hemzsegnek a felkiáltójelek, legalább kétszer annyi van belőlük, mint a kéziratban. Madáchra inkább az volt a jellemző (ami sajnos a mai napig is jellemző a legtöbb írónkra és költőnkre), hogy olyankor se használta ezt a jelet, amikor pedig kötelező lett volna. (Pl. felszólító mondatok végén. Úgy látszik, az általános iskola első osztályában tanultak idővel kiesnek a legtöbbünk emlékezetéből.)

Madách számos esetben vitatható módon használta a magyar nyelvet. Pl. szerelmi költészetében a *kebel* és a *szem* szó esetében. Van, aki egyenesen fülsértőnek hallja, ha egy másik személy szeméről van szó (hiszen a páros testrészekről egyes számban kellene beszélnünk), Madách általában többes számot használt, holott a fordított esetben ő sem egyszeműnek, hanem félszeműnek mondta azt, akinek valamelyik szeme hiányzott. A *kebel* már akkoriban is a *mell* fennköltebb, választékosabb megjelölésének számított, pedig valójában a két mell közti mélyedést jelentette eredetileg, amit a „keblére ölel” kifejezésünk a mai napig is egyértelműen tanúsít: sohasem a bal vagy a jobb mellünkre öleljük a másikat, hanem a kettő közti mélyedés, vagyis a kebel az ölelés helye. Így a hagyományos magyar nyelvhez szokott olvasó számára egyenesen képzavarként hat, amikor pl. hullámozó keblekről olvas.

Egy másik apró zavaró körülmény, hogy bár számos esetben használt Madách aposztrófot egy-egy hiányzó betű vagy szótag pótlására (leggyakrabban az *a* névelőnél és az *s* kötőszónál), de ifjú korában néha nem a megfelelő helyre tette: a' helyett sűrűn szerepel a *Lantvirágokban* 'a, aminek nincs értelme. Már 1840-ben se volt, ezt bizonyítja, hogy a nyomdász nem mindig értette, hogy miről van szó, s olykor ékezetnek vélt az aposztrófot 'á'-t nyomtatott, értelmetlenné téve a szöveget. Ugyanakkor ott, ahol indokolt lett volna az aposztróf használata, különösen a '-ban' és '-ben' értelemben használt '-ba' és '-be' szóvégeknél, elmulasztotta jelölni a hiányt. Az eljárása egyrészt érthető. Rendszerint azért hiányzik az 'n', mert elrontaná a sor ritmusát. Másrészt érthetetlen, hogy miért épp az ilyen nyilvánvaló esetekben nem használt aposztrófot. A zavart csak fokozta, hogy Füskúti Landerer Lajos, nem törődve a jambusokkal és trocheusokkal, a nyomtatásban pó-

tolta a szerinte hiányzó 'n'-eket, s ami még különösebb, a legtöbb esetben Halász Gábor is átvette tőle ezt a gyakran ritmusrontó helyesírási 'javítást'. Épp ezért úgy döntöttünk, hogy a további félreértések elkerülésének érdekében – eltérve a kézirtól is és a nyomtatott szövegtől is – használni fogjuk az aposztrófot a hiányzó betűk jelölésére.

A versszakhatárokat a *Lantvirágokban* mindenütt egy-egy elválasztó vonal jelzi. Ez igen jó döntés volt a költő részéről, noha itt még nem olyan sűrűn követik egymást a sorok, mint élete végén, így tehát elég jól látható, hol kezdődik, ill. hol végződik egy-egy versszak. A közreadók sajnos már nem figyeltek erre a jelzésre. Mivel egy kivétellel minden vers négy soros strófaból áll a K-ban, ott is ennek megfelelően tagolták a verset a közreadók, ahol Madách jelzése ennek elmentmondott. Ez a vers az *Áldás, átok* című, amelyben sem a 4., sem a 12. sor után nincs vonal húzva, a 8. után viszont van, vagyis Madách elgondolása szerint verse két nyolcsoros szakaszból állt. Tudomásunk szerint most először jelenik meg ebben a formában. (Azt, hogy ez tudatos döntés volt Madách részéről, a vers tartalmára is figyelő olvasás során állapíthatjuk meg. Az első nyolc sor az áldásról, a második nyolc sor az átokról szól – ahogyan a cím is világosan jelzi –, ez a szembeállítás indokolja a 16 sor rendhagyó tagolását.)

Etelka

A kötet szerelmi versei a hagyomány szerint ifjúkori barátjának és egyetemi évfolyamtársának a húgához, nagylányai és vásárosnaményi Lónyay Etelkához szóltak. Itt rögtön két megjegyzést kell tennünk. Az egyik: vannak más, nem szerelmi tárgyú költemények is a kötetben. A másik: a *Változásban* szereplő pásztorlányka egészen biztosan más alak volt, nem Etelka.

A Dugonics András alkotta név (amely egyik regényének a címe) amilyen divatos, olyan vitatott volt a kor híres regényének megjelenése utáni évtizedekben. Sokan úgy gondolták, hogy eredeti formájában rossz hangzású, mert két magas magánhangzó után szokatlanul hatott a mély magánhangzó. Mivel a népszerűség nagy úr, ennek a nézet-

nek a hívei sem vetették el a névalkotást, de Etelke formában használták. Másokat viszont éppen ez botránkoztatott meg, hiszen az Etele férfinév, annak kicsinyítő képzős alakja is csak ifjakat illet meg, nem pedig hölgyeket.

Madách kései verseinek kézírataiban (MK 100. [9]–[14]) három helyen fordul elő a név: a *Kertben Etelkéhez* és az *Utóhang Etelkéhez* címűben, igaz, az utóbbi esetben később áthúzta a nevet, a végső cím tehát *Utóhang* lett, végül pedig az *Emléklapokra* ciklusban is *Etelke* a cím. Ez azért különös, mert az érintett minden ránk maradt forrás szerint az Etelka névalakot használta, így írta alá azt a bevezetést is, amelyet élete alkonyán édesanyja négy kötetben kiadott emlékiratai elé írt. Az sem kizárt, hogy Petőfi hatott Madáchra (ezt a versei alapján, tisztán poétikai szempontból akár bizonyítottnak is vehetjük), sőt: konkrétan tudjuk, hogy öccsétől 1844-ben megkapta Petőfi első kötetét: *Czipruslombok Etelke sírjáról*.

Mindez azonban a *Lantvirágok* szempontjából nem túl lényeges, hiszen abban csak egy helyen nevezi meg a szerelmét; a kötet második verse (kiadásunkban a [254] jelű) az *Adeline* címet viseli. Ez eredetileg francia keresztnév (magyar megfelelője az Adél), bár a németben is használták az *Adel* helyett. Úgy látszik, jobb híján így szólították olykor az ifjú hölgyet, mivel az Etelkának egyetlen más nyelvben sem volt megfelelője. Valahogyan azonban le kellett fordítani a nevét, hiszen olykor (nem magyar nyelvű szövegekben) az aláírásnál szükség volt erre. (A költő sem *Imre Madách*ként írta alá a nevét, hanem *Emerich Madách*ként, ha német nyelvű szövegről volt szó. Akkoriban ez volt az elfogadott eljárás.) Arról viszont fogalmunk sincs, hogy a *Lantvirágok* keletkezésének idején milyen nyelven beszéltek egymással a fiatalok. (Nem mintha ennek jelentősége volna, de érdemes megemlíteni, hogy amikor 1891-ben Etelka kiadta édesanyja már említett emlékiratait, előbb le kellett fordítania azt, mert eredetileg német nyelven íródott. Az sem kizárt, hogy Etelkának német volt az anyanyelve, miként Madách szerelmei közül Veres Pálnénak biztosan az volt. Ő pl., lánya visszaemlékezése szerint, csak felnőtt korában tanult meg magyarul.)

Madách ifjúkori szerelméről sokan írtak, és egymásnak ellentmondó véleményeket fogalmaztak meg a nyilatkozók, de mindössze két

szemtanú szólalt meg. Etelka bátyja, Lónyay Albert egy levelében azt írta Palágyinak, hogy egyszerű diákszerelm volt, semmi egyéb, ugyanakkor jóval nagyobb jelentőséget tulajdonított Etelkának Imre évfolyamtársa, Kámánházy Béla egy kései visszaemlékezésében. Ami biztosnak látszik: Etelka és édesanyja csak 1839-ben csatlakozott a családfőhöz és a két nagyobb fiúhoz, tehát csak ekkor költöztek Pestre, így az Etelka-versek se születhettek korábban. Legfeljebb egy év termése tehát az, amit a kötetben vele kapcsolatban olvashatunk.

Szólnunk kell még a kötetben szereplő mottókról. Ezeknek az ad bizonyos jelentőséget, hogy belőlük Madách ifjúkori olvasmányaira következtethetünk. Szigorúan formailag nézve a mottókat, két körülményt kell kiemelni. Az egyik: a későbbiekben nagyon ritkán élt Madách ezzel a lehetőséggel; a *Lantvirágok*ban ezzel szemben meglehetősen sok versnek van mottója, olykor nem is egy, hanem kettő. Azért kell úgy fogalmaznunk, hogy a későbbiekben, mert az 1839-ben írt *Candida* című versében (amely teljesen független a *Lantvirágoktól*) is szerepelnek mottók. (Összesen négy, közülük az első kettő érdekes módon átkerült a *Lantvirágokba* is.) A másik: ezek a mottók, két kivételtől eltekintve, utólagos betoldások. A *dalnok jutalma* előtt álló Hölty-idézet és A *költő álma* előtti Calderon-idézet a jelek szerint nem az, de minden más esetben a lapszálen, ill. apró betűkkel történt a mottók betoldása, mert azoknak eredetileg nem hagyott helyet a szerző. Ám azt, hogy a mottókat miért tartotta szükségesnek, nem tudjuk. Még egy apró formai érdekesség: a mottók, bár nem mindig pontosak, de eredetiek, kivéve a Calderon- és a Tasso-idézetet, azok ugyanis egy-egy német fordításból valók, továbbá Tibullus magyarul idézett sorait.

Lehet, hogy véletlen, de az is lehet, hogy az ifjú költő értékelése is kifejezésre jut abban, hogy Kölcseytől három helyen, Berzsenyitől, Bajzától és Vörösmartytól két-két helyen, míg a többiektől csupán egy-egy helyen idézett versrészletet.

A mottóknál nem törekedtünk arra, hogy megtaláljuk azt a forrást, amelyből Madách idézett (ez egy későbbi kiterjedtebb vizsgálat tárgya lehet); általában megelégedtünk a szöveg egyik előfordulási helyének megadásával. Sőt, a filológiai pontosságra se ügyeltünk. Anakronizmus lett volna pl. egy Kölcsey-idézetnél a modern kritikai kiadást alapul

venni. Ugyanakkor igyekeztünk jelezni, hogy mi az, ami a sztregovai könyvtárban biztosan megvolt, és ahol korai (1840 előtti) közlést találunk, ott természetesen azt adtuk meg.

Irodalmi és lelki háttér

A korai versek értelemszerűen korai hatásokat tükröznek: a romantikáét, a biedermeierét; az egyéni hangját kereső költőnek meg kellett küzdenie azzal a „korszellemmel” is, amely az eredetiségnek csak szerény mértékben engedett teret. Többnyire olyanok tehát a *Lantvirágok* költeményei, mint a kor többi költőjének alkotásai. A nem túl előnyös körülmények közepette, az egyéni kibontakozás szempontjából akár még kedvezőnek is mondható, hogy éppen ekkoriban nem voltak a kortárs magyar költészetben nagy példaképek. A *Himfy szerelmei* kis híján kétszer olyan „idős” volt már, mint Madách, a szerzőjéről, aki az apja lehetett volna, nem is szólva. Azóta, ha meg is jelent olykor egy-egy sikerültebb, az olvasó közönség (vagy legalább a szűkebb szakma) érdeklődésére számot tartó szerelmes vers, az inkább ritka kivételnek számított. Természetesen a Kisfaludy fivérek életműkiadásai megvoltak az ifjú költő könyvtárában is.

A *Lantvirágok* mottói szerencsésen egészítik ki azt a képet, amelyet a család ránk maradt könyvtára alapján alkothatunk. S mivel a K₃ füzet kapcsán már amúgy is szóba került Kazinczy Gábor neve, érdemes az ő első (és egyetlen) verskötetét szemügyre vennünk. A *Szerelmem' könyei* 1835-ben jelent meg (*Szerelmem' könyei* Kazinczy Gábortól, 1835, S. Patakon, nyomtatta Nádaskay András), ennek ellenére nem tudjuk, vajon ismerte-e Madách (már Szinnyi is rendkívül ritkának találta a könyvet). Amint a cím is jelzi, ez a kötet is a szerelemről szól, sőt: sokkal inkább arról szól, mint Madáché. Hazafias hangvételű verseket ugyanis egyáltalán nem tartalmazott. Ami elgondolkodtató: egy kétsoros versének címe: *Szép, szebb, legszebb*, és a *Lantvirágok*ban is van egy hasonló (ám a fokozást félbeszakító) cím: *Szép, szebb*. Különös a két kötet végének hasonlósága is. Kazinczynál a *Búcsú-dal*, majd a *Verseimhez. Hattyúdál* zárja a könyvecskét, Madáchnál a sor-

rend ugyanez, csak a cím egy kicsit más (egyszerűbb): *Búcsú*, majd *Hattyúdál*. Vajon ez véletlen, vagy egyfajta mintakövetés? Nem valószínű, hogy valaha is megválaszolható lesz a kérdés.

A Madách-kutatásban gyakran hangoztatják, hogy igen korán jelentkezett a szerző az első kötetével, s ehhez képest nagyon későn következett a folytatás. Ám egyáltalán nem volt ritka, hogy valaki ifjú korában megjelentetett egy szerény versgyűjteményt, majd sok év múltán egészen másfajta művekkel folytatta az életművét. Történetesen Kazinczy Gábor is 17 éves volt, amikor a verseit kiadta, s bár az ő esetében nem kellett évtizedekig várni a folytatásra, ám verseket többé nem jelentetett meg. Mint ahogyan a *Lantvirágok*ban ugyancsak idézett Tóth Lőrinc sem. Az ő könyve 1838-ban jelent meg (Tóth Lőrincz, *Szívhangok*, Budán, é. n. [1838]), és a későbbiekben ő is lemondott a verskötetek megjelentetéséről. A versírás tehát sok esetben fiatalkori passzió volt, kísérlet, próbálkozás, amely csak nagyon ritkán váltotta be az alkotók hozzájuk fűzött reményét. A sikertelenség, érdektelenség, visszhangtalanság a legtöbbjüket arra készítette, hogy máshol, más műfajban, esetleg a publicisztika vagy a tudomány területén próbálkozzanak.

Néha talán nem is volt cél az irodalmi siker. Hiszen éppen a *Lantvirágok* eleve nem lehetett sikeres. A szerző ismerősein kívül gyakorlatilag senki sem ismerhette meg, mivel sohasem árusították. Ma sem tudjuk, hogy hány példányban jelent meg, lehetséges, hogy mindössze 20–30-ban. Tény, hogy egyike a legnagyobb könyvritkaságainknak. (Ámbár meglehet, hogy ezt csupán azért hangsúlyozzák az antikváriusok, mert viszonylag sokan keresték már, mindhiába, míg Kazinczy Gábor első könyve talán ugyanolyan ritka, csak azt kevesen keresik.) De ha nem az irodalmi siker, akkor mi lehetett a szerző célja a megjelentetésével? A biológusok bizonyára azt mondanák erre, hogy a náasztánc humánspecifikus formája a szerelmi költészet, és annak tárgyiasult megjelenési módja a szerelmes verseket tartalmazó nyomtatott könyv, amelyet a sikeres szerelmi hódítás céljából át lehet adni a kiválasztottnak. Azt, hogy így (is) működhet a világ, vagy legalábbis a női lélek, éppen Kisfaludy Sándor története bizonyította, hiszen ő valóban célt ért. Nem is olyan könnyű megmondani: vajon a versei vagy inkább az azokkal elért szerelmi sikere miatt néztek fel rá annyian, a pályájukon elinduló költők közül.

Az biztos, hogy nem sokkal azelőtt, hogy a K₁-et benyújtotta a cenzori hivatalnak, 1840 márciusának elején, még szerelmes volt Etelkába. A Lónyay családnál rendezett farsangi bál után nénjének írt levélből ez világosan kiderül. Nagyon valószínű tehát, hogy ez lehetett az indíték. Ennek ellenére már nyáron egy egészen megváltozott fiatalember írta a leveleit Etelka bátyjának, Lónyay Menyhértnek. Amint átvette a *Lantvirágok* példányait, valamikor a Pestről történő elutazásának időpontja, július 9. előtt, mintha kinyílt volna előtte a világ. A fürdőhelyen, ahová valószínűleg a gyógyulás reményében vitte őt édesanyja, több bálon is részt vett. Érezhetően élvezte különleges társadalmi helyzetének azt a velejáróját, hogy a fiatal lányok, de talán még inkább az édesanyák, élénk érdeklődést tanúsítottak iránta. Az egyetem zord világa után, ahol akkoriban minden diák és tanár férfi volt, végre nők közé került, s ez nagyban előmozdította, hogy egy bénító kapcsolattól végre megszabaduljon. Etelkát azonban élete végéig szerette, miként a többieket is. Sajátos személyisége nem tette lehetővé, hogy végleg lezárja a korábbi kapcsolatait. Minden szerelme egyszerre ért véget: 1864. október 5-én hajnali 1 órakor.

A *Lantvirágok* azonban, a nem túl kedvező előjelek ellenére, egy költői pálya kezdetévé vált. Igaz ugyan, hogy a szerző már a kötet megjelenésének idején más területekkel is próbálkozott (olajfestés, drámaírás), nem sokkal később pedig tudományos értekezést nyújtott be (*Művészeti értekezés*, 1842), és elindult a közéleti pályán is, miközben egy elbeszélésbe is belekezdett (*Dúló Zebedeus kalandjai*, 1842), ám a költészet mindezek ellenére élete végéig megmaradt gondolkodásának és érzésvilágának középpontjában. Ez az, ami megkülönbözteti őt Kazinczy Gábortól, Tóth Lőrincitől és a többiektől, akiknek a költészet inkább csak ifjúkori „kaland” volt, folytatás nélkül. A *Lantvirágokat* akkor értékelhetjük igazán, ha azt is számba vesszük, hogy szerzője milyen megszire jutott, nemcsak szigorúan szakmai tekintetben (a versek kidolgozottságát, poétikai erőnyeit nézve), hanem világlátásában is, ha látjuk – a kiindulásra, a szerelmi lírára szorítkozva –, hogyan jutott el a finomkodó biedermeier költészettől a hedonizmust is nyíltan vállaló *A téli éj dicsérete* c. verséig.

Egyéb versek

A költői életmű gerincét a szerző által tervezett kétkötetes kiadás jelenti, emellett fontos adalék az 1840-ben megjelent *Lantvirágok* (annak ellenére, hogy mindössze egyetlen verse, a *Csere* szerepelt volna – átdolgozott formában – az elképzelt életműkiadásban). Mindezen kívül vannak az életműben elszórtan, változatos helyeken felbukkanó versek is. Legnagyobb számban Madách leveleiben, ill. olyan helyeken, amelyeket – nem is mindig világos szempontok alapján – korábban a levelezésébe soroltak.

A leveleket tartalmazó kötet (MK 87.) első három „levelét” hagyományosan indoklás nélkül a levelek között szerepeltették a közre adók, pedig a gyerekkori névnap iudvözlö sorokat minden valószínűség szerint személyesen adták át a Madách fivérek az érintetteknek: szüleiknek és néneiknek. Merőben más a helyzet a Szontagh Pálnak írt verses levelekkel: azok jogosan szerepelnek a levelezés kötetben, éspedig abban a formában, ahogyan maguk a levelek fennmaradtak, és a költemények között is, legalábbis az a kettő, amelyeket megjelentetni szándékozott Madách, és az utóbbi esetben természetesen abban a formában, ahogyan a tervezett kötetben szerepeltek volna. A harmadikat azonban, mivel azt szerzőjük mellőzte volna a kötetekből, az egyéb versek között adjuk ismételtelen közre. Úgy gondoltuk, hogy a levelekben szereplő versbetéteket, ill. versmelléleteket a jelen kötetbe is célszerű felvennünk, ezt is a teljesség igénye indokolta: lehetőség szerint ne legyenek olyan Madách-versek, amelyeket ismerünk ugyan, de különböző megfontolásokból mégsem szerepeltetünk a mostani kiadásban.

A kéziratok szakmailag nagyon is indokolt csoportosítását, a művek és a levelek szétválasztását a Lónyay-levelezés közreadója, Györffy Miklós is mellőzte (It 1959. 73–103.). Így (jóllehet egyéb tekintetben filológiaiilag példaszerűen járt el) a későbbiekben mindenki leveleknek tekintette a közreadott szövegeket. Pedig a megszólítást nem, ehelyett *Adoriának és Jenők* címet viselő írás nyilván műbírálat volt, nem pedig levél, a *Vélemények egy népszerű lap lehető alapításáról* pedig az esszé, tanulmány kategóriájába sorolható. De volt vers is a publikált kéziratok között, mindezeket Lónyay Menyhért egy mappában őrizte, és nem választotta külön a levelektől.

Felmerül a kérdés, ha a levelek versbetéteit külön is közreadjuk, akkor miért nem tesszük ugyanezt a drámai művek esetében is? Ez már valóban parttalanná tenné a költemények zárókötetét, hiszen pl. a *Tragédiában* olyan sok versbetét van, hogy azokkal egy külön kötet is megtehető, mint ahogyan ez valóban meg is történt. (Madách Imre, *A Tragédia dalai*, összeállította és a ciklusok, versek címét hozzágondolta Bene Kálmán, Bába és Társai Kft., Szeged, 2000.) Egyébként is, a levelekben funkcionálisan és többnyire formailag is különválnak a „főszöveg” és a verses rész, míg a drámai művekben azok szerves részeiről van szó.

Mindezek után kevés olyan vers van az „egyéb” kategóriában, amely a költő levelezésétől minden szempontból független lenne. A fontosabbakra az alábbiakban kitérünk.

Az *Egyéb verseket* két alcsoportra osztottuk.

Teljes költemények

Madách első nyomtatásban megjelent verse *Az anya, gyermeke sírján*, amelyet megjelenése előtt elküldött barátjának, Lónyay Menyhértnek, utóbb pedig elküldte a publikációt is. Felháborodottan jegyezte meg, hogy: „ez még háromszor rosszabb mint enyém”. Valóban: az erősen megcsonkítva megjelentetett szöveget a szerkesztő alaposan át is írta. Az ugyanabban a levélben elküldött vers, a mindössze négy sorból álló *Gyász*, önálló műként mindmáig nem jelent meg, csupán a levél részeként szokás közölni.

A *Candida* mellett évszám is áll: 1839-ben írta az ifjú költő néjének, Madách Annának. A hölgy unokájának a férje, Klobusiczky Dénes riói egyetemi magántanár adományaként került 1942-ben az OSZK-ba, és Halász Gábor az ugyanazon évben megjelent Madách összkiadásban már közre is adta.

A *Lónyay M. barátomhoz* végén a dátum 1840. június 29. Ez tehát a Pestet elhagyó ifjú egyetemista búcsúverse, és ez idő tájt íródott a *Megnyugvás*, amely szintén búcsúvers, de egy lánytól, vélhetően Lónyay Etelkától. Mégsem neki, hanem bátyjának, Menyhértnek küldte el ezt a versét is a költő két héttel később, immár Pöstyénből.

A *Szegény-dal* homályba vesző története rendhagyó. Keletkezésének körülményeit ma is csak találgathatjuk. Adva van egy igen nagy méretű (445×270 mm-es) félbehajtott lap, amelyen három szerzőnek három különböző, de azonos témáról szóló verse szerepel. A kézírás egyik esetben sem Madáché. Viszont két esetben keltezés is van, s mindkettő szerint Csesztvén, 1847. január 28-án írt alkotásokról van szó. A Madáchnak tulajdonított vers első közreadója 1920-ban azt írta: „Horánszky Lajos úr szívességéből egy irodalmi ereklyét mutatunk be [...] Ő Mikszáth Kálmántól kapta emlékül, Mikszáth pedig Szontagh Pál leveles ládájában találta”. (*Szegény legény dala*, Magyar Múza 1920/4. 177–178.) (A vers elé írt cikk szerzője egyáltalán nincs feltüntetve, tévedéseit nem részletezzük.) Fél évszázaddal később ismét megjelent a vers, ezúttal betűhíven (Alexa Károly, *Szegény-dal. Egy Madách-vers története*, Irodalomtörténet 1970. 447–451.) Ebből megtudjuk, hogy Horánszky Lajos után (közvetve vagy közvetlenül) valószínűleg Szalay József szegedi rendőrfőnökhöz és gyűjtőhöz került, akinek később a lánya, Pongráczné Szalay Ágnes, apja hagyatékának megmaradt részét, köztük a *Szegény-dalt* tartalmazó főlíót, 1958-ban eladta a Petőfi Irodalmi Múzeumnak.

A PIM leírásában Madách és Szontagh mellett harmadik szerzőként Majthényi Györgyöt tartják számon. Ez a név szerepelt az M. Gy. monogram feloldásaként az 1920-as cikkben, Alexa Károly pedig bizonytalan volt: vajon valóban ő, vagy esetleg Matolcsy György volt a harmadik vers szerzője? Ma már tudjuk: csakis az utóbbi lehetett, aki Csesztvén a költő gazdatisztje volt, annál is inkább, mert bár ekkoriban is a faluban élt a Majthényi nemzetség egyik családja, ám György keresztnevű családtag nem volt közöttük.

De ami igazán fontos: Alexa Károly bebizonyította, hogy valóban egy költői verseny volt Csesztvén, miután megtalálta Szontagh Pálnak Erdélyi Jánoshoz írt levelét, amelyet két nappal később (1847. január 30-án) Csesztvén keltezett, ahol ezek szerint több napot is időzött az ifjú házaspár vendégeként. Abban ugyanis ez állt: „– Egy politikai verset írtam Jánosom – fogadásból.”

De miről szólnak valójában ezek a versek, miféle aktualitás inspirálta szerzőiket a különös versengésre? A nógrádi politikai mozgalmak

sorában a *Szegénylegények társasága* (vagy egylete; mivel nem hivatalos szervezet volt, így a neve is bizonytalan) 1846 nyarán szerveződött, vezetője Repeczky Ferenc volt. Sem a tagokról, sem a mozgalom céljairól nem sokat tudunk, dokumentumnak tekinthető szövegek a társasággal kapcsolatban nem maradtak fenn, de talán nem is léteztek. Kerényi szerint a társaság „programjába vette a közteherviselést, az úrbéri viszonyok eltörlését, a törvény előtti egyenlőséget, a szólás- és sajtószabadságot, az esküdtbíráskodást, az ösiség eltörlését. Lényegében mindazokat a reformtörekvéseket, amelyeket az 1847. június 6–7-én elfogadott Ellenzéki Nyilatkozat tartalmazott.” (Kerényi Ferenc, *Madách Imre hagyatékának néhány filológiai problémája*, in: A Nógrád Megyei Múzeumok Évkönyve IX., Salgótarján, 1983. 43.) Ez tehát az a politikai háttér, amelynek nyomán a költői versenyre sor került.

Az ugyancsak 1847-ben Szontagh Pálnak írt verses levél, amelynek címe valójában a megszólítással azonos, valamiért kimaradt Madách két kötetre tervezett gyűjteményes kiadásának tervezetéből. Talán azért, mert a *Szegény-dal*hoz és más Csesztvén írt művekhez hasonlóan elkallódott a fogalmazványa, s így még az sem kizárt, hogy rég meg is feledkezett róla az alkotója, hiszen csak egy régi levél volt a sok közül, amelyet valaha elküldött. De az is lehet, hogy a hangvételt nem tartotta könyvbe illőnek. És itt nemcsak arról van szó, hogy név szerint említette benne Pulszky Ferencet, nem éppen hízelgő hangnemben (ami újabb adalék kettejük viszonyához), hanem főképp arról, hogy az utána következő sorokat egészen 1987-ig nem közölték (kihagyták vagy kipontozták a közreadók), azok obszcén jellegére hivatkozva.

A *Nem mondom...* kezdetű ifjúkori fogalmazvány egy kéziratgyűjtő jóvoltából jelenhetett meg 1996-ban. (MK 2. 25–47.) Egy szerelmes versnek a piszkozata lehetett, ám az ismert alkotásokkal nem hozható összefüggésbe. Különlegessége, hogy valószínűleg csak Madách halála után bukkanhatott rá az édesanyja (talán könyvjelzőként húzódott meg a családi könyvtárban), mivel a vers végén az aláírás, ellentétben a vers szövegével, amely kétségtávol Madách kézírása, már Majthényi Anától származik.

Alkalmi versek és rögtönzések

Idesoroltuk mindazokat az alkalmi verseket, rögtönzéseket, amelyek eleve nem publikációs céllal készültek.

Ugyanakkor nem szerepeltettük a levelezés kötetben már megjelent gyermekkori francia nyelvű névnapi és újévi üdvözléseket. (Az sem biztos, hogy ezek Madách művei, hiszen lehet, hogy diktálás után írta le, vagy lemásolta valahonnan. Sőt, az újévi üdvözléseknél a kézírás sem tűnik hitelesnek.)

Időrendben haladva, az egyetemi évek alatt találkoztunk levelekben szereplő versekkel; ilyen a *Teljes költemények* alcím alatt közöltek sorában is volt. Itt azonban nem önálló alkotásokról, hanem sziporkákról vagy pár soros utalásokról van szó. Ugyanabban az édesanyjához írt levélben szerepel a néjének szóló két rögtönzés, a *Kedves Nincsim!* megszólítású rigmus, és a *[Nem lehet...]* kezdetű sorok. Már a harmadik tanév (a hatodik szemeszter) végén született a Virozsil Antaltól búcsúzó diák beszédének versbetéte: a *[Mit mond felőled...]* kezdetű négy sor: egy sietősen írt köszöntő figyelmetlenül írt négy sorosa, amelynek utolsó sora nem is egészen értelmes.

Egy Pöstyénből 1840 nyarán Lónyay Menyhértnek írt levelében arról számolt be a költő, hogy az Athenaeumban még a vakáció alatt megjelenik a *Még egy szó hozzá* c. költeménye. Ezt azonban sem akkor, sem később nem jelentette meg a lap, sőt: a népszerű és színvonalas folyóirat semmit se közölt tőle. Nem valószínű, hogy a címeken kívül bármiben egyezett volna ez az elkallódott vers a később ugyanilyen címen Veres Pálnéhoz írott strófákkal ([53] *Még egy szó hozzá*). Ismereteink szerint ez az egyetlen verstöredék az életműben. Mivel korábban már elküldte barátjának a verset, Madách csupán az első két sor idézésével emlékeztette őt arra, hogy melyik verséről van szó. Ugyanebben a levélben egy kétsoros Kölcsey-parafraíz is helyet kapott: *Jaj nekem...* sorkezzet. Az *Epigramma* szintén az ifjúkori barát Madách-gyűjteményében maradt fenn, de nem egy levél részeként, hanem külön lapon.

Az egyetemi évek után egy Szontagh Pálnak írt levélben találkoztunk az *Itt volt Madách Imre...* kezdetű alkalmi négy sorossal, amely a ludányi fogadóban elfogyasztott hat tojásról számolt be.

A *Rigmusok* 1863. április 19-én írt élcélődés, gúnyvers, amely jelentéktelensége és vitatható motivációja ellenére három változatban is fennmaradt. Nem tudni miért, de szerzője szükségesnek érezte, hogy Vajda Jánoson gúnyolódjék, akit valószínűleg nem is ismert. Mindenestre ezzel a versével Madách igyekezett kapcsolódni egy dicstelen irodalmi küzdelembe, szerencsére sikertelenül, amely a halála után több mint fél évszázaddal is éket vert legjobb alkotóink közé. Végül egy rövid verstörédket találunk a *Krónika két pénzdarab sorsáról* c. elbeszélés kéziratának lapjai előtt, melynek sorkezdeté: *És szelídebben szól az Úr...*

Függelék: Nógrádi képcsarnok

A *Nógrádi képcsarnok* c. versgyűjtemény három szerző közös alkotása: Madách mellett Szontagh Pál és Pulszky Ferenc vett részt a Nógrád megye tisztkarának tagjait külön-külön jellemző, olykor csak két-, máskor négysoros versek megírásában. A „közös alkotás” kifejezés azonban, amennyire meg tudjuk ítélni, csak a gyűjtemény egészére érvényes, az egyes verseket valószínűleg külön-külön mint egyéni alkotók írták. Erre következtethetünk abból, hogy Madách több verset is felvett a saját kiadási tervébe. Ezt nyilván nem tehette volna meg, ha azok csak részben lettek volna az ő művei.

Ma sem tudjuk pontosan, hogy melyik verset ki írhatta. Madách szerzősége azonban, ha nem is 100%-osan, de megállapítható. Ugyanis számos verset átvett a tervezett kötetébe is. (Az MK 105. 239–251. sorszámu verseit; a jelen bevezetés első mondatában ezért szerepelt a *lényegében* megszorítás.) A címeket azonban, s ezáltal a versek jellegét, minden esetben megváltoztotta. Így a személyeskedő, konkrét emberekről szóló gúnyversek pusztán a cím megváltoztatásával is politikus-típusok frappáns bemutatásaivá, jellemrajzokká váltak. A gyűjtemény a szerzők életében egyáltalán nem jelent meg, az eredetileg kéziratossá várt füzetnek az volt a célja, hogy az 1847-ben Nógrád megyébe érkező (István főherceget 45 napos útján elkísérő) báró Vay Miklós koronaőrnek és valóságos belső titkos tanácsosnak parodikus formában bemutassa a megyei irányítóit.

Bár filológiai elveket ebben az esetben elméletileg is problematikus alkalmazni, mindazonáltal a leghitelesebb, a szerzők által jóváhagyott végső szöveg az lehetett, amelyet Vay Miklósnak átadtak (vagy átadni terveztek, mivel erről sincs hiteles információ). Ezt a szöveget azonban egyáltalán nem ismerjük. Ehelyett van két kéziratunk: Madách Imréé és Szontagh Pálé. A jelen kiadásban Madáchét vettük alapul, és a szövegváltozatokban szerepelnek a Szontagh-féle változat eltérései.

De van egy másik filológiai gond is: nem tudjuk, vajon a költemények tervezett gyűjteményes kiadásába felvetteken kívül, vannak-e esetleg további Madách-versek is, vagy a 46 (valójában azonban 53) versből csak 13-at írt ő, 33-at pedig Szontagh és Pulszky? Valószínűnek tartjuk, hogy jóval több vers szerzője volt Madách, de hogy pontosan melyeké, azt nem tudjuk eldönteni. Hiszen annak ellenére, hogy ő volt köztük a legfiatalabb, mégis ő volt a legtapasztaltabb, a versírással folyamatosan foglalkozó szerző, akinek már megjelent egy kötete. Ésszerű feltételezés, hogy éppen ezért többet vártak tőle, és nyilván igyekezett is többet nyújtani. Itt azonban meg kell állnunk egy pillanatra, mert az első ránézésre helytállónak tűnő számok megtévesztőek. A gyűjtemény felépítése ugyanis a következő. Az első vers számozatlan, az valójában Vay Miklósnak szóló ajánlás. Ezt követi a tisztkar 43 tagjának bemutatása 50 versben. Hét esetben ugyanis két (hol számmal, hol betűjellel megkülönböztetett) vers is született. Ennek legvalószínűbb oka az lehetett, hogy a szerzőtársak nem osztották fel előzetesen egymás között a feladatot, és csak az egyeztetések során derült ki, hogy volt, akiről ketten is írtak egy-egy jellemzést. A 44. sorszámmal ellátott vers címe: *Sokan*, a 45-é: *Többen*, ezek tehát nem konkrét személyeket jellemeznek. Vagyis összesen $1+43+7+1+1 = 53$ versből áll a *Nógrádi képcsarnok*.

Nagyon valószínű, hogy más versei is voltak Madáchnak a gyűjteményben, amelyeket azonban (miként pl. a *Lantvirágok* egy kivétellel minden versét) később már közlésre alkalmatlannak talált.

Érdekes, hogy a fennmaradt két kéziratban teljesen eltérő sorrendben szerepelnek a versek; vajon a Vay Miklósnak szánt gyűjteményben mi lehetett a sorrendjük? Madách arab, Szontagh római számokat használt a sorszámozásukhoz, ami szinte fölösleges is volt, hiszen a Madách-

kézirat mindössze két nagyobb lapon szerepel, a Szontagh-kézirat pedig egy versíró füzet, s így elméletileg egyik esetben se lett volna szükség a sorrend számokkal történő jelzésére. Az a feltételezés azonban, hogy a versek sorrendjének lett volna valamilyen szerepe, vagy hogy a gyűjtemény bármiféle szerkezettel rendelkezett volna, az eddigiekben nem merült fel a Madách-irodalomban.

Épp itt az ideje tehát, hogy felvessük! Madách eljárása, vagyis hogy két lapon folyamatosan egymás után írta a verseket, a látszat ellenére csupán elméletileg tette fölöslegessé a sorszámozást. Érdemes egymás mellé tennünk a versek fizikai sorrendjét és a számok szerinti sorrendet; az utóbbi nyilván a szerző végső elgondolásának tekinthető. Egy helyen ugyanis a kettő eltér egymástól:

20. Prónay György szolgabíró	19. Horváth István szolgabíró
21. Török Béla szolgabíró	20. Prónay György szolgabíró
19. Horváth István szolgabíró	21. Török Béla szolgabíró

Úgy látszik, Madách későn vette észre, hogy a 18. név után kifejezette Horváth Istvánt, s csak miután két verset leírt, akkor fogott bele a 19-be. A számokat azonban kijavította, ami mutatja, hogy jelentőséget tulajdonított a sorrendnek. Ugyanez nem mondható el Szontagh Pál versíró füzetéről, abban a sorrend vagy teljesen esetleges, vagy ma már rekonstruálhatatlan elgondolás alapján történhetett.

Madáchnál minden világos. A sorrend a tisztkar rangsora alapján halad: főispánhelyettes, első alispán, másodalispán, majd a főjegyző, másodfőjegyző, aljegyzők stb. A főszolgabíráknál azonban kisebb zavar mutatkozik, mivel ők többen vannak. Úgy tűnik, innentől kezdve az azonos rangúak között az ábécérend döntötte el a sorrendet, ám ebbe néhány hiba csúszott. Gellén Józsefnek kellett volna az első helyen szerepelnie, ehelyett azonban Horváth Elek az első főszolgabíró, majd utánuk Horváth István ugyan előrébb került a javítás nyomán a szolgabírák között, csakhogy Szontagh Pált hátrébb kellett volna sorolni. A 22 táblabíronál viszont hibátlan a sorrend, ők valóban ábécérendben következnek.

Valószínűnek látszik, hogy ez a sorrend a Vay Miklósnak elküldött füzetben is, amelyet Pulszky kései visszaemlékezése szerint valóban elküldtek neki, továbbá Toldy Ferencnek is.

S hogy miért éppen ők hárman állították össze a füzetet? Ez olyan talány, amely sohasem volt elemzés tárgya. Ami feltűnő: mindhárman tagjai voltak a megye tisztkarának, ám éppen annak legismertebb költő tagja, Lisznai Kálmán nem vett részt a munkában. Miért? Hiszen Lisznait mindhárman ismerték, Madáchcsal egy időben kifejezetten baráti lehetett a kapcsolata. Bizonyosság rá az a verse, amelyet 1845-ben jelentetett meg, méltatva benne a Madách családot, de különösen az esküvőjére készülő Imrét. Az biztos, hogy Madáchnak és fiatalkori baráti körének a kapcsolatait a szerelmi ügyek gyakran beárnyékolta. Az, ahogyan Madách az egyik levelében Ottlik Ákosról írt, világosan mutatja a neheztlenségét. Ottlik Madách egyik szerelmét, Gyürky Amáliát vette feleségül. Arról is tudunk, hogy Szontaghnak éppen Pulszky hívta fel a figyelmét arra, hogy a lánynak, akinek udvarol, Lisznai is csapja a szelet. Szontaghnak egy 1855-ben Madáchhoz írt leveléből kitűnik: ekkor már mindketten igen lesújtó véleménnyel voltak korábbi barátjukról. Lehet, hogy már 1847-ben megromlott valamelyikük kapcsolata vele.

A három szerző kapcsolata is ellentmondásos. Szontagh ugyan mindkettejükkel igen szoros és tartós baráti kapcsolatban állt, ugyanakkor Madách és Pulszky között biztosan komoly feszültség lehetett. Talán csak szakmai féltékenységg volt az alapja: Pulszky (ez emlékiratából is egyértelműen megállapítható) szerette magát mindig a közép-pontban tudni, úgy állítani be a fontos eseményeket, mintha azoknak ő lett volna a központi szereplője. Jellemző, hogy az emlékirataiban úgy írt a *Nógrádi képcsarnokról*, mintha azt Szontaghhallal ketten írták volna, meg sem említve a harmadik szerzőt: „Időközben Szontágh Pállal írtunk egypár tucat epigrammot jókedvünkben, a megye minden nevezetesebb embereire, magunkat sem véve ki, s az egész füzerért Vaynak küldtük meg s Toldy Ferencnek, ki az olyakban gyönyörködött.” (Pulszky Ferenc, *Életem és korom I.*, Szépirodalmi Könyvkiadó, 1958. 210–211.) Nem túl hízelgő az sem, ahogyan a társszerzőkről írt: „Lukács Mór és Trefort Ágoston tartozott még a hírlap [Pesti Hírlap – A. Cs.] nevezetesebb munkatársaihoz, a vidékről Madách Imre és Szontágh Pál csatlakozott ezen irányhoz, de lustábbak voltak, mint hogy írjanak.” (I. m. 280. Valójában mindkettejüknek több tudósítása is megjelent a lap-

ban.) Azt, hogy Madáchoz idősebb korában már biztosan nem kedvelte, az is mutatja, ahogyan 1883-ban a *Tragédia* ősbemutatójáról írt, „reakcionárius”-nak bélyegezve a fő művet.

Sajnos, az alkotás folyamatáról végképp nem tudunk semmit sem. Azt sem tudjuk, vajon Pulszky hagyatékában is maradt-e fenn egy példánya a versfüzérnek.

A *Nógrádi képcsarnok*ot Halász Gábor a Madách összkiadás függékében jelentette meg, majd 1984-ben Praznovszky Mihály a Nógrád Megyei Múzeumok kiadásában külön könyvet készített belőle, megadva a gyűjteményben szereplő személyek főbb életrajzi adatait is.

Egy kétes hitelű vers

Végül egy kétes hitelű mű, a *Jó barát*nak emlékére zárja kötetünket, amely Tábori Pál hagyatékában található, azon belül külön egységként, Madách verseinek géppel írt másolatai között. Nem lehet tudni, hogy ki volt a másoló, és azt sem, hogy milyen forrás alapján dolgozhatott. (Vajon ugyanazon az írógépen készült, amelyen Tábori Pál saját művei? Ez eldönthetné, hogy ő másolta-e le, vagy csak kapta valakitől.) Tartalma és stílusa alapján elképzelhető, hogy valóban Madách a szerzője, bár azt is meg kell jegyezni, hogy ölelkező rímet csak nagyon kevés művében találunk: négysoros strófái jellemzően félrímesek (xaxa rímeképletűek). Valószínűleg jó néhány hiba csúszott a gépelésbe. Erre abból következtethetünk, hogy van benne betűelütés és betűkihagyás is, s ezeket a másoló utólag sem korrigálta, vagyis nem nézte át a legépet szöveget. Ez a vers is fogalmazvának tűnik, talán valóban az is volt, egy temetésre vagy megemlékezésre készült, sietősen papírra vetett írás, amelyet aztán az alkotója nem talált megőrzésre vagy kijavításra érdemesnek, valaki más azonban ereklyeként megőrizte. A cím hitelessége különösen kétséges, sokkal valószínűbb, hogy eredetileg egyáltalán nem volt címe. A *Jó barát*ból ugyanis az következne, hogy egy férfi volt az elhunyt, ám a szövegből egyértelműen kiderül, hogy valójában nő volt! Egy hamisító biztosan nem vét ilyen hibát! Ennek ellenére Madách szerzősége kétséges, mert bár ezek szerint nem hamisítványról, de talán félreértésről, a szerző téves azonosításáról van szó.

A versek formai jegyei

A harmadik kötetben szereplő teljes versek sorszámozása 253-tól 291-ig tart (a 292-től 300-ig terjedő sorszámozás alkalmi verseket és rögtönzéseket jelöl, a függelék verseit pedig már nem sorszámoztuk). A 39 versből kettő epigramma jellegű disztichon (269, 285), a többi jambikus vagy trochaikus, emelkedő vagy ereszkedő lejtésű rímes időmértékes nyugat-európai verselésű strófákból áll, nagy többségben 4-soros félrímes szakaszok (xaxa). Van olyan vers is, amelynél szinte eldönthetetlen a sor lejtése. Ilyen pl. az *Adeline* (254) vers, ahol a trocheusi és jambusi verslábak keveredése miatt nem dönthető el biztosan, hogy milyen lejtésű a vers. Ugyanígy problematikus a 286-dik *Candida* c. vers is, melynek első része ereszkedő trocheusi sorokból áll, míg a második és harmadik része jambikus. A rögtönzések, alkalmi versek rövidsége miatt szinte lehetetlen a pontos ritmikát meglátni, ezek a zsengek jórészt ütemhangsúlyosak vagy disztichonok.

A *Szegény-dal* (289) magyaros hangsúlyos kétütemű sorokból áll, nagyon nem jellemző ez a verselés Madáchra. A *Szontagh Pálnak Madách Imrétől* (290) verses levél négyütemű 12-es hangsúlyos magyaros sorokból áll, a *[Nem mondom...]* kezdetű (291) versnél is hasonló a helyzet. A *[Jaj nekem, és jaj annak...]* szavakkal kezdődő (szintén cím nélküli) alkotás (296) verselése talányos, végül az *[Itt volt Madách Imre...]* (298), a *Rigmusok* (299) és a *[Szelidebben szól az úr...]* (300) ütemhangsúlyosak, közülük az első kétütemű 6-os, a második és harmadik négyütemű 12-es sorokból áll.

Az alábbi lista rövidítései: j = jambikus, tr = trochaikus, j/tr = részben jambikus, részben trochaikus, diszt. = disztichon, üh. = ütemhangsúlyos.

I. LANTVIRÁGOK

[253] AJÁNLAT	j
[254] ADELINE	tr/j?
[255] ÉDESSÉGEK	j
[256] TÉLI DAL	j
[257] DALNOK JUTALMA	j
[258] SZEMEI	j

[259] KÉK SZEM	j
[260] A KÖLTŐ ÁLMA	j
[261] ÁLOMKÉRÉS	j
[262] AZ Ő SZEMEI	tr
[263] VÁLTOZÁS	tr
[264] SZÉP, SZEBB	tr
[265] ÉDES KÍN	tr
[266] VÁGY	j
[267] CSERE	tr
[268] A KOSZORUTLAN KOSZORÚS	tr
[269] EGYIPTOM S HAZÁNK	diszt.
[270] A HIT SZAVAI HOZZÁ	j
[271] CSALT REMÉNY	j
[272] KÍNKACAJ	j
[273] BÚDAL	j
[274] SÓHAJOK	j
[275] VISSZHANG	j
[276] ÁLDÁS, ÁTOK	j
[277] BÚCSÚ	j
[278] HATTYÚDAL	j
[279] A RAB KÖLTŐ	j
[280] HOZZÁ	tr
[281] MOHÁCS TERÉN	j
[282] RÓMA	j
[283] EGY ZÁRDAROM FELETT	j

II. EGYÉB VERSEK

TELJES KÖLTEMÉNYEK

[284] EGY ANYA, GYERMEKE SÍRJÁN	j
[285] GYÁSZ	diszt.
[286] CANDIDA	I. rész: tr II. és III. rész: j
[287] LÓNYAY M. BARÁTOMHOZ	j
[288] MEGNYUGVÁS	j
[289] SZEGÉNY-DAL	üh.

[290] SZONTAGH PÁLNAK MADÁCH IMRÉTŐL	üh.
[291] [NEM MONDOM...]	j

ALKALMI VERSEK ÉS RÖGTÖNZÉSEK

[292] KEDVES NINCSIM!	diszt.
[293] [NEM LEHET, Ó, NINCSIM...]	diszt.
[294] [MIT MOND FELŐLED A VILÁG...]	j
[295] MÉG EGY SZÓ HOZZÁ	j
[296] [JAJ NÉKEM, ÉS JAJ ANNAK...]	?
[297] EPIGRAMMA	diszt.
[298] [ITT VOLT MADÁCH IMRE...]	üh.
[299] RIGMUSOK	üh.
[300] [ÉS SZELIDEBBEN SZÓL AZ ÚR...]	üh.

FŐSZÖVEG

I. LANTVIRÁGOK

1. A KÖTETBEN MEGJELENT VERSEK

[253] AJÁNLAT

*Én szebb Julimnak lantolom
Míg élek, díszet. ---
Verseggy*

Egének áldza a tavasz
Virága illatát,
Csak ott találva éltető,
Magas sugárzatát.

- 5 S dalom ne zengje-é tehát
A nagyszerű tavaszt?
Mely égszemére dalt kíván,
Dicsőn éltetve azt.

[254] ADELINE

(Töredék, Bürger után)

- Ha szentegyházi ének hangzatában,
Dicsőülve égni, szent imában
Látom arcát, dőre képzetem
Az ég menyasszonyát sejdíti benne,
5 És bizalmam ekkor elrepülve;
Visszadöbben tőle érzetem.

- Ám s ha ekkor köznapi körében
Látom ötet, bájlo szendességben
Élni, egyszerűn s oly nőileg;
10 Mi édesen leng bú s öröm körébe!
Hogyha minden áldozik feléje,
Ah, akkor újra érzeni merek.

[255] ÉDESSÉGEK

I

Élnem vagy halnom egy,
Amott a kő
Felettem, itt rideg
S kegyetlen ő!

II

- 5 Lesír az ég keserve
Egy boldogabb tavaszt,
Dicső virágba hozva
Borús könnyárja azt.

- Keservem árja hozza,
10 A dalt szüm éjjelén,
E dal sirom virága,
S ölébe' nyugszom én.

III

- Szeretlek! és ezen
Haragszol – ó, ne tedd!
15 A Nap kegyessen ad
Körének életet!

IIII

- Lepkének írsz le? az vagyok;
Nyaram szemed nekem;
Te mégy, s örök sirokba fül
20 Utánad életem.

V

Urunk, az embereknek életükre
Ezernyi vészt viharba' küldé bár,
S ez élet oly rövid, s borús terére
Csapásinak nehéz seregje száll.

- 25 Könyrűle mégis, és malasztja gyújta
Szívünkben két oly égi szent tüzet,
Mely életünkre új Édent deríte.
A szép remény ez és emlékezet!

VI

- Győz a borús téren, rabokat letiporva, a zsarnok,
30 Átkozzák ezeren, s szíve a fénybe' rideg.
Fegyvered oly gyöngéd, s mi' erős letiporni az ellent,
Téged imádva, ha az lánciban égre talál.

[256] TÉLI DAL

*Ah, százszor jobban imádnám
A természetet,
Ő ha hintne szép szemével
Arra életet.
Tóth Lőrinc*

Ha mord borúba fül a Nap,
Lehunyv gyász egén;
Sötét enyészet áll elő
E Földnek éjjelén.

- 5 Kiholt az élet és gyönyör
Vidító éneke,
S a hervadó világi kör
Gyászolva, bús bele.

S ha elborult szüm éjjelén

- 10 Kiholt az éltugár;
Ha szümben érztem egy sötét
Temetkezést talál:

Dalom reménye elreze,
S dalomba fájdalom;

- 15 Egy elveszett tavasz felett
A néma sírokon!

A Föld tavassza visszatér,
S ujúlva oly dicső!
Éltem tavassza nem derül,

- 20 Rideg örökre ő.

Szivem virágit nem hozá
Az éltető tavasz,
Keservem árja hullt reá,

- 24 A sír virága az.

[257] A DALNOK JUTALMA

Laßt, Mädchen, euch dies Beispiel
rühren,
Daß Warnung `pricht,
Und flieht, so lang' euch Reize zieren,
Uns Dichter nicht!

Hölty

A dalnok énekel
Szívrázó hangokat,
Szerelmet és király
Tiporta honokat.

- 5 Zeng síri hangokon
Egy elveszett hazát,
S a jog szent mezején
A büszke daliát.

A jog szent mezején,
 10 Hol síri csend ural;
 S a por egy őskori
 Nagy óriást takar.

 S ezernyi taps rezeget
 Dalára és füzér,
 15 De szíve hallgat, ó,
 Nem ez, mit érzte kért!

 S körültekint a nép
 Zajongó táborán;
 Rideg ború tenyész
 20 Magasztos homlokán.

 S egy lányka messze áll,
 Elfojtva érzetét,
 Csak könnye tölti el
 Dicső azúr szemét.

 25 S ha jó szerelmeért
 Esengve a vitéz:
 Búsongva nem felel,
 S borús honára néz.

 De égszemében oly
 30 Dicső sugár derül,
 Melynek villámlatán
 A jégkebel hevül.

 S e nézte elragad
 Csatás mezők felé;
 35 E nézte a vitézt
 Hadistenné tevét.

 S ha egyesültenek,
 A hont kimenteni,
 Hol így a fergeteg,
 40 Mely azt ledöntheti?

S a dalnok arca, ím,
 Dicső sugárban ég!
 Jutalma ez leve,
 44 Mit esdne szíve még?

[258] SZEMEI

*Igy — — — kék szemében,
 Ártatlan szent lelke ég!
 Kisfaludy K.*

Az útas úgy bolyong,
 Egész ez életen:
 Tövis, keserv között,
 Ezernyi vészeken!

 5 S az égre föltekint,
 Az ég vidítja őt,
 Imádva hálaul
 A hű vezérelőt!

 Utam borújain
 10 Egedbe nézdelek,
 S vezér szövétneket
 Sugáridon lelek.

 Ne mondjam-e tehát?
 „Imádom az eget!!
 15 Mely éltem útjain
 Oly édesen vezet.”

 Zajongva kis hajónk,
 Ha már vesz a remény;
 Leárbocoltatik
 20 Az élet tengerén.

Ború között tűnik
 A part kék színbe' fel,
 S a dőre szíveken
 Ujult reményre lel.

25 Zajongva tengeren
 Partot kerestem én,
 S a partot ég szemed
 Körébe' föllem.

Kinek e Föld körén
 30 Reményi vesztenek,
 Üdvöt keresve még
 Túlhan reménylenek.

Az üdv sugárzata
 Egekbe' van nekik,
 35 A kék egekbe': szent
 S dicső reményeik.

Élteknek csillaga
 Magas sugárban ég.
 Leánya! mint szemed,
 40 Azúrja tiszta kék!

S ez üdv örök ha lesz,
 Mely az egekbe' van:
 Mi üdv lehet szemed
 44 Dicső sugárban?

[259] KÉK SZEM

*Kék a hűség öltözete
 Azért kísér tekintete,
 Majláth J.*

A tar világ sötét kerületén
 Vigasztalást nem érez e kebel,
 Ha enyhemért egekbe nézdelek,
 Imám nehéz borúba' hangzik el.

5 S e nagyvilág kinos kerületén,
 Sehöl gyönyör, mely éntem mosolyg:
 Ha elhagyatva messze tengeren,
 Hajóm lesújtva fergetegbe' bolyg.

S ah, akkor én szemébe nézdelek,
 10 A szem mosolyg, mosolyg dicső egem!
 Ily ég alatt, mely üdvöket ragyog,
 Örök tavasz takarja életem.

[260] A KÖLTŐ ÁLMA

Wenn ich immer noch erbange
 Zu erwachen - - - - -
Calderon
Két életet élt ő.
B. Jósika Miklós

Dörögve áll az ég
 Hamvára gyászolón,
 Üvölt a fergeteg,
 Zajong iszonytatón.

5 S ha átka súlya sújt,
 Hasítva bérceket,
 A borzadás egész
 Világkört eltemet.

 S a dálnok álmodik,
 10 Dicső egekbe' jár;
 Borús egén derül
 Az élető sugár!

 Csatára kél a hős,
 Vitézi nemzedék,
 15 S a jog szent mezején
 Dicsőn ragyog az ég!

 Ha seb van oldalán:
 Kedvesse ott viraszt,
 S az elhaló vitéz
 20 Siratva érzi azt.

 Siratva érzi, hogy
 Hiven szerettetik,
 S szabad hazája is,
 Melyért elvérezik.

 25 Im ébred és dicsőn
 Virúl a róna már!
 Ezernyi illatot
 A rózsa keble tár!

 De szíve oly borús,
 30 Keblébe seb vagyon,
 Kedvesse nem viraszt,
 Ború a szent honon!

 Ó, éj, repülj! repülj!
 Komoly szívemre már,
 35 Hol érzetem dicső,
 Szent álmokat talál.

[261] ÁLOMKÉRÉS

O daß dem Menschen nichts vollkommnes
wird.

Goethe

Álmodtam egykoron dicső
 S mi égi álmokat!
 Mivel sugárzva akkoron
 Mosolygni láttalak.

 5 Felébredék, s hogy esdtem én
 Ez álmot újra, haj!
 Nem ült szívembe' bú, keserv,
 Se vészt hozó sohaj. –

 Az álom újra eljőve,
 10 S üdvöt hozott nekem,
 Öröknek esdtem álmomat,
 Öröknek Édenem.

 De elrepült, s orozva áll
 E szűnek Édene!
 15 Keblem keserve tengerén
 Reményt se lelhet.

 S az álmot esdem újonnan,
 Hogy az örök legyen,
 S nyugalmat ott találjak én
 20 A bús enyészeten.

[262] AZ Ő SZEMEI

*Ha jősz lángok emésztenek,
Ha még kinok öldöklenek;
Létem csak gyötirelem,
Bajza*

- Kék szemébe' láttam üdvöm
Ég sugárú képzetét,
Fönnragyogni bájkörében
Egy örök kor Édenét.
- 5 Megvetém nyomor világom
Kába, dőre kincseit,
Szent egébe' lelve éltem
Szebb korú reményeit. –
- Fönnsugárzik egy dicső Nap,
10 Ég sugára! és ha kél:
A tavasz virágzatába
Fül a néma s puszta tél.
- Ám hevén lesorvadoznak
Szép virági áldzatul,
15 Hogyha égi ír reájok
Nem repül lágy harmatul.
- Ah, világom, ő virítta!
Véle éltem sirba szállt.
Könnyt szemébe', szűm keserve
20 Harmatául, nem talált.
- Ő adá a percnyi élvet,
Áldja érte Istenem!
Dőre áldzat mindezekre
24 Puszta, kínos életem!

[263] VÁLTOZÁS

- Tél üvölt a föld határin,
És ropogva zúg a jég,
Gyászba hamvad a virágkor,
Míg lesír a néma ég.
- 5 Füstölögve kis falunknak
Állnak zsúpos fedeli,
Míg a csendet átsuhogják
A fonóház éneki.
- Bévonúl a bús vadonnak
10 Téli lakra pásztora,
S ablakomra néz a szőke
Pásztorlányka ablaka.
- S hogyha zúg, üvölt a róna,
És a lányka búban ül,
15 Jő e lángoló kebelhez,
Míg karomba' felhevül.
- „Hej, leányka! mily varázs vagy,
Elbűvölted a telet,
És falunkra, szent sugárba'
20 Fényt deríte kék szemed.
- Hej, leányka! mint tavasszát
Zengi át a fülmile,
Úgy e lant is egy dicső dalt
Szép szemedre zengene.
- 25 Reggelenként ablakomba'
Látva még a fagyvirányt,
S keblem ég, dicső szemedbe'
Lelve a tavasz korányt!”

„A tavasz jön, Isten áldjon!
30 Én megyek, te jó legény!
Nyájam őrzni a Bakonynak
Rengeteg bús erdején.”

Ablakomra néz az ablak,
Ah, de pusztá, elhagyott!
35 Fagyvirágim szent helyére
Rózsa nő, s virágzik ott.

Rózsa! keblem gyászvirága,
Gyász ül ablakom felett,
Ah! a lányka kék szemébe’
40 Fény korányom elveszett!

Kint azért virúl a róna,
Mert tavassza megjöve,
És szemében ott sugárzik
A tavasznak kelleme.

45 Ó, üvölts, sötét borúlat
Házikómnak ablakán!
Oly dicső virágok nőlnék
48 Akkor ablakom fagyán.

[264] SZÉP, SZEBB

Szép a köszobor, leányka,
Ha feléje száll imánk,
És dicső sugárzatában
Kőkebellel néz reánk.

5 Ám s ha Istenünkhez szállnak
Érzetünk fohászai,
És kegyére elvonulnak
Életünknek átkai,

Mond, ó, mond, mi van dicsőebb
10 Ó, leány! – Mig érzetem
Síromiglan egy szobornak
Oltárára szentelem.

[265] ÉDES KÍN

Búm sohajja, szűm keserve,
Üdvsugár bús éltemen;
Mert e kint is, ah, leányka!
Csak térted szenvedem.

5 Búm sohajja, szűm keserve,
Égi lányka! szent nekem;
Mert e kinnal elborulna
8 Minden édes érzetem.

[266] VÁGY

Egy szent, egy égi csókot esd – leányka!
Zajongva, égve dőre képzetem:
Habár az üdv helyett, szívem tüzére
Szent síri békét adjon az nekem!

5 S im, érzem, érzem a halál kegyesebb
Leányka, mint keblednek érzete,
Jég csókja hamvad arcomon, s körültem
Oly édesen leng síri szelleme.

De el nem oltja lángoló keservem,
10 Nem ad szívemre nyugtató kegyet;
Borús ölében, érzem, el nem oltja
A síri éj forró szerelmemet.

[267] CSERE

Jár a pásztor andalogva,
Jár, danolva érzetét,
Míg rebegve visszazengi
A vadon bus énekét.

5 S jő a tévedett juhocska,
És ijedve meg-megáll;
Lejtve jó nyomába' Lenke,
Szétekint, de nem talál.

„Jaj, legény! mi bú találá,
10 Szép juhóm ma elveszett.
Add meg őt, ha fölhalálsz,
Ég fizesse tetteidet!”

„Itt juhod, vedd leányka,
És jutalmat ad az ég?
15 Lenke! Lenke! nekem az csak
Kék szemed sugarán ég.

Ámde veszté érzeményem
Is, leányka! csendemet,
És cserélni egyet egyre
20 Kell, juhódra – szívedet.”

[268] A KOSZORÚTLAN KOSZORÚS

*Ki gyöngye szerelem kormányoz, az
Szentelve, s biztosan járja útjait.*

Tibullus

Két vitéz egy hölgynek áldza
Szív sugallta verseit,
Zenge Géjza hő szerelmet;
Ond, vitézi tetteit.

5 És a lányka Ond fejére
Zöld füzérbe fon babért,
Géjza néma kínba' nézi
Az elejtett pályabért.

Most a lányka végig érve
10 Géjza gyászos íratán,
Könnyt bocsáta könny-nyomokra
Bú szerelme végszaván.

„Lányka! Lányka! könnyed adta
Legdicsőbb babéromat,
15 Szívbe' kélt e lant, s szemedbe'
Látom, újra szívbe hat.”

[269] EGYIPTOM S HAZÁNK

Bámul ezredek agg órássa, a törpe utókor,
Sírköveid mondják: nagy vala lételed is.
Ó, haza! képed e hon! temetődnek gyásza deríti
4 Föl csak, a korcs maradék dísztelen átku nevét.

[270] A HIT SZAVAI HOZZÁ

Hit

*Hittem, miként hisz gyermek Istenében,
Oly biztosan, oly tiszta láng között,
S e hit malasztja ége szép jövőmnek
Elálmodott virágzati fölött.*

5 Hittem, miként hisz égi csillagában,
 Vad tengeren hajózva a merész,
 Mig életének egy remény-világát
 E csillagára bízni – hinni kész.

És nem gyanította tiszta érzeményem;
 10 Mely önmagába' terme egy tavaszt,
 Hogy külvilága zúduló fagyába'
 Enyészet ül, mely elhervasztja azt.

És nem gyanította: hogy hazug lehessen
 A bájos ég szemed sugárain,
 15 Hogy nincsen, ó, könyrűlet, ily szemeknek
 Oly tiszta fényü, szende lángjain.

De lám, e dús kebel miként kiége,
 S hitetlen áll a sok hívő között,
 Egy szép világnak – égtől elhagyatva –
 20 Szent romjain bolyong, sirok fölött.

S ha ég, ha Isten elhagyák utában,
 Még bánatába' hisz csak e kebel,
 S egy elrohant szép álomélt helyett is
 Csak síri álom az, mit esdekel.

Remény

25 *Reményvilág*ot alkoték szivemben,
 Ez egy reményre bíztam a jövőt,
 S e nagy reményért mindent bécseréltem
 Oly boldogul, mert: hittem a Dicsőt.

Szivembe zártam e reményvilágot,
 30 Melyről egy égre széttekintheték,
 S öröm derítte néma éjszakámot,
 Keblemben volt az üdv, az égi bék.

S e dús reményü szív is, ah, kiége,
 Mint Etna keble, dúlva önmagán,
 35 Hamvából többé nem kel új reményre,
 S a pusztá élet áll csak sírfokán.

Reményt eseng a vész letörte érzet,
 S reményt ragyogva áll a börtön-űr,
 Míg békenemtő arcultatja szállong,
 40 A síri csendbe' biztosan körül.

S a népszabadság harcjelét kitűzi
 Vérengzve a tavaszkorú remény,
 Míg bajnokit az öntudat vezérli,
 Hogy égbe tör, magasra száll a rény.

45 S ha elvevé a végzet, és haragja,
 Mit bírni s veszteni nyújtá énnekem,
 Reményem él, nem orzsa el határzat,
 S a sír ölébe' kél remény-egem.

Szeretet

Szerettem őt! miként szeretni nem tud
 50 A pór tömeg, borús körületén –
 Mint egy tavaszt a sorvadó virágcsa,
 Oly istenülve s hűn szerettem én.

Mint honni jog hazánknak bajnokára,
 Mosolyga rám szerelmi csillagom,
 55 Kiszállni érte egy világcsatára,
 Kívívni! vagy – nyugodni siromon.

De hajh, lezúzva állnak érzeményim,
 Agg cser gyanánt a pusztá sír felett,
 S lefosztva ágitól, körültekinti
 60 A nagyszerű, borús enyészetet.

S mi boldog az, ki sírvederbe' bírja
A hajdan úgy imádott hamvakat,
Ki térdepelve hantja gyász mohában,
Szeretheti az elraboltakat.

- 65 Ki túl reményl e földi szenvedésen,
S a kedves szellem lengi még körül,
Ki még reménylhet egy jövő tavaszban,
S imái közt a síron is örül.

Ah, ám nekem e vígaszok hiányznak,

- 70 Nem orzta ég el, mit szerettem én,
S a megcsalott szív érzi csak keservem,
Isten veled: *szerelm, hit és remény.*

[271] CSALT REMÉNY

Ah, én is ízlelém a szent tavaszt,
Dicső szemed forró sugárzatán,
És mind ez Éden sírba sorvadott,

- 4 Leányka! kebled oly nehéz fagyán.

[272] KÍNKACAJ

Leányka! hogyha kéjmosoly
Pírítja arcomat,
Ne hidd, hogy üdv ragyogja már
Körül borúimat.

- 5 A sír ölébe' gyász ural,
Halál a sírteren,
És nézd, leányka! mégis az
8 Virágokat terem.

[273] BÚDAL

*Hű szívemnek rég nem híve,
Mást vidámit, mást ölel.
Vörösmarty*

Nem öntnek édes illatú gyönyört
A rózsá kor dicső virági már,
Szívem keserve benne elborult,
Sirok feletti gyászfűzért talál.

- 5 A néma völgynek édes éneke
Csak elboruló síri hang nekem,
Mely elrezege visszazengi még
Örökre múlt, s mi dőre képzetem!

Imádtam egykor a dicső eget!

- 10 Sugára éltet és gyönyört adott,
A szép tavasz virágin, életem
Minden reménye fönnsugározott.

Kinyöghetém keservem, és a bérce
Megértve vélem együtt érezé,

- 15 Szemem keserve kínos árlait,
A rózsá báj ölébe öntheté.

S ha földerült a Nap, kiszívta azt
Vigasszaul, dicsőn ragyogva még,
Lehunyna is kecsesb derületet

- 20 Igérve gyászviráginak az ég!

De veszve mindez, éltem útjain
A messze légbe hangzik el szavam,
Nem érti ember! ég nem érti azt!
Szívem nehéz s örök borúiban.

25 E szű keserve nem talál tehát,
Reménytelenül dicsőbb korú tavaszt?
Melynek könyára mind kiégeté,
Egy pusztá éjü néma sírnak azt.

Hol érzeményem romba' vesztegel,
30 Porában élve csak a képzelet,
S egy elrabolt üdv pusztá romterén,
A gyász hever e porvilág felett!

Vesztett-e hát a szebb korú tavasz?
S a rózsá kornak édes álmai,
35 Sirokba hullt-e már örökre az,
S a dőre föld kecses virágzati?

Mind pusztá síri pompaként ragyog,
E soknemű gyönyör e Föld körén!
Ha nem talál szűm éltető tavaszt,
40 Dicső szemének égi tükörén.

[274] SÓHAJOK

Komm herab, du schöne Holde,
Und verlaß dein stolzes Schloß!

Schiller

I

(Templomban)

Ha szentegyházban látom őt,
Diszes vasárnapon,
S imák rezegnek végig el,
A buzgó ajkakon!

5 Csak azt hiszem, hogy ez imák
Feléje szállanak,
S az égbe', mely szemébe' van,
Majd visszahangzanak.

És én irigylem az eget,
10 Melyt annyi szív imád,
Ha szent sugára annyinak
Halált és éltet ad.

Félek, hogy ennyi hang között
Szűm hangja elrezeget,
15 Mint csattogánynak éneke,
Ha zúg a fergeteg.

II

És midőn így táncola,

Mennyi szívet láncola.

Kisfaludy S.

(Táncteremben)

Ha táncsorok tolonganak
A népes termeken,
És az örömnak angyala
20 Lejt végig kebleken;

Ha látom őt a táncoron,
Mint a tavasz zefírt,
Mely reptiben ad a virág
Sorvadt keblének írt:

25 Csak azt hiszem, hogy ő az ég
Mosolygó angyala!
Ki szent varázssal Édenét
E Földre bájoló,

Hogy újra menjen, és nekünk
30 Itthagya bánatát,
És bánatában a világ
Múlt Paradicsomát.

III

(Mindég)

S ha rám derül az égi szem
Szivemnek éjjelén,
35 Az üdvsugárban, engemet
Mutatva tükörén:

Az égnek üdve tölti el
Keblemnek rejtekét,
Szemébe' lelve mord borúm
40 Feltűnő békjelét,

S szememnek árja is megáll
Ez égi békjelen,
Mely egy világnak bűneit
Varázsolhatja el,

45 S reménylek, ám dicső az ég,
Hazug sosem lehet,
Szemedbe' bírom életem,
48 Egébe' – üdvömet.

[275] A VISSZHANG

*Esengve fordúlsz ember társaidra,
Hogy együttérzéssel könnyítsenek,
Nem ők, nem ők, az érzéketlenek.*

Szemere P.

Ha nincsen oly kebel,
Mely visszazengené
Keservem, és e kín
Egésszét értené,

5 Szűm akkor a vadon
Bércéhez esdekel,
S keservem benne leg-
Kegyesb hivére lel.

Ki hallgat engemet,
10 Viszonyzva sóhajim,
S az emberek között
Elértve lángjaim.

„Mi kín, mi gyötrelem
Fagyasztja létemet,
15 Ah, ő kebled gyanánt,
Kövülve, nem szeret!”

»Szeret« – repül felém
A kába hang, s enyész,
Ah, éltem Édene
20 Borús neszébe vész!

„Szerelmem – dőre hang! –
Visszhangra nem talál.”
»Talál!« – kiált a bérc,
Kínom sohajinál.

25 E dőre képzelet
Virítja éltetmet,
És benne élek én:
28 Míg sírom eltemet.

[276] ÁLDÁS, ÁTOK

Mosolyg az ég, mosolya éltető,
Imádja azt az ébredő világ,
Feléje nyújtja lenge könnyeit,
Tavaszuvalmba' mindenik virág.
5 Imám is égbe száll, ha az mosolyg
Bus életemnek kínos útjain,
S az ég mosolyja bánatomra száll,
Dicső szemének kék sugarain.
Üvölt az ég, lesújtva átkait,
10 Borúba fül a néma láthatár,
S a tar mezők lesorvadott körén,
Körülrepül a sárguló halál!
S borzalmiban zajos imát kíván,
A Föld üvöltve zúgja azt felé,
15 S imát rebeg szívemnek érzete
Szemének, az ha üdvöm elvé.

[277] BÚCSÚ

*Szív, beteg szív, itt az ősz,
Lombjaid lehulltak,
Bajza*

Te mégysz – az ég késérjen, ah, leánya!
Ha kék szemedbe' mink elvesztjük azt,
Szived virasszon érzeted egére
Egy boldog és örök korú tavaszt!
5 Te mégysz, s lesír az érzélem utánad,
Lesír az ég, ha Napja elborul;
Ah, ám nekünk a hajnal éke többé
Dicső mosolyba' föl sem is virul.
S ha játszi kedvbe' lejtessz ott a bükknek
10 Bájillatú, borongo sátorán,
És meg-megállsz, az árva gerlicének
Dalára, kínja tompa sóhaján:
Néhány könny ül szemed dicső egére,
S eszedbe jut e percben' lantosod,
15 És ím, e könnybe' dalja bánatára,
A legdicsőebb áldzatot hozod.
És ha menyegződ reggelén virágot
Fűszes hajadra – sír virága az,
A dalnok élte sorvad e virágon,
20 S mindennikében egy remény tavasz.
Körülhogy rideglett géniussza
Rebegve, élj örökre boldogul,
Szívén a béke szent halotti csende,
S a sírlepelbe kínja elvonul.
25 Ha sír fokára néz a Hold sápadtan,
Könnyed remegve pusztá hantjain,
Neved suhogja mindenik zefírke,
28 Az elhagyott sír bús fűszálain.

[278] HATTYÚDAL

*Rabláncok a földi szenvedések,
Melyeket csak a halál szakaszt,
Rózsaszálak a gyönyörűségek,
Melyeket egy őszi szél hervaszt.
Berzsenyi*

Isten veled, te szép világ határa!
Én szebb hazába, jobba távozom;
Hol megtörik a sors nehéz dagálya,
Hol őt örök szerelmbe bírhatom!

- 5 Isten veled, te nagyvilág határa!
Köröd nekem egy néma, pusztasír;
Hol az enyészet gyászos éjjelébe'
Nincs egy virág, sorvadtsorvadtsír.

Hol elhagyatva zúg a messze légbe

- 10 Letört szívemnek gyászos éneke,
És énekemnek mindenik szavával
El-elreped szívem egy érzete.

Hol szent reményink lámpaként ragyognak,
S a lámpa fénye csak halálra hull,

- 15 Amég kiégve végső szikrajával,
Szívünk egére síri éj borul!

Isten veled, te bús világ határa!
Határodon dacol az érzelem,
Mely véghetetlen, mint az ég hatalma!

- 20 Mint az élet, túl e földteren!

Az ég szemének kék színét sugárzza,
Isten veled, te bús világhatár!
Amott sugárzik a remény világa,

- 24 Ott engemet egy édesb sors talál!

2. A KÖTETBŐL KIMARADT VERSEK

[279] A RAB KÖLTŐ

*A derék nem fél az idők mohától,
A koporsóból kitör és eget kér.
Berzsenyi*

- Borongva csendben áll
A várfenéki úr,
Álmatlan éjjelén
Az agg Bretizla ül.
- 5 Magasztos homlokán
Szent öntudatja él,
S kiholt szívébe' még
A hon imája kél.
- Körötte néma csend,
10 Fölötte vígalom,
A kényúr terme áll
Az elnyomott honon.
- Bretizla arcain
Egy dalja könnye áll,
15 Ki' keble harcmezőn
Rémesre nem talál.
- Ki érzve szent ügyét,
Oly büszke, mint a sas,
És honja gyász helyén
20 Sírhint magának ás.
- Megrázza üstökét,
Körül, körütekint,
S a rémes éjen át
Reménysugár nem int.

- 25 Eltördezett a lant
Bretizla ódalán,
Nem száll a gondolat
Magasra hangzatán,
- Megvetve börtönét
30 És szűk korlátait,
Megvetve szolganép
Ledörgő átkait.
- Keblemben rejtelek
Magasztos indulat,
35 Bimbód e föld fagyán
Virágra nem fakad,
- Nem zengem én a jog
Természetes szavát,
Mely fényvilágra hoz
40 Egy boldogabb hazát.
- Nem zengek síri dalt
A bajnokok felett,
Nem érti korcs fiú
Mártíri fényeket.
- 45 De jőni, jőni fog
A hajnal élete,
Piros derűt hozand
A népek Istene.
- De jőni, jőni kell,
50 Mit esdnek annyian,
S előjeled borong
A néma éjszakán.
- S ha hangom elrezeget
E puszta csarnokon,
55 A szellem élni fog
Dicső sugárokon.

És áldni fog, ki érzi,
És érzni mindki fog,
Mert egy világ regén
60 A vaskor elrobog.

Siromnak ormain
Hazám oltára lesz,
S a véres áldozat
Ormára fényt szerez.

65 Bretizla évekig
Eltúrta börtönét,
Nyugodtan élte át
Kínsújtott életét.

Dacoltt a kőkebel,
70 S szerette mord lakát,
Mert öntudat csak ott
Deríthető agyát.

Álmában üdvre lelt
A kába képzelet,
75 Egyszerre élte ő
A kettes életet.

Álmába' fénysugár
Virította a hazát,
Kéblébe zárt nejét,
80 Szerette magzatát.

Föllelte üdveit,
Az elraboltakat,
Feledte bájokon
A földi átkokat.

85 S most, hogy kiszenvedett
Az ébredő kebel,
Még őrzi álmait
A síri gyászlepel.

Ő boldog, és nevén
90 Sugára oly dicső,
Porára béke hát,
A jog mártírja ő.

[280] HOZZÁ

Messze, messze, el tetőled
Égi báju ideál,
Messze ott, a vad magányba'
Képed engem nem talál.

5 És körömben' pusztában csend ül,
És fölöttem a szabad,
Mindenütt a szent természet
Él, virul, az ég alatt.

Ah, de őt ki nem kerültem,
10 Itt van égi temploma.
Ő ad életet, ő lehel bájot
A tavasz virágira.

Őt imádom az egeknek
Kék sugáru tükrében,
15 Őt, a szent tavasz derűje
Rózsalepte reggelén.

Szép szemében az Olympot
Orzva láttam ékivel,
Melyben istenült mosolyba'
20 Egy menyélve vesztegel.

Ajka nyilladó körébe'
Egy világ hajnalja kél,
Arca bájoló sugárin
Szent tavasz virága él.

- 25 Lépte mint zefír fuvalma
Ott a rózsa kelheken,
Hangja csattogány nyögése,
Illatos, szent berkeken.
- Keble mint Dianna szobra,
30 Oly magasztos, oly fehér
Ah, s imám e kőszobortól
Enyhe érzet sose nyér.

[281] MOHÁCS TERÉN

Ki sírja ez, hűs bükknek éjelében?

Kölcsey

- Virágfedett vidék ölen,
A rózsagally között,
Kecses fuvalmka lengedez
Tavas zefír fölött.
- 5 Mosolygva néz a tiszta ég,
Vidám a völgy színe,
S dicső arannyal ébredsz
A hajnal élete.
- Kelhébe gyöngyöt áldozik
10 Feléje a virág,
Magas dalokba' hangzik el
Az ébredő világ.
- De ím, az árnyba', sír fölött
Mi hölgy sohajtozik,
15 Komoly ború takarja el
Halványos arcait.

- „Mi kín, leányka, mely gyötör?
E szem gyönyörre van
Teremtve, nem aludni el
20 A kinnak áriban.
- Talán e sír anyád fedi,
Szerette gyermeked?
Kiben gyönyörrel őrizéd
Minden reményedet.
- 25 Talán a kedves életét
Elorzta e halom,
Írgyen, és e kincsedért
Gyötör bú, fájdalom?”
- „Borist takarja, hajh, e sír,
30 A kőkemény magyart,
Kit nemzetével egy napon
A mély sír eltakart.
- De nem siratja vesztemet
Szemem, te jó utas,
35 Dicső! ha férfit sírba vitt
Hazájaért: a vas.
- Nem bánom én egy életem
Csillagzatát – veszett
Honomnak adta csak e szív,
40 Mit adni kellett.
- De azt siratja: hogy veszett
Hazámnak és nekem,
Anélkül, ó, hogy az, dicső
44 Sírján, szabad legyen.”

[282] RÓMA

- Elrejtve áll a sír, körötte csend,
Csend s pusztaság a néma láthatár,
Porokba hullva zúg csak olykoron
A sas tanyázta puszta ősi vár.
- 5 Körül a rom vitézi fekszenek,
Nincs vért, se kopja sírjok ormain,
S villámlatok cikázva lengenek,
Behorpadott lakok határain.
- Nincs vért, se kopja sírjaik felett,
10 S a hon nemtője sírva térdepel,
Míg szellemek hont lelve égbe száll,
Egyszerre szent honokkal esve el.
- S a korcs fiú borús völgyekbe kél,
Remegve szirtje vad viharjait,
15 S borzadva nézve meg csak olykoron,
Vitéz apái csonka tornyait.
- Nem értve, hogy honának átka az,
Mely nyögve zúg a romba' még felé,
Nem érve: szent a hon, melyért egész
20 Egy hős előkor vérét szentelé.
- Vérét pazarlva gyermeki miatt,
S most pártütő e magzat ellene,
Jég érzetével, míg körülüvölt
A vérező had síri ezrede.
- 25 S im, énekelve jár a földműves,
Művelve vértakarta földeket,
Más nyelvű szó, más keblű nemzedék
Uralja hon! mi' árva kebledet.

- Kövek gyanánt suhintja messze el,
30 A szent emlékü hősi csontokat,
Míg századoknak síri éjjele
Födi, Philippi, szent halottidat.
- Szánt, s nem gyanítja, mily dicső e hely,
Hol szent jogért elvérezett a nő!
35 Míg érze fönn lobogva akkora
A hölgy; s honának áldza a dicső.
- Mig keble egy hazát viselni bírt,
S keblében annyi szép reménye élt,
Elkorcsosult, s átkában a haza
40 Legrémitőbb síri átka kélt,
- Lukrécia, ó, hagyd e sírt el, ó,
Lengd édesen körül utódidat,
Tanítsd a hölgyet érzni oly dicsőn,
Ébreszd elszunnyadott leányidat!
- 45 És fölviruland általad hazád,
Mert érzni fog tanulni a fiú
A hős anyába' – míg örökre vész
A sír lehelte átkozott ború.
- Nem lesz sirod sötét magányban itt,
50 De fölkeres, s diszetre vágy a kar,
A honni címer áll fejed felett;
S a szent tavasz virága eltakar.
- Hazád is újra fény hazája lesz,
Magasra nyúlnak büszke bércei,
55 S a honni vér takarta gyászmezőn,
Virítanak egy világ reményei.
- Mosolyogva kél a véres ősi had,
Ha nagy apákra jó nagyobb fiú,
Ha egyet esd mindenki érzete,
60 És nem leend esdekletük hiú.

[283] EGY ZÁRDAROM FELETT

Weilt die Melancholie im Vollmondschein,
An Grabmahltrümmer finnend und
hingelehnt.

Matthisson

A bérctetőbe', vad romok között,
Sötéten áll a zárda tornya még,
Harangtalan, lefosztva ékitől,
Nehány bagolynak pusztá menedék.

- 5 Egy ős előkor óriásaként,
Büszkén lenézve fellegek közül,
Ha csarnokit késértes éjeken,
A vércse félve repdesi körül.

- S végigsohajtja néma öbleit
10 A múlt időnek síri szelleme,
Halállepelben adva írt nekünk,
Ez élt után nehéz, fagyos keze.

- Míg fű takarta ablaki körül
Az ízolag borús sohajt rebeg,
15 Ezernyi, már kiszenvedett kebel
Porára hozva hattyu éneket.

- S ha fellegek üvöltnek éjeken,
Keblekbe' nincs a sírra egy sohaj;
Sehol sem érnek érte esve könnyt,
20 Sehol kebelt, mely érte érzne, hajh!

Virágokat ki sem kötöz reá,
Nem áldza rája élte álmait,
Hantjára csak az éji fergeteg
Virítja föl néhány virágait.

- 25 Az elhagyott oltárok oszlopin,
Honnan sugárzva néztek angyalok,
S reményszavát esengve, vésztörött
Sziv érzi szent imába' letek ott,

- Madárfiak fészkelnek, és körül-
30 Virágza repkény gyászos zöldje azt,
S a porkebel, mely üdvöt itt talált
Imáiban, előtte nem viraszt.

- Kiholt az éji kardal éneke,
A néma csendü síri csarnokon,
35 S a vércse vijjong, zúg az éji rém
Helyette ott, a csonka tornyokon.

- S ha sírlepelbe néz a holdvilág,
Ezüst szegélyü fenyvek ormain,
Nehány rideg tűz ég ki hirtelen,
40 A néma sír örök borújain.

E tűz azoknak érzte, kiknek itt
Szerelmeken nehéz ború uralt,
Kiknek enyhülést néma bánatok
Csak a remény sugáriban talált.

- 45 Kiknek hajójok összezúzatott,
Veszejtve minden éltető reményt;
S kiégve keblek oly nehéz tűzén,
Elátkozák a földi érzeményt,

- Kik bíztak embertársaikba', még
50 Mord bánatokban esdve könnyeket,
S a külvilág nehéz fagyába', hajh!
Sírokba szálla dőre képzetek.

- Sírokban léve még remény-eget,
Lesújtva ott a földi láncokat,
55 Mosolygva sírkövök borúiból
A felvilági dőre átkokat.

Míg szellemek áthágta éjjelét,
S az elnyomott láng bátran égbe száll,
És ott dicső, azúr sugárain
60 A szenvedésre üdvsugárt talál.

II. EGYÉB VERSEK

1. TELJES KÖLTEMÉNYEK

[284] EGY ANYA, GYERMEKE SÍRJÁN

- Szivemre hulltanak
Ezernyi átkaid,
Nagy ég! Leorzva, hajh,
Dicső virágait.
- 5 Letört cser ormaként,
Ki sújtva állok én,
Törött hajó gyanánt
Az élet tengerén.
- Lesújtva vágyaim
10 Ég adta érzeti,
Letörve szűm dicső,
De múlt reményei.
- Ki sújtva állok én,
Hazátlan elhagyott,
15 Távolba' semmi szív,
Mely értem érne ott.
- Esengve semmi száj
Se hív: „jó gyermekem”,
Sehol se vágy felém
20 Szerette kedvesem.
- Nem számít a haza
Leányai közé,
Szívem honát csak ott,
A sírokon lel.
- 25 A sírba', hol enyész
Ég adta képzetem,
Fagyasztva hol vészett
Az üdv, az érzelem.

- S ha elrezegtenek
30 E fél világ körén
Borús keserveim,
Rokont se lelve én.
- Egyetlen egy hivem
A visszhang szelleme,
35 Ez érti, mit nem ért
Sok ember érzete.
- A kő viszontadá
Borús keservemet,
S az emberek között
40 Lágyszívre nem lelek.
- De szűmre hullva bár
Az égnek átkai,
Elbírta az *anya*
E vést kitartani.
- 45 Az ég adá neki
Őrére angyalát,
Egy égi gyermekét,
Szerelme magzatát
- Ujúlva láttam én
50 Szemébe' hajnalom,
Szerelmem éveit,
Vezér csillagzatom.
- Ujúlva láttam én
Dicső reményemet,
55 S mosolyba' tűnni föl
Ég adta életmet.
- Szívem keserve hát
Őrajta megtöre,
Veszély között viradt
60 E szívnak Édene.

Virasztva őrztem őt
 Az égnek üdvéként,
 Gyöngéd virágomat,
 Az élető reményt,

65 S ha szóla: „jó anyám”
 Először én felém! – –
 Rokon szívet lelék
 Éltemnek éjjelén.

Éltemnek éjjelén,
 70 Hol mindki el hagyott
 Egy kedves angyal itt
 Felém sohajtozott.

S fülébe súgtam: „ó,
 Szeresd a szent hazát,
 75 Tisztelve őrzzed őt,
 E jó s dicső anyát!”

S hol itt a földi kincs,
 Fizetni üdvömet,
 Ha égni láttam én
 80 E szókra a szemet.

Hol itt a földi kincs,
 Fizetni egy anyát,
 Ki gyermekében egy
 Dicső eget talált.

85 S ha szunnyadozva ő
 Ölemre elhevert,
 Szívem szívében egy
 Reményvilágra lelt.

Fejlődni láttam én
 90 Honom reményeit,
 A drága szűben ott
 Ujúlni fényeit.

S ha ébredvezve most,
 Örülve játszogált,
 95 Szemembe könny eredt,
 Fölötte felleg állt.

Mivel tudám, a báb
 Majd egykor unva lesz,
 S a bábbal Édene
 100 Örök sirokba vesz.

Ezernyi vész, vihar,
 Jön élte tengerén,
 S ha tört hajója – hajh,
 Belétemetve én.

105 S ha tűz reményei
 Egekbe vágytanak,
 S virágos érzeti
 Az égbe’ laktanak,

Ujúltni láttam én,
 110 Letörte érzetím,
 Sirokba fulladott
 Dicső reményeim.

S bimbóm midőn virult,
 Dicső remény között,
 115 Letörte azt a jég,
 Örök sirok fölött.

Kiégve oly üres
 E szívnek érzete,
 Sirokba költözött
 120 Reménye – élete.

+ + +

Im útas itt vagyon
A drága méla sír,
E sírba' érzetem
Egy égi kincset bír! –

125 E nagyvilág körén
Szívemnek semmije,
Kivéve a remény
Vidító érzete.

Mindössze birtokom
130 E talpalatnyi föld,
Napom – szövétnekem
Borús ölébe dőlt.

S lesendi birtokát
Reményben az anya,
135 Örökre kincseket
Az ég nem orzhata.

[285] GYÁS

Egyetlen, szeretett felesége halála után, ím!
Templomot épített férje, keserve között.
Temploma kész, bémegy legelőszőr is ekkor,
4 S új feleségivel ott összekelendni örül.

[286] CANDIDA

*Én szebb Julimnak lantolom
Míg élek, díszet. — — —
Verseghy*

Énekelve M. Ninának Madách Imre által 1839

(Merengések)

I

*Ah, százszor jobban imádnám
A természetet,
Ő ha hintne szép szemével
Arra életet.
Tóth Lőrinc*

Lányka! Lányka eloroztad
Érted érző szívemet,
Lányka, lányka elragadtad
Egyedüli üdvömet.

5 Benned éle csak reményem
Éltető szövétneke,
És szemedben a menyeknek
Ég sugáru képzete.

Ég szemedbe' leltem üdvöm,
10 Ég szemedbe' kínomat,
Veszve mindez, és ezekkel
Egy-egy éltem elszakadt.

Ő adá, mit orza aztán,
Tőle bírtam életemet,
15 Elhagyott a Nap, fűszál, én
Vesztve benne lételemet.

Hunyj nagy ég el, és szakadj le!
Hunyt Napod s a dőre kincs.
Mért virúl a nyár koránya,
20 Szép virága néki nincs.

Gyászba, hajh, te szép világ, ha
Minden ott, a sír ölén,
S veszve véle a dicsővel,
Mit kivüle bírtam én.

25 Sírba hát, a sírba véle,
Hol reményem elveszett!
Mind enyésszen: éltem, üdvöm,
S fényljen ő – ki megvetett!

II

Nem mondám e kebelbe

Mi nagy a fájdalom.

Vörösmarty Mihály

Imám szivembe' két
30 Oltárra áldozám,
Szerelmem ége itt,
Amott dicső hazám.

Ezeknek adtam én
Utam virágjait,
35 Ezeknek érzetím
Tűz adta vágyait.

Jövőmben' csillagom
Hazám egében állt,
Viharba' partokat
40 Szivem, tűzén talált.

Leorzva most a hon,
Le véle képzetem,
Törött reményemet
A sírokon lelem.

45 Fiadnak életet
Adál te szent hazám,
Ez éltet oly dicső
Sirodra áldozám.

Leányka! Édenem
50 Szemedbe' lestem én,
Odadni üdvömet
Tenéked, égi kény.

Leányka, elhagyál
De mennyt adál nekem,
55 Mi dőre áldozat
Ezért bús életem.

III

*Ő az, ő az! hunyj el éltem,
Amit vágytam és reményltem,
E szűk hant már elnyelé.*

Kisfaludy Károly

Álmodtam egykoron dicső
S mi égi álmokat,
Mivel sugárzva akkoron
60 Mosolygni láttalak.

Felébredék – s hogy esdtem én
Ez álmod újra, hajh! –
Szivembe' bú, keserv nem ült,
Se vészt hozó sohaj.

65 Az álom újra üdvöket
 Menyet hozott nekem.
 Öröknek esdtem álmomat,
 Öröknek Édenem.

Virágjaim hajad között
 70 Virulni láttam én,
 S magas sugárba' csillagom,
 Szivem dicső egén.

De elrepült, s orozva áll
 E szűnek üdve már,
 75 Keblem, keserve tengerén
 Reményt sosem talál.

Virágjaim hajába' még,
 De hajh, menyasszonyom
 Csak egyedül a bús, setét
 80 Sírokba' láthatom.

S az álmot újra esdem,
 Hogy az örök legyen,
 S nyugalmat ott találjak én
 84 A bús enyészeten.

[287] LÓNYAY M. BARÁTOMHOZ

(Búcsúzásul Pesten, 1840)

Egy elv mosolyga ránk
 A vészek éjjelén;
Egy sajka horda el
 Az élet tengerén.

5 *Imánk* is egy vala
 A szent egek felé,
Szerelmünk, a haza
 Tett rendületlenné.

A vészek éjjelén,
 10 Ha mindki elhagyott
Kárpótlást mindezért
Rokon szived adott.

S ha egy világi tér
 Romokba összehullt,
 15 *Világot kebleden*
Találni megtanult.

S világom – elhullott –
 Reményim álmain:
 Elálmodám, a vész
 20 Dúló viharjain,

Nyugodni, mert mi *szent*
Hely egy baráti szű,
 Ki rendületlenül
 Szeretve, védve: hű.

25 S ha osztva Édenünk,
 Kettőzve ízeleánk,
 Ezernyi bús között
Gyönyört csak mink lelénk.

S ha bánatperceken
 30 A bút eloszthatánk,
 Súlyának átkait
Csak félig hordozánk.

Akkor: ha egy keserv
 Fakasztja könnyeink,
 35 Érzénk: testvérekké
Alkották szíveink.

S ha jött az álnokok
 Irigylő ezrede,
 S az alvilági had
 40 Keservet hirdete,

A közvihar előtt
Közössen harcolánk,
 Megőrzve érzetünk,
 Mit *ég* mosolyga ránk.

45 *S ez érzet élni fog,*
 Örökre élni kell,
 Még mily távolba bár,
 E két szív összever.

S ha szűm kiszenvedett
 50 A néma sírokon,
 Éltemmel elvonult
 A puszta fájdalom,

Ez érzet élni fog:
 Szűd nyugtomért eseng,
 55 Míg őrző angyalul
 Lelkem körödbe' leng,

A múlt gyönyöreit
 Mosolygva még reád,
 S elödbe tüntető
 60 A szenvedő hazát.

Számomra mindenért
 Esengve könnyedet,
 Ha néma bánatom
 64 Örökre eltemet.

[288] MEGNYUGVÁS

Ó, lány! ha nincs e Föld borús körén
 Valódi érzet, és csalóka mind,
 Az ég bocsássa meg tenéked úgy,
 Ha majd felém a végenyészet int.

5 Nem átkozandom én a sorsot is,
 Csalódtam, ámde kit se csaltam én,
 S ez öntudat oly istenül mosolyg
 A sír borús határain felém.

S nyugalmat ad e néma sír nekem,
 10 Hol elvonúl emlékezet, remény;
 Amabban annyi kín és gyötrelem,
 Emebben annyi füst, s csalóka fény.

Képzetvilágom túlvilági volt,
 A túlvilági kép – leányka, te,
 15 S a sors irigy hatalma: kebleden
 Tülföldi kéjt bírnom nem engede.

De nem repül az égbe szent imám,
 Villámlatát miért remegjem én?
 Dacára kél nyugalmam éjjele,
 20 Reményvilágom néma romterén.

Nem is veszejthet ám a puszta szű,
 Hol elborulni nem virul remény,
 Míg életéhez sem csatolja már
 Se vágy, se dőre égi érzemény.

25 Emberbarátimat sem esdem én,
 Hogy együttérzéssel könnyítsenek,
 Hisz ők a föld csillámló tengerén
 Nem bánatot viselni lejtének.

S midőn megosztá édes Édenét,
 30 Tudá előre már a dőre szű;
 Egy könny se lesz jutalma egykoron,
 Ha vad veszély jó, egy kebel se hű.

Csak egy fohászban él az érzelem,
 Vezér szövéténekül szűm éjjelen,
 35 S ez egy fohász is tégedet követ
 Örangyalúl, éltednek tengerén,

S ha élteden elégedett leendsz,
Még Khariszok mosolyganak körül,
Ugy érzetem a sír gyanánt nyugodt,
40 Még egyszer, és csak sorsodon örül. –

[289] SZEGÉNY-DAL

1.
Szegénylegény a nevem,
Nem öröklék kincset,
Ezért engem sok nagy ur,
S ingyenélő megvet.
2.
5 Ha megvet is, ha nem is,
Mi gondom reája,
Tisztes a szegénylegény
Neve és állása. –
3.
10 Önmagába' bizva csak,
Maga vív ki mindent,
Nem ad neki a vaksors
Itt lenn semmi ingyent. –
4.
De díja az öntudat,
Betöltve napszámát,
15 Áldást arra a szent ügy
S igazságos ég ád. –

5.
Tizenkét szegénylegény
Hordta szét az igét,
Mely megváltotta a Föld
20 Minden hívő népét. –

6.
S ha szavunk is, mint övék,
Az igazság őre,
Ármány közt is jó magként
Hull hazánk földére. –
7.
25 S nem szegénylegény-e hát
Hazánk is, az árva,
Melytől a dús szív- s markát
Fukarul elzárja? –

8.
Mert a dúsnak gondja más,
30 Mint honát segítni,
Arany borjuja felett
Istenét felejt. –

9.
De a szegénynek sehol
A világon kincse,
35 Önszívének fenekén
Kell, hogy felkeresse.

10.
S ha kitépve kebelét,
Szent honának adja,
Többet ér az, mint a dús
40 Bitorlott aranyja.

11.
 Álljunk össze hát azért,
 Jó szegénylegények,
 Nagy társunkat a hazát
 El ne feledjétek! –

12.
 45 Vállat vetve tizenkét
 Elődünk módjára,
 Kis körünkben nagy jövő
 Jöhet a hazára. –

13.
 S ha nem is jö, mondassák:
 50 A szegénylegények,
 Hogy honunknak másoknál
 Hübben fizetének! –

[290] SZONTAGH PÁLNAK MADÁCH IMRÉTŐL

Mikor leszünk ismét együtt, Pál barátom?
 Mert ez nekem méltán mindig vasárnapom:
 A sok szolgát, ökröt, szinte elfelejtem,
 Bokrétás kalapom, sarkantyúm felveszem.
 5 Vigan mulatok, mintha az utolsó nap,
 Melyben élhetünk még, csupán az volna csak;
 Saját bajaink is, miken sírnunk kéne,
 Indokul szolgálnak ekkor elméncsége,
 És ki utunkba jó boldog, boldogtalan,
 10 Magyar szokás szerint megrakjuk csúfosan.
 Zöldet és bolondot szólunk össze-vissza,
 Hogy sok filiszter megveszne, ha hallana,
 (Be kár, hogy nem hallja azt minden filiszter!
 E szép Földről együtt, hogy pusztulna mind el.)

15 De mi tudjuk, mily jó bolondot beszélni,
 Mert bölcsesség s hóbort egymásnak testvéri;
 Ki tudja a vonalt, mely választja őket,
 Kiket az emberek mindig elcseréltek. –
 A mi hóbortunk is, mint Shakespeare bolondja,
 20 Sokszor a legmélyebb bölcsességet mondja,
 Melynek az emberek, ha csörgösapkáját
 Letenné, még meg is köveznék fajtáját. –
 De nem mindig játék csupán vasárnapunk,
 A szentegyházba is olykor elballagunk,
 25 S ha rövid is, de szent áhítatos imánk,
 És imánknak tárgya az ember és hazánk. –
 Hiszen aki mindig felfordított szemmel
 Jár (mint sokat tudok), és kulcsolt kezekkel:
 Annak, hidd el, lelke sosem magosodik,
 30 Mert az ima buzgó, csak akkor, ha rövid. – –
 Be kár, hogy nekem csak ritkán juthat ily nap,
 Kritikus barátom nálam be boldogabb,
 „Pulszky, a nagy orrú”, így nevezem, mivel:
 „Ajas, a nagy pajzsú”, mondották régenten;
 35 És ő abban mindég nagyon gyönyörködik,
 Ha új kiadásban láthatja a régít.
 Ő még bizonyosan gyújtó fát sem használ,
 De régi szokásként tűzkövön kalapál;
 Miért sarut nem hord, hiszen az olyan szép!
 40 S megőrizte hiven a bocskoros tót nép.
 Hej, ha hallom ötlet új francia *Stylben*
 A kripták óságát kidícsérni szépen:
 Úgy látszik, mint hogyha a zárdai éltet
 Papolná egy szép hölgy, ki csókokra termett. –
 45 No de gyönyörködjek csak benne végettem,
 A felmelegített káposztát megeszem,
 De hogyha talán majd kétszersültet talál,
 Akkor bizony én nem ülök asztalánál.
 Hiszen most mindenütt sovány volt a zsemlye,
 50 Literatúránkban is hát az lehete;

De mivel már mostan bő aratás vagyon,
Ó zsemlyékkal, kérjük, ne fojtsanak agyon.
Hiába rak abba Pulszky új élesztőt,
Csak kirí belőle, s nem ad neki erőt. – –

55 Hiszen valamint az nem ír görög drámát,
Aki nem ismeri a görögök farkát,
Úgy, mivel nekünk már másféle farkunk van,
Nem is gyönyörködünk a görög óságban –
Éspedig, hogy farkunk csakugyan másforma,

60 Juramentírozhat erre Minich bátya. – –
No de barátunkat, hogy ekként tréfálom,
Azért őt mint Lektúr a kacsát, imádom;
Te tudod, hogy én csak azt szoktam csipkedni,
Akit szivem, lelkem kénytelen szeretni.

65 Hát mink hogy cibáljuk egymást szeretettel,
Hiába, így szokta ezt a magyar ember.
Tudod még, „Estémet” mily rútul lerántád,
Hogy csak számat tátva hallám kritikádat,
És minden pontjára most sem egyezek meg,

70 Még sincsen közöttünk azért semmi méreg. –
Pulszkyt, a nagy orrút, kit most símogattam,
Azért mégis bátran bíránknak fogadtam,
Reá apellálok, s ha lesz érkezése,
Néhány firkát hozok birói székébe’.

75 Mert szó, ami szó, de tekintélynek tartom,
Ha helyesli, jól van, ha nem, szétszakajtom. – – –
És most bucsút veszek, istenem megáldjon!
Szívesen köszöntöm kritikus barátom.
Majd elküldöm neki nemsokára Tompát,

80 Rizikóra küldöm, ha nyugtatót sem ad.
Mert szeretem nézni (csak azért küldöm meg),
Hogy ha jól megtépik egymást az emberek
S nevetek, ha bámul, látván Tompa Miska,
Hogy árva fején nem volt egy jó hajszála.

85 Minél előbb magad, vagy válaszod kérem,
De ne hidd, hogy a köz-munkát én fecsérlem,

Jankovics Lászlónak küldöttem levelet,
Egy füst alatt ment e karcolat is neked.
Még egyszer köszöntlek, lelkemnek barátja,
90 Mikor virrad ismét Imréd vasárnapja?

[291] [NEM MONDOM...]

Nem mondom: kebled templomát
Mi’ szellem lakja, lány!
Nem, hogy mint Isten Hóreben,
Szemed sugárzatán

5 Ég. S ajkad azt mint rózsza, harmat
Az égnek – méz szókká olvasztja át.
Kacagná ismerőd, hogy ily
Sápadtan fest szavam,
És vakmerőnek tartaná,

10 Ki tőled messze van. –
Nem mondom azt sem: Emlékezz reám!
Mit álljon a név romlott sír fokán,
Ha nincs fölötte könnyező:
Kedves, barát, gyermek, szülő?

15 S e lap – úrnéja hogyha felede,
Lesz – múlt tavasznak sárga levele.

2. ALKALMI VERSEK ÉS RÖGTÖNZÉSEK

[292] KEDVES NINCSIM!

- Vajh, ha megengednéd nevedet versimbe beírni,
2 Ó, be sokat látná általam írva magát!

[293] [NEM LEHET, Ó, NINCSIM...]

- Nem lehet, ó, Nincsim, csak egekben bírni szerencsét,
2 És eget, íme, szemed éji körébe' lelék.

[294] [MIT MOND FELŐLED A VILÁG...]

- Mit mond felőled a világ,
Ne gondolj szerfelett vele!
Örülj, ha jót a jók s valót,
4 Ha rosszt a rosszak, s nem valót!

[295] MÉG EGY SZÓ HOZZÁ

- Egy szó'm vagy'on, leányka, hátra még,
2 Hallgasd ki azt, s e szó búcsúszavam.

[296] [JAJ NÉKEM, ÉS JAJ ANNAK...]

- Jaj nékem, és jaj annak, aki nékem
2 Ezen fadessé-t vígalomnak nevezte.

[297] EPIGRAMMA

- Kölcsey, Kisfaludynk, Petrarca babért nyere,
2 Nyersz te is, ó, magas ész! – hidd, olykor (becsináltba) babért.

[298] [ITT VOLT MADÁCH IMRE...]

- Itt volt Madách Imre,
Megevett hat tojást,
Ivott rá lelkesen,
4 De csak víz áldomást. –

[299] RIGMUSOK

- Azt üzeni neked jó Kazinczy apa,
Hogy kezedbe nem lant való, csak a kapa,
S bár politikában is vagy nagyon bátor,
Fejed nem telt pince, csak üres rossz gátor.
5 Erős férfit jelent, ez a szép név: Andor,
Nem nevezhetlek így, hát irkász kalandor;
Szavad fennhézák, mint repülő daru,
Míg piszokba merül lábadon a saru.
Csak úgy kóvályog, mit versz, körüléd *a por*,
10 De nincsen nemesebb fűszered, mint kapor.
Hogy is lenne másképp dulakodó ökör,
Aki bölgésével mindegyre csak gyötör,
Nagy ügyetlenséggel ide-oda botló,
14 Soha ki nem költő, noha mindig kotló.

[300] [ÉS SZELÍDEBBEN SZÓL AZ ÚR...]

 És szelídebben szól az úr azonnal,
 Hogy lehet szegény, ki bír ily szép lánnyal,
 S azt hiszi, arannyal, hogy vehet szerelmet,
 S annak jégcsókjában bírja mind az élvezet,
5 Melyet ránkmosolygott Isten jókedvéből,
 Hogy zálogként légyen nálunk Édenéből,
 És hiszi, hogy a bűn is hull a szegényre,
8 Akit elcsábított, aztán megfizette.

FÜGGELÉK

NÓGRÁDI KÉPCSARNOK

AJÁNLÁS BR. VAY MIKLÓS ŐNAGY-
MÉLTÓSÁGÁNAK 1847-BEN

- A főhercegnek, hogy tudd bemutatni megyénket,
Készült e csarnok, torz alakokkal ugyan.
Nem tehetünk arról, hogy hú festése megyénknek
4 Mindig csak torzkép és epigramma lehet. –

1. GR. DE LA MOTTE ANTAL
FŐISPÁNHELYETTES

- Ildomosan tudod a békét feltartni – dicsekszel –,
2 Elhiszem: üstöködet hogyha cibálni hagyod.

2. KÁROLYI JÁNOS ELSŐ ALISPÁN

- Lesz követed, Nógrád, lovakat játszott ki Losoncon;
S országgyűlésén az marad, aki vala.
Majd utasítását játszandja ki, a megye lóvá
4 Lesz, s a játékárt megfizetendi hazánk.

3. SRÉTER LÁSZLÓ MÁSODALISPÁN

- Méltán mondatom én a játszi szerencse fiának,
Mert amiért más küzd, játszva levék meg az én.
Ámde azért most nem heverek: s a gyűlési teremben
4 Majdani díszedről, ó, haza, álmodozom.

4. FRIDECZKY LAJOS FŐJEGYZŐ

- Orgona vagy, szeled úgy zúg, mint a tereskei kántor.
2 Ver majd Rákóczit, majd meg a bécsi danát.

5. VERES PÁL MÁSODFŐJEGYZŐ

- Bármit hűn jegyez a toll, mert nincs elve magának;
2 Méltán vagy te tehát a megye tolla, Veres!

6. PRÓNAY JÓZSEF ELSŐ ALJEGYZŐ

- Megterhelt méhként külföldről visszajöveél te,
Párizsi kéjhölgyek csókja, ha rajtad a méz.
S mondatik: eszmeköröd tarkult, s élesb leve elméd:
4 Éles gallérod, s tarka terajta az ing.

7. BALÁZS ANTAL MÁSODALJEGYZŐ

- Kár neved írnod alá, ha mit írsz, olvassa akárki
2 Firkád, mondnia kell: hű bele dőre Balázs!

8. SZERÉMI ANTAL HADI FŐPÉNZTÁRNOK

- Jó férj vagy, jó tisztviselő, mert itten is, ott is,
2 A sok jóakaró – hogyha fizetsz – kisegít.

9. VATTAI ALAJOS ALADÓSZEDŐ

- Méltán szolgálhatsz nálunk a pénzügyi ágban;
2 Bankokról alaposb ismeretű ki vagy?

10. DUBRAVICZKY ZSIGMOND FŐSZÁMVEVŐ

- Hosszú bükkönyhöz s hosszú kortyokhoz is értesz,
2 Egy van csak benned, ami rövid, s ez az ész.

11. MADÁCH IMRE FŐBIZTOS

- Most liberális vagy, van nexusod és tudományod.
Oly magasán hordod kis pisze orrod azért,
Várjunk csak kis időt, míg lesz Nógrádban alispán:
4 Elpárolog elved, s megmarad a magas orr.

12. HORVÁTH ELEK FŐSZOLGABÍRÓ

- Bús színnel festéd azelőtt honi állapotinkat,
Hogy köztük mint mécs, fényt sugározva te állj.
Most szelidebb színben látszik már minden előtted,
4 Új kormányzóink napja deríti e fényt.

13. JANKOVICH LÁSZLÓ FŐSZOLGABÍRÓ

- A zöld asztalnál jámbor, közrendü legény vagy,
Hagyj fel hát vele, és menj hivatásod után!
Ott, a fehér asztal mellett fogsz majd te kitűnni,
4 S lesz kancsók közepett, dícskoszorúzta király.

14. GELLÉN JÓZSEF FŐSZOLGABÍRÓ

- Elvből vagy maradó tábor katonája; előbbre
2 Nem jutsz már te, s azért elv neked a maradás.

15. OKOLICSÁNYI MIKSA FŐSZOLGABÍRÓ

- Mért ne nevezzelek én téged bölcsnek? hiszen eddig
2 Az voltál, s lesz: míg folytatod a fülelést.

16. BÁSTHY MIKLÓS CÍMZETES FŐSZOLGABÍRÓ

- Millyen lelkesedés kis Nógrád nagy teremében!
Ébred a korszellem, a vita tárgya vasút.
S ah, mi csodás látvány! füst, gőz, zaj, tán jön a mozdony,
4 Mely robog, eltűn? – Nem! nagyszavu Básthy beszélt.

17. OTTLIK ÁKOS CÍMZETES FŐSZOLGABÍRÓ

- Mást nem mondhatnék felüled, mint hogy csinos arcod;
2 S azt sem mondhatom el, mert bizony az sem igaz.

18. SZONTAGH PÁL SZOLGABÍRÓ

- Szolgabíránk hanyag, ezt panasolja a szécsényi járás:
A buta! Szontagh Pál vajmi következetes!
Centralizálni akar, s restségivel azt bizonyítja
4 Elve szerint, hogy rossz a megye szerkezete.

19. HORVÁTH ISTVÁN SZOLGABÍRÓ

- Felkötöd te is a szabadelvűségi kolompot;
2 Te s szabad elv! Nem elég a te nyakadra kolomp?

20. PRÓNAY GYÖRGY SZOLGABÍRÓ

- Hogyha fejedben is oly híres kocsis ülne, minő te
2 Vagy, be dicső dolgot mondana rólad a vers!

21. TÖRÖK BÉLA SZOLGABÍRÓ

- Mondják, a megye hogy törökül szolgál ki jogot csak,
2 S hogy ne hazudjanak, ím: szolgabírója Török.

22. BALOGHY LÁSZLÓ TÁBLABÍRÓ

- Nagy vagy, hogyha nagy az, ki magát is bírja legyőzni,
2 Mert ha beszélsz, egymást vágja le minden okod.

23. DESSEWFFY JÓB TÁBLABÍRÓ

1.
Légy követünk! Nógrád értelmét hűn te fogád fel,
Ellenzéki vagy, és mégse meleg, se hideg.
2.
Otthon senki se jós, úgy tartja a nép szava; most már
4 Országgyűlésén jós leszesz-é te? Alig!

24. DESSEWFFY OTTÓ TÁBLABÍRÓ

1.
Mért állsz oly hidegen, mért vágyol játszani szobrot?
Légy melegebb, jobban foglalod el helyed úgy!
Mert a szobor báb lesz, ha tökélyén bármi hiányzik,
Tudd: csak az élet vonz, és hidegen hagy a kő.

2.

- 5 Mért nincs élce a rád az imént készült epigrammnak?
Annyi amennyi neked, mindenesetre vagyon.

25. FAJNOR JÁNOS TÁBLABÍRÓ

- Hogyha okoskodol, oly döcögőn rakod a szavakat, mint
Hogyha nemesb hintó jártalan útra kerül.
Nem csoda! tót ügyvéd, mellékút mindenik eszméd,
4 És egyenes nyelvünk rajta döcögve halad.

26. GR. FORGÁCH ANTAL TÁBLABÍRÓ

- Jöttél, hogy lecsepüzd pártunkat, s mégha legyőznél,
2 Sem lennél Cézár – gyáva csak a mi hadunk.

27. GR. FORGÁCH SÁNDOR TÁBLABÍRÓ

- Nagyszerű ős csernek száraz forgácsa! veled most
A maradó tábor fűtni akarna nekünk;
Célt ér tán, de azért jut-e majd számodra dicsőség?
4 Rossz forgács-eszköz, rossz hamu lesz te csupán!

28. FRÁTER PÁL TÁBLABÍRÓ

- Fráter szól, és merre akarja, ragadja hajónkat;
Játszi konyítás közt, szór szeme, szája tüzet.
Óvd bőröd, s ne rohanj vaktában utána, hajós nép!
4 Nézd szeme járását, nem oda vág, hova néz!

29. HUSZÁR KÁROLY TÁBLABÍRÓ

a.

Jár a huszár délceg paripán, de te az vagy-e? Nálad
Eszmekör és haladás rákszerű, lomha gyalog!

b.

- A két párt közt állsz csakugyan, mert a *de* igéig
4 Szólásod szabad, és a *de* után pecsovis.

30. IMÁDI (OLIM SZMOLIK) TÁBLABÍRÓ

- Szurkosi volt a neved tótúl, az imént lön: Imádi,
2 Mert hogy nőket imádsz, s szurkosi is maradál.

31. KACSKOVICS KÁROLY TÁBLABÍRÓ

a)

Mondják, hogy te vagy a nógrádi gyűlés csalogánya,
Elhiszem, a csalogány, mint te is, éji dalos.
Bár bájol dalotok, de mi haszna merengeni Holdhoz,
Nem sült meg málé még soha Hold sugarán.

b)

- 5 Tudtad: záporban fordítva mi hasznos a bunda,
S fordítál bundát, újra meg újra; miért
Nem lön haszna? mivel míg tudós akkuratesszel
8 Fordítál bundát, zápor után vala már.

32. KUBINYI FERENC TÁBLABÍRÓ

- Sokról sokfélét tud hajdan szólni Cato,
S „vesszen Karthágó”, zárszava egy vala csak.
Fordított Cato, te csak egyet szólasz örökké,
S cifra beszédidnek vége csak, ami nem egy.
5 Rettege Karthágó, ha amaz dörgötte beszédit,
Apponyi meg Bécsben, hogyha te szólsz, kikacag.

33. LACZAY KÁROLY TÁBLABÍRÓ

- A szabadelvűség zászlóját tűzte ki Károly,
2 Mert kicsapongásban volt s marad egyre szabad.

34. LISZNYAI KÁLMÁN TÁBLABÍRÓ

- Szól, tüzel, a haladó pártnak szolgálni akarván,
2 Hogyha igaz, kérjük, szólana pecsovecsul.

35. MÉREY MÓRIC TÁBLABÍRÓ

- Menni akarsz hévvel te is, és már kész utiterved.
2 Még csak egyet nem tudsz, merre, hová visz az út.

36. MUZSLAY SÁNDOR TÁBLABÍRÓ

- Bizton számol az ellenzék rád, Muzslay, látván,
2 Hogy nem akad kormány, mely hivatalra emel.

37. NAGY FERENC TÁBLABÍRÓ

- Tán te nem is bánnád, ha szavunk hallgatna felőled?
Hogy mellőzhetnők, ami nagy és kitűnő?
Nagy hasu s torkú vagy, de mi benned mindenesetre
4 Legkitűnőbb nagyság, az neved és füleid.

38. PAP FERENC TÁBLABÍRÓ

- Nem tagadom többé, jó pásztor az, aki miként te,
2 Szalmán tartja a nyájt, s jól feji mégis azért.

39. PAP FERENC ÉS PONGRÁCZ KÁROLY TÁBLABÍRÁK

- Pap, Pongrácz, méltó párként egy versbe fűzél;
2 Elvből ez, s tetteg lőn jezsuita amaz.

40. PULSZKY FERENC TÁBLABÍRÓ

- a)
Sok tudománnyal bír, s kitűnik majd mindenik ágban,
Esmerik érdemeit: a haza s irodalom.
Ám a tekintetek keveset gondolnak ezekkel,
Négyszáz kortese csak, tiszteletüknek oka.
- b)
5 Éles ugyan nyelved, kár hogy nincs éle szemednek,
Élesb szem, sima nyelv, Pulszky, nem ártna neked.

41. REPECZKY FERENC TÁBLABÍRÓ

a)

Új Mózes! nyomatott néped pusztákra kihoztad,
S tápul mézes szót adsz neki manna helyett.
Meghalt Mózes, az ó, de a nép céljához elére,
Csak Kánaánba te érh, veszhet a nép odakünn!

b)

- 5 Építél hidakat, s építész is; ím, a szegény had
Is csak nagyságod rárosi hídja leszen.

42. SRÉTER HORÁC TÁBLABÍRÓ

- Bátyád árnyékát Nógrád még tiszteli benned,
2 Mert bátyád halvány árnya maradsz te csupán.

43. SZENT-IVÁNYI ANZELM TÁBLABÍRÓ

a)

Másnak az érdemjelt mellére szokás vala tűzni,
Mert szép érdekért a kebel érzete küzd.
Kulcsod hátul lóg, a legérdemesebb tagod ez hát,
Mert kiülé neked azt, mit soha nem nyer eszed.

b)

- 5 Hogyha seregleni látod a varjút, már közel a dög,
Választás közelít, hogyha gyűlésre te jössz!

44. SOKAN

- Ím, alakult új párt, szabadelvű, s mégis azért tart
A pecsovecs pártnak sok katonája vele,
Mert kérkedve lehet pártjának címe szerint most:
4 Amit előbb szégyelt, pénzire s észre szegény.

45. TÖBBEN

- Kit tövisünk nem szúrt, már azt hiszi, rózsza? Csalódik.
2 Elmaradott, anyagot mert epigrammra sem ad.

EGY KÉTES HITELŰ VERS

JÓ BARÁTNAK EMLÉKÉRE

Meg kell hát halni mindazoknak,
Világtól válni idejekorán,
Napjuk delén, és nem alkonyán,
Akik értem és szerettemért rajongnak.

5 Olyan kevesen vannak, akik szeretnek
Bennünket igaz, tiszta szívvel,
Együtt mind elférnének hiven
Területén egy kis szigetnek.

Ligetben, milyent álmom rajzolt,
10 Vulkán teremtet, zátony őrzött,
Vad eltakart, tenger őrzött,
Távol ég zárt el világzajtól,

Ahol nem él, csak boldog ember,
Ki egymás örömén örül;
15 Szeretettel veszi körül;
Imádja Istenfélelemmel.

Rajong az ideálért, s munkát végez,
Büntől nem kell óvni erényét,
Szívében hordja a törvényét,
20 S csak áldást sóhajt az éghez.

Csupán egyet feledt ki álmom
E képzelet Édenéből: a halált,
Mi lesz, ha az idetalál?
Azt nem lehetett kitalálnom.

25 Ha a legjobban szeretettet,
A nőt, aki mindenkit ápolt,
Kedveseinek kis sorából
E sötét angyal elvezette.

Hogy fogjuk őt keresni mindig:

30 Otthon, mezőn, szikla tövében
Nincs már a földön! fenn az égben!
S egymásnak mondják: nincs itt, nincs itt.

Ilyen nő volt, ki tőlünk eltűnt,
Hive szűk körnek, tág hazának,
35 S még tágabb ideálvilágnak,
Kinél csupán csak szívre leltünk.

Nagy szívre, melyben minden elfért,
Titkolt fájdalma a nyomornak;
Kit igazságtalanul elnyomnak,
40 Óhosszá fordult védelméért. –

Ifjú lángész, olympi pálya,
Talált ott segítő kezet,
Ki tövis útján elvezet,
Míg babérfáját megtalálja.

45 Fölemeli a társaságot,
Nemes, magasztos eszmekörbe;
Tetteket írni aranykönyvbe,
Ez volt a te eszmevilágod.

És akiket te megszerettél,
50 Szeretve voltak mind őszintén,
Senki sem tudja oly jól, mint én,
Meg ő, kinek védője lettél.

Örömed telt más örömében,
Szived fájdalmakat enyhített,
55 Nemtő voltál, aki békített,
Virágos olajággal a kezében.

Helyetted leljük most sírhalmodat,
Kinek élte folyton áldás volt,
Neked im a feltámadásból
60 A gyászos Golgota maradt.

Mi látni fogjuk alakodból,
Folyvást tündöklő szellemed,
Vess ránk te is tekintetet,
64 Onnan, csillagos églakodból!

Szövegváltozatok

Általános megjegyzések

Mint összkiadásunk előző köteteiben volt már róla szó: M az idézet kezdésénél a ” jelet használta, a végénél a „ jelet, vagyis éppen fordítva, mint a mai magyar nyomtatásban. Ezt általában nem jeleztük külön. HG következetesen a “ jelet használta az idézetek végén ” helyett. Ha egyéb tekintetben egyezett a szövege a többi figyelembe vett szövegközléssel, akkor ezt az eltérést nem jeleztük külön. M írásmódjának (az adott korban elterjedt) további sajátossága, hogy a más-salhangzók megkettőzését néha fölhúzással jelezte.

M is, a különböző kiadások is váltakozva jelezték a közbevetéseket: néha két vessző, máskor két gondolatjel közé ékelve a közbevetett részt. Mi az utóbbi mellett döntöttünk. (A vessző olykor sűrűn előfordul a szövegben is, ezért a funkciója nem mindig egyértelmű; a gondolatjel – különösen párban használva – ritkán fordul elő a versekben, így kevésbé adhat okot félreértésre.)

Rövidítések és jelölések

AK	A <i>Szegény-dal</i> Alexa Károly által közölt szövege.
AL	A <i>Lantvirágok</i> kötetéből kihagyott versek Abafi Lajos szövegközlésében.
GYP	<i>Madách Imre összes művei – Lyrai költemények</i> (I. kötet, 5–279. Bp., Athenaeum 1880, sajtó alá rendezte: Gyulai Pál).
HG	A költemények első teljesnek szánt kiadásának szövege. (<i>Madách Imre összes művei</i> . I–II. kötet, Bp., Révai, 1942. – II. kötet 5–851. Szerkesztette: Halász Gábor.)
HM	Honművész.
K	kézirat. OSZK kéziratára.
L	<i>Lantvirágok</i> , írta Madách, Pesten, nyomtatta Fűskúti Landerer Lajos, 1840.
M	Madách Imre.
M jav.	Madách Imre javítása a kézira-ton.
MM	Magyar Múzsá (a <i>Szegény-dal</i> nak a Magyar Múzsában közölt szövege).
MIKL	<i>Madách Imre kéziratai és levelezése /katalógus/</i> , összeállította: Andor Csaba és Leblancné Kelemen Mária, PIM, Bp., 1992.
MIT	Madách Irodalmi Társaság. Honlapja: www.madach.hu
MK	Madách Könyvtár Új folyam. A MIT könyvsorozata.
OH	Oct. Hung. (Az OSZK nyolcadrét formátumú magyar nyelvű kézira-tainak jelzete)

OL	Magyar Nemzeti Levéltár Magyar Országos Levéltára, P 481. szekció, LXXIV. csomó, 62.
OSZK	Országos Széchényi Könyvtár.
PIM	Petőfi Irodalmi Múzeum.
SZP	A <i>Nógrádi képcsarnok</i> Szontagh Pál által lejegyzett változata.
Szücsi	Szücsi József, <i>Madách Imre könyvtára</i> , Magyar Könyvszemle 1915. 5–28.
VT98	Verstár 98, Arcanum Kft., 1998 (Compact Disk).
VU	Vasárnapi Ujság (hetilap).
WÖ	A <i>Lantvirágok</i> kötetéből kihagyott versek Wildner Ödön szövegköz-lésében.
áth.	áthúzott, áthúзва.
br.	báró.
c.	című.
fsz	főszöveg (a költemény általunk gondozott, létrehozott új szövege).
gr.	gróf.
jav.	javítás, általában helyesírási korszerűsítésre utal.
ld.	lásd!
pl.	például.
sh	sajtóhiba.
<vár>	Ha a kéziratban a szerző áthúzott vagy átírt szövege olvasható, a sza-vakat dőlt betűvel, ékzárójelben közöljük.
<<...>>	Áth. szöveg a kihúzott szövegrészen belül.
[5]	Egy adott költemény sorszáma. [Ez pl. a <i>Fehér róza</i> című versé.]
5, 7, 25	Utalás a versek sorszámaira.
/	A verssorok végének teknikai jelzése folyamatos írásmódnál.
○ – / ○ –	Rövid és hosszú szótagok jelzése, ahol a versritmust is elemezzük a szövegváltozatokban. A példa két jambus jelzése.
<.....>	Az olvashatatlan áthúzást, átírást pontokkal jelöljük.
.....	Kihagyás az idézett szövegben.
„...”	Az epikus versekben Madách nem jelölte kéziratában a párbeszéde-ket, mi főszövegünkben Halász Gábor kiadásának példáját követtük, és idézőjelet használtunk. Pl. „Álljatok meg, álljatok barátim, / Itt vagyok honn” – szólott Bogdány vitéz, (<i>Erős akarat</i>).
»...«	Úgynevezett <i>belső idézet</i> . Ha egy versben több megszólaló van, az el-ső szavait idézőjellel különítjük el az elbeszélő részekről, de ha a má-sodik megszólalást az első idézi, ezt az <i>idézetben belüli idézetet</i> ezzel az új jelzéssel, egy másik idézőjellel (»...«). (Ld. a <i>Tábori képek</i> cik-lus néhány versét!) Ha egy versben több megszólaló van ugyan, de azokra <i>csak</i> a történetmondó utal, akkor a párbeszéd minden megszó-lalása normál idézőjelbe kerül. (Ld. pl. a <i>Karácsonykor</i> c. verset!)
[...]	Kiadásunkban a szövegváltozatok gondozóinak [Bene Kálmánnak és Andor Csabának] megjegyzéseit szögletes zárójelbe tettük.

I. LANTVIRÁGOK

1. A KÖTETBEN MEGJELENT VERSEK

A főszöveg alapja a 253–278. verseknél az 1840-ben megjelent kötet, a 279–282. verseknél a lappangó K₃-nak Abafi Lajos és Wildner Ödön által közzétett szövege, a 283-nál pedig (*Egy zárdarom felett*) K₁. (Ezt a verset nem húzta át a cenzor, ennek ellenére kimaradt mind a L-ből, mind pedig a négy verset tartalmazó kéziratos füzetből, K₃-ból. Egyéb felhasznált forrás: M két kéziratos füzetének kolligátuma, amely Oct. Hung. 419. jelzeten található az OSZK Kézirattárában (a továbbiakban OH 419.). Az első füzetet K₁-gyel, a pótlólag írt verseket tartalmazó másodikat K₂-vel jelöltük. A L feltételezett forrását K₄-nek tekintettük. A továbbiakban, ahol nem okoz félreértést, ott elhagyva az indexet, egyszerűen K-t írunk. A költemények előző kötetéhez, MK 100-hoz és MK 105-höz hasonlóan itt is szembesítjük HG szövegközlését az említett forrásokkal. GYP nem közölte a *Lantvirágok* verseit.

A könyv vékony karton kötésben és zöld borítékban jelent meg, az utóbbin körzet, benne: „LANT-VIRÁGOK / IRTA / MADÁCH.” Ugyanez megismételve körzet nélkül a címdalalon (1. oldal), alatta stilizált lant, alatta: „PESTEN. / Nyomtatta Füskúti Landerer Lajos / — / 1840.” A 2. oldalon: „Néktek szent legyen e lant: Amor, Gratia Phoebus / Aetheri tűz, baj, s hang töletek ömle reá. / Kölcsey F.” (A ’baj’ sh, valójában ’báj’. A verset az 1832-es Kölcsey kiadásban olvashatta M. *Kölcsey Ferencz’ munkái*, kiadta Szemere Pál, első kötet, [unicus] versek, Pesten, 1832, Hartleben Konrád Adolf tulajdona 25. Ott ebben a formában szerepel: „Néktek szent legyen e’ lant: Amor, Grátzia, Phoebus / Aetheri tűz, báj ’s hang töletek ömle reá.”) A 3. oldalon: „A NYÁMNAK / AJÁNLVA / FIÚI TISZTELETTEL.” 4. oldal: „Que le livre lui soit dédié; / Comme l’auteur lui est dévoné. / Victor Hugo”. A versek az 5–70. oldalakon következnek, a 71–72. oldalon a *Foglalat* (tartalom) zárja a kötetet.

A Victor Hugótól kölcsönzött mottó az 1827-ben megjelent *Cromwell* c. drámájának a mottója. M könyvtárában az 1836-os brüsszeli kiadása volt meg a műnek. (Szücsi 445–446.)

A K₁-ben az 1. fólió rektóján a cím fölött Ottmayer Antal cenzor rájegyzése olvasható: „[?] 29 Martii 1840 / Omissis deletis admittitur ad Typum / per R[egium] Cens[uræ] & Libr[orum] revis[ionis] off[icium] / Budæ die 31 Martii 1840 / Ant[oni]us Ottmayer / Reg[ius] prov[isorius] Censor”. [Magyarul: „1840. március 29. / A töröltek mellőzése után a nyomdába küldetik / a cenzúra és könyvek revíziójának királyi hivatala által / Buda, 1840. március 31. / Ottmayer Antal / királyi ideiglenes cenzor.” Az átiratért és a fordításért az OSZK Kézirattárának munkatársát, Beöthy Ildikót illeti köszönet.]

A cenzori szöveg alatt: „Lant virágok / * * / írta / Zaránd / 1840”, a verzón: „Néktek szent legyen e lant: Amor, Gratia, Ph<ö>oebus, / Aetheri tűz, báj, ’s hang töletek ömle reá! / Kölcsey F.” A 2. fólió rektóján: „<ajánlja> / a szerző”, verzóján: „Az Anyámnak / Que le livre lui soit dédié; / Comme l’auteur lui est dévoné. / Victor Hugo”.

HG a kötet 1–4. oldalát a II. k. 809. oldalán közli, a verseket a 811–851. oldalakon.

A K₂ első oldalán (22. fólió rektó) fent: „[?] 7 may 1840.”, alatta M kézírásával: „Lant-virágok / írta / Zaránd / 1840 / (folytatás)”, majd az előzőhöz hasonló cenzori rájegyzés következik, amelyből csak a töröltek mellőzése hiányzik, mivel semmit sem törölt Ottmayer Antal: „Admittitur ad Typum / Per R[egium] Censuræ & Libr[orum] revis[ionis] off[icium] / Budæ die 8 May 1840 / Antonius Ottmayer / Regius prov[isorius] Censor”.

A L-nak van néhány általános sajátossága. A verscímek (és alcímek) után mindig pont áll, noha a K-ban M általában nem használt pontot. A kiemlést Füskúti Landerer Lajos nem kurzívval oldotta meg (valószínűleg az adott betűfajta kurzívált változatával nem rendelkezett), hanem ritkítással. A K-ban M az egyes versszakokat vonallal választotta el egymástól, természetesen a L-ban ez sem szerepel, és fsz-ünk is eltekintett ettől a technikai jeltől.

A K-ban gyakran előfordul, hogy a ’-ban’ vagy ’-ben’ végződés ’n’-je hiányzik. A L-ban ezek szinte mindenütt ’kijavítva’ szerepelnek, amit HG is átvett. Nem tudjuk, vajon K₄-ben is megtörtént-e a ’javítás’. Mivel M későbbi műveiben is előfordul, hogy a helyrag ’n’-je hiányzik, úgy véljük, valószínűleg a nyomda önkényéről van szó. (Ezt támasztja alá az is, hogy a helyesírás javítás itt is, mint oly sok helyen, gyakran ritmusrontással járt együtt.) Épp ezért az elterjedt konvenciót követve mindkét eljárást elvetettük, és aposztróffal jelöltük a hiányt.

M, a L és HG éppen fordítva járt el, mint ahogyan a mai helyesírás szerint kell: az ’és’ elé nem tettek vesszőt ott, ahol kellett volna (tagmondatok közé), és vesszőt tettek oda, ahová nem lett volna szabad (felsorolásnál).

Az írásjelek egyébként is gyakran önkényesek, több mint vitathatók. A L-ban és a K-ban gyakran indokolatlanul pontosvessző választja el a tagmondatokat, HG ugyanezen a helyeken kettőspontot használt. Fsz-ünkben, ha nem volt értelme egyiknek sem, akkor megmaradtunk a vessző mellett.

[253] AJÁNLAT

K: MIKL 24. – OH 419. 3. fólió rektó

Mottó: L: Én szeb’ Julimnak lantolom / Míg élek díseit ♦ K: Én szeb’ Julimnak lantolom / Míg élek díseit. ♦ VT98, fsz: Én szebb Julimnak lantolom / Míg élek, díseit. — — [VT98-ban a cím: *Julis a tánczban*]

2 L: Virágá illatát, [sh] ♦ K: Virága’ illatát, ♦ HG, fsz: Virága illatát, [K aposztrófjából L-ben véletlenül ékezet lett.]

3 K: Az égbe leve <s> éltető, ♦ L: Csak ott találva, éltető, HG, fsz: Csak ott találva éltető,

- 5 L: 'S dallom ne zengje-é tehát ♦ K: 'S dalom ne zengje-e tehát
HG, fsz: S dalom ne zengje-é tehát
- 6 L: A 'nagyszerű tavaszt? ♦ K: Az *éltető* tavaszt? ♦ HG, fsz: A nagyszerű tavaszt?
- 7 K: Mely égszemébe *fönragyog*, ♦ L, HG, fsz: Mely égszemére dalt kíván,
- 8 K: Di<t>csőn életetve azt. ♦ L, HG, fsz: Dicsőn éltetve azt.

[254] ADELINE

- K: MIKL 9. – OH 419. 3. fólió rektó
- 2 K: *Dü<t>csőülve* égni, szent imában ♦ L: *Dücsőülve*...
HG: *Dicsőülve*... ♦ fsz: Dicsőülve égni, szent imában
- 3 L: Latom arcát, dőre képzetem [sh] ♦ K: Látom arcát, dőre képzetem
HG, fsz: Látom arcát, dőre képzetem
- 5 K: És bizalmam ekkor elrepülve; ♦ L, HG, fsz: ...elrepülve;
L, K: *Vissza döbben* tőle érzetem. ♦ HG, fsz: Visszadöbben...
- 7 K: Am, 's ha ekkor köznapi körébe ♦ L: Am 's ha ekkor köznapi körében
HG, fsz: Am s ha ekkor köznapi körében
- 8 K: Látom ötet<, > bájlo szendeségbe ♦ L: Látom ötet bájlo szendeségben
HG: Látom ötet bájlo szendeségben ♦ fsz: Látom ötet, bájlo szendeségben
- 9 K: Élni<, > egyszerűn, 's oly nőileg; ♦ L: Élni egyszerűn, 's oly nőileg;
HG: Élni egyszerűn, s oly nőileg; ♦ fsz: Élni, egyszerűn s oly nőileg;
- 10 K: Mi édesen leng, bú, 's öröm körébe! ♦ L: Mi édesen leng, bú, 's öröm körébe; ♦ HG: Mi édesen leng, bú, s öröm körébe; ♦ fsz: Mi édesen leng bú s öröm körében!
- 11 K, K: *Hogy ha* minden áldozik feléje, ♦ HG, fsz: *Hogyha* minden...
- 12 L, K: *Ah* akkor újra érzni merek. ♦ HG, fsz: *Ah*, akkor újra érzni merek.

[255] ÉDESSÉGEK

- K: MIKL 118. – OH 419. 4. fólió verzó, 5. fólió rektó
- 1 K: Élnem, vagy hálom egy; ♦ L, HG, fsz: Élnem vagy hálom egy,
- 3 L: Felettem; itt rideg, ♦ HG: Felettem: itt rideg ♦ K: Felettem, itt rideg,
fsz: Felettem, itt rideg
- 5 L: Lesír az ég keserve ♦ K, HG, fsz: Lesír az ég keserve
- 6 K, L: Egy boldogab 'tavaszt, ♦ HG, fsz: Egy boldogabb tavaszt,
- 7 K: D<ü>icső virágba hozva ♦ L, HG, fsz: Dicső virágba hozva
- 8 K, fsz: Borús könyárja azt. ♦ L, HG: Borús könyárja azt!
- 10 L: A 'dalt szüm éjelén; ♦ K: 'A dalt<, > szűm éjelén, ♦ HG, fsz: A dalt szüm éjjelén,
- 11 L, fsz: E dal sirom virága, ♦ HG: E dal, sirom virága, ♦ K: *Melly* sírom gyász virága,
- 12 L: 'S ölébe nyugszom én. ♦ fsz: S ölébe' nyugszom én. ♦ HG: S ölébe nyugszom én. ♦ K: 'S *belé temetve* én.

- 14 L: Haragszol – *oh* ne tedd! ♦ K: Haragszol – *óh*, ne tedd!
HG: Haragszol – *óh*, ne tedd! ♦ fsz: Haragszol – *ó*, ne tedd!
- 15 L: A 'nap kegyessen ád ♦ K, HG: A nap kegyessen ád ♦ fsz: A Nap kegyessen ád
- 16 L, HG, fsz: Körének életet! ♦ K: *Virágnak*<, > életet:
17. sor előtti sorszám: L: IV. ♦ HG: IV ♦ K, fsz: IIII
- 17 L: Lepkének *irsz-le?* az vagyok; ♦ HG: Lepkének *irsz le?* az vagyok;
K, fsz: Lepkének *irsz le*, az vagyok; [Eldönthetetlen kérdés, hogy a mondat első részét kijelentésnek szánta-e M, ahogyan a K-ban áll, vagy kérdésnek, ahogyan a L-ban szerepel.]
- 18 L, HG, fsz: Nyaram szemed nekem; ♦ Nyaram<, >, szemed nekem;
- 19 L: Te mégy 's örök sirokba fül ♦ K: *Elhagysz*, 's örök sirokba fül
HG, fsz: Te mégy, s örök sirokba fül
- 20 L, HG, fsz: Utánad életem. ♦ K: Utánad<, > életem [Az első szó 't'-je nincs áthúzva.]
- 22 L, HG: Ezernyi vészt viharba küldé bár, ♦ K: Ezernyi vészt viharba, küldé bár, ♦ fsz: Ezernyi vészt viharba' küldé bár, [Az aposztróf hiánya értelemzavaró: a vészt nem magába a viharba küldi az előző sorban szereplő 'Urunk', hanem viharként, vihar formájában küldi ránk. A kétértelműséget aposztróffal lehet megszüntetni.]
- 23 L: 'S ez élet *olly* rövid 's borús terére ♦ K: 'S ez élet *olly* rövid, 's borús terére ♦ HG: S ez élet oly rövid s borús terére ♦ fsz: S ez élet oly rövid, s borús terére
- 24 L: Csapásinak nehéz seregje száll [Hiányzik a sorvégi pont.] ♦ HG: Csapásinak nehéz seregje száll: ♦ K, fsz: Csapásinak nehéz seregje száll.
- 25 L, K: Könyrűle még *is*, és malasztja gyújta ♦ HG, fsz: Könyrűle mégis, és malasztja gyújta
- 26 L, K: Szívünkben, két *olly* égi szent tüzet, ♦ HG, fsz: Szívünkben két oly égi szent tüzet,
- 27 L: *Melly* életünkre új édent deríte, ♦ HG: Mely életünkre új édent deríte, K: Mely életünkre új édent deríte<:, >. ♦ fsz: Mely életünkre új Édent deríte. [K-ban a kettőspont nem vesszőre, hanem pontra lett javítva.]
- 28 L: A 'szép remény ez, és emlékezet! ♦ HG, K: A szép remény ez, és emlékezet! ♦ fsz: A szép remény ez és emlékezet!
- 29 L: Győz a 'borús téren rabokat, letiporva, a 'zsarnok! ♦ HG: Győz a borús téren rabokat letiporva a zsarnok! ♦ K: Győz a borús téren, rabokat le tiporva, a zsarnok, ♦ fsz: Győz a borús téren, rabokat letiporva, a zsarnok,
- 30 L: Átkozzák ezenen, 's szíve a 'fénybe rideg: ♦ HG: ...s szíve a fénybe rideg: ♦ K: ...'s szíve 'a fénybe rideg. ♦ fsz: ...s szíve a fénybe' rideg.
- 31 L: Fegyvered *olly* gyöngéd 's mi erős letiporni az ellent, ♦ HG: ...oly gyöngéd, s mi erős... ♦ K: ...oly gyöngéd, 's mi erős... ♦ fsz: Fegyvered oly gyöngéd, s mi' erős letiporni az ellent, [A 'mi' szót 'mily' értelemben használta M, a hiányzó betűt jeleztük az aposztróffal.]

- 32 L: Téged imádvá, ha az láncziban égre talál! ♦ HG: Téged imádvá, ha a lánciban égre talál! ♦ K: Téged imádvá, ha az láncziban égre talál.
fsz: Téged imádvá, ha az lánciban égre talál.

[256] TÉLI DAL

K: MIKL 118. – OH 419. 5. fólió verző

Mottó: Tóth Lőrincz, *Szívhangok*, Budán, é. n. [1838] 41. (A *Vándoradalok* c. ciklus XVII. versének részlete). Valószínűbb azonban, hogy M más helyen és más címen olvasta a verset: Tóth Lőrincz, *A' völgyi ház*, in: *Aurora hazai almanach*, alapítá Kisfaludy Károly, folytatja Bajza, Budán, A' Magyar Kir. Egyetemenél, 1837. 58. [A L-ban a mottó első sorában: 'imadnám'.]

- 1 L, K, HG: Ha mord borúba fül a nap ♦ fsz: Ha mord borúba fül a Nap,
2 L, K: *Le hűnyva* gyász egén; ♦ HG: *Lehűnyva*... ♦ fsz: *Lehunyva*...
3 L, HG: Setét enyészlet áll elő ♦ K: Sötét enyészlet áll elő, ♦ fsz: Sötét enyészlet áll elő [Nem valószínű, hogy a 'Sötét' szót M a költészetében rendkívül ritka 'Setét' alakra cserélte volna. Költeményeinek első két kötetében csak egy helyen szerepel az utóbbi (*Az utolsó ítélet*), továbbá egy korai versében, a *Candidában*. Mindenütt másutt a 'sötét' változatot használta.]
4 L: *E' földnek éjelen!* ♦ K: *E földnek éjelen.* ♦ HG: *E földnek éjjelen!*
fsz: *E Földnek éjjelen.*
5 L: *Ki holt az élet, és gyönyör* ♦ K: *Kiholt az élet, és gyönyör*
HG: *Kiholt az élet, és gyönyör* ♦ fsz: *Kiholt az élet és gyönyör*
6 L: *Vidító éneke*, ♦ K, HG, fsz: *Vidító éneke*,
7 L, HG: 'S a' hervadó világi kör, ♦ K, fsz: S a hervadó világi kör
8 L, HG: Gyászolva bús bele. ♦ K, fsz: Gyászolva, bús bele. [A 7–8. sorban L és HG a vesszőt más helyre tette, ezáltal más szövegértelmező tagolást adtak a soroknak, mint M. A K szerint: „S a hervadó világi kör Gyászolva, || bús bele.” Ezzel szemben a L-ban és HG-nál a sorok értelmezése: „S a hervadó világi kör, || Gyászolva bús bele.” Feltételeztük, hogy M értelmezésének inkább a K felelhet meg.]
9 L, K: 'S ha elborult szüm éjelen ♦ HG, fsz: S ha elborult szüm éjjelen
10 L, HG: Kiholt az éltsugár, ♦ K: Kiholt az éltsugár;
fsz: Kiholt az éltsugár;
11 L: Ha szümben érztem egy sötét ♦ K: Ha szümben, érztem egy sötét
HG, fsz: Ha szümben érztem egy sötét
12 L, K: Temetkezést talál. ♦ HG, fsz: Temetkezést talál: [A versszak első és második, továbbá harmadik és negyedik versszaka is feltételes ('ha'), így a L-ban és a K-ban szereplő mondatzáró pont értelmezhetetlen. A vessző és a kettőspont egyaránt jó, az előbbi többértelműségével szemben az utóbbi egyértelműen jelzi, hogy a két feltétel teljesülésének következményéről szólnak majd a kettőspont utáni sorok.]

- 13 L, K: Dalom reménye *el rezege*, ♦ HG, fsz: Dalom reménye *elrezege*,
15 L: Egy elveszett tavasz *félett* [sh] ♦ K, HG, fsz: ...tavasz *felett*
16 L: *A' néma sírokon!* ♦ K, HG, fsz: A néma sírokon!
17 L, K: *A' föld tavassza vissza tér*, ♦ HG: A föld tavassza *visszatér*,
fsz: A Föld tavassza *visszatér*,
18 L: 'S ujúlva *olly dicső!* ♦ K: S ujúlva *olly dicső!* ♦ HG, fsz: S ujúlva *oly dicső!*
19 L, HG, K: Éltem tavassza nem *derül*, ♦ fsz: Éltem tavassza nem *derül*,
[Pótlónyúlás.]
20 L: Rideg *örökre ő!* ♦ HG: Rideg *örökre ő!* ♦ K, fsz: Rideg *örökre ő.*
22 L, HG: Az éltető tavasz! ♦ K: Az éltető Tavasz, ♦ fsz: Az éltető tavasz,
23 L: Keservem árja hult reá, ♦ K: Keservem *ára* hult reá, ♦ HG, fsz: Keservem árja hult reá, [K-ban az 'ára' elírás lehet.]
24 L: *A' sir virága az.* ♦ K, HG, fsz: A sir virága az.

[257] A DALNOK JUTALMA

K: MIKL 8. – OH 419. 6. fólió rektó, verző

A K-ban szereplő mottó a L-ből és HG közléséből is kimaradt. Madách könyvtárában megvolt I. H. C. Hoelty: *Gedichte* (Wien, 1790) c. kötete (Szücsi 8. tétel). Közlésünk forrása: *Gedichte von Ludewig Heinrich Christoph Höltz*, Neu besorgt und vermehrt von Johann Heinrich Voss, Dritte, allein rechtmäßige Ausgabe, Königsberg und Leipzig, im Verlage der Gebrüder Bornträger, 1833. 5. oldal, az *Apollo und Daphne* c. vers utolsó versszaka. M (a kor szokásának megfelelően) a német szövegrészeket gót betűkkel írta, a költő nevét azonban már latin betűkkel. A fsz-ben igazodtunk az írásmódjához.

- 2 L: Szívrazó hangokat, ♦ K: Szívrazzó hangokat, [A második 'z' utólagos betoldás.] ♦ HG, fsz: Szívrazó hangokat,
5 L: Zeng siri hangokon ♦ K, HG, fsz: Zeng siri hangokon
7 L: 'S a' jog szent mezejen. [Valószínűleg nem sh, hanem az ólombetűk deformációja miatt lett az 'é'-ből 'e', a vesszőből pont.]
K, HG, fsz: S a jog szent mezején
8 L, K: A büszke dáliát. [Elírás a K-ban, amelyet a nyomda is átvett.]
HG, fsz: A büszke daliát.
9 L: A jog szent mezején. ♦ K, HG, fsz: A jog szent mezején,
10 L: 'S a' por egy ős kori ♦ K: 'S a' por<, > egy ős kori ♦ HG, fsz: S a por egy ős kori
15 L: De *szíve halgat, óh* ♦ K: De *szíve halgat, óh* ♦ HG: De *szíve hallgat, óh*, ♦ fsz: De *szíve hallgat, ó*,
16 L: Nem ez mit érzte *kér*; ♦ K: Nem ez mit érzte *kért!* ♦ HG: Nem ez mit érzte *kér*: ♦ fsz: Nem ez, mit érzte *kért!*
17 L: 'S *körül* tekint a' nép, ♦ K: 'S *körül* tekint<, > a nép ♦ HG, fsz: S *körül* tekint a nép

- 24 L, HG: Dicső azúr szemét! ♦ K, fsz: Dicső azúr szemét.
 25 L: 'S ha jó szerelméért ♦ K, HG, fsz: S ha jó szerelméért
 27 L, HG, fsz: Busongva nem felel, ♦ K: Búsongva nem felel, [Ritmus!]
 29 L: De égszemében olly ♦ K: De égszemében olly ♦ HG, fsz: De égsze-
 mében oly
 30 L, HG: Dicső sugár derűl; ♦ K: Dicső sugár derűl, ♦ fsz: Dicső sugár de-
 rűl, [Pótlónyúlás.]
 31 L: Mellynek villámlatán ♦ HG: Melynek villámlatán, ♦ K, fsz: Melynek
 villámlatán
 32 L: A 'jég kebel hevül. ♦ K: 'A jég kebel hevül. ♦ HG: A jégkebel hevül.
 fsz: A jégkebel hevül. [Pótlónyúlás.]
 36 L: Had-istené tevé. ♦ K: Had istené tevé. ♦ HG, fsz: Hadistenné tevé.
 37 L, K: 'S ha egyesültenek, ♦ HG, fsz: S ha egyesültenek,
 39 L: Hol így a 'fergeteg, ♦ K, HG, fsz: Hol így a fergeteg,
 40 L: Melly azt ledöntheti? ♦ K, HG, fsz: Mely azt ledöntheti?
 41 L: 'S a 'dálnok arca im ♦ K: 'S 'a dálnok arca, im, ♦ HG: S a dálnok arca
 im ♦ fsz: S a dálnok arca, im,
 44 L: Mit esdne szíve még? ♦ K, HG, fsz: Mit esdne szíve még?

[258] SZEMEI

K: MIKL 353. – OH 419. 7. fölió rektó, verző

A vers megjelent a Honművész (az alábbiakban HM) 1841. jún. 20-i
 (49.) számában a 385. oldalon, 'MADÁCH EMÖK' aláírással.

Cím: L, K és HG: *A pár szem* [a ma már nehezen értelmezhető eredeti
 cím jelentése: 'A szempár'] ♦ HM, fsz: Szemei.

[Az egy évvel későbbi publikációt figyelembe vettük ugyan, de nem te-
 kintettük *ultima manus*-nak. Tudjuk ugyanis, hogy a HM-ben közzétett *Egy
 anya, gyermeke sírján* c. verset önkényesen megváltoztatta a lap szerkesz-
 tője, és M lesújtó véleménnyel volt a változtatásokról. De pl. a címváltoz-
 tatást átvettük. Ez a vers is teljesen megváltozott a publikációban: a L-hoz
 és a K-hoz képest a versszakok így követik benne egymást: 1., 2., 3., 5., 6.,
 7., 4. És itt véget is ér a vers: a 44 sorból tehát csak 28-at közölt a lap.]

Mottó: Kisfaludy Károly: *Karácsonéj* c. versében szerepel: „Így a lyánka,
 s kék szemében / Ártatlan szép lelke ég.”. (*Kisfaludi Kisfaludy Károly min-
 den munkái*, hetedik bővített kiadás, sajtó alá rendezte Bánóczi József, Bp.,
 Franklin Társulat, 1893, I. kötet 202.) [M könyvtárában megvolt a *Kisfalud-
 y Károly minden munkái* 1831-es tízkötetes kiadása. (Szűcsi 609–618.)]
 A mottó a HM-ben nem szerepel.

- 1 L, K, HG, fsz: Az útas úgy bolyong, ♦ HM: Az útas *ugy* bolyong
 3 L, K, HG: Tövis keserv között, ♦ HM, fsz: Tövis, keserv között,
 4 L, K, HG, fsz: Ezernyi vészeken! ♦ HM: Ezernyi vészeken.
 6 L, HM: Az ég vidítja őt, ♦ K, HG, fsz: Az ég vidítja őt,

- 7 L, K: Imádva hálaul ♦ HM: 'S imádja hálaul ♦ HG, fsz: Imádva hálaul
 [Pótlónyúlás.]
 8 L, K, HG, fsz: A hű vezérelőt! ♦ HM: *Halálig a 'dicsőt*.
 10 L, K, fsz: Egedbe nézdelek, ♦ HG: Egekbe nézdelek,
 12 [A K-ban rekonstruálhatatlan javítás: a 'Sugáridon' eredetileg talán 'Su-
 gárain' esetleg 'Sugárodon' lehetett. HG-ban sh, a 12. és 13. sor között
 nincs sorköz, így a 3. és 4. versszak egyetlen versszakká vált.]
 13–16. sorok: ez a versszak a HM-ben átkerült a 29–32. sorokba!
 13 L: Ne mondjam e 'tahát? [sh] ♦ K, HG: Ne mondjam e tehát? ♦ fsz: Ne
 mondjam-e tehát?
 14 L, HG, fsz: „Imádom az eget!! ♦ K: Imádom az eget!! [K-ban sem a 14. sor
 elején, sem a 16. sor végén nincs idézőjel. Ugyanakkor nem valószínű,
 hogy nyomdai önkényről lenne szó; inkább azt feltételezzük, hogy K₄-ben
 valóban lehetett idézőjel.]
 15 L: Melly éltem útjain ♦ K, HG, fsz: Mely éltem útjain
 16 L: *Olly* édesen vezet.“ ♦ K: *Olly* édesen vezet. [Lásd a 14. sor magyará-
 zatát! Az 'l' kettőzése föléhúzással jelezve.] ♦ HG: *Oly* édesen vezet.“
 fsz: *Oly* édesen vezet.” [Az előző sornak a K-ban történt 'Mely' indítá-
 sához igazítottuk ezt a sorkezdetet is, ezért elhagytuk az 'l' kettőzését.]
 20 L, HG, HM, fsz: Az élet tengerén. ♦ K: Az élet tengerén<,>.
 21 L, HG: Ború között tűnik ♦ K: Ború között t<ű>ünik ♦ HM, fsz: Ború
 között tűnik [A két vékony vonalat az 'u' fölött (az egyértelműség ked-
 véért) vastag pöttyökkel átrajzolta M. Valóban: a ritmus így kívánja.]
 22 L, HG, HM: *A 'part kék színbe fel*, ♦ K: *'A part kék színbe fel*, ♦ fsz: *A
 part kék színbe' fel*,
 23 L: *'S a 'döre szíveken* ♦ K, HM, HG, fsz: *S a döre szíveken*
 24 L, HG: *Ujult reményre lel*. ♦ K: *Ujult reményre lél*. ♦ HM: *Ujultt re-
 ményre lel*. ♦ fsz: *Ujult reményre lel*.
 27 L, K, HG, fsz: *S a partot ég szemed* ♦ HM: *'S elérhetetlenül*
 28 L, K, HG, fsz: *Körébe' föllem*. ♦ HM: *Szemedbe' megleglém*.
 29 L, K, HG: *Kinek e 'föld körén* ♦ fsz: *Kinek e Föld körén*
 29– A HM-ből ez a négy versszak kimaradt, helyette a 13–16. sorokkal
 44 fejeződik be a vers:
*'S ezért ne mondjam-e?
 Imádom az eget,
 Melly éltem utjain
 Olly édesen vezet.* “
 31 L: Üdvöt kerestve még [sh] ♦ K, HG, fsz: Üdvöt keresve még
 32 L, K: *Túnan* reménylenek. ♦ HG, fsz: *Túlnan* reménylenek.
 36 L, HG, fsz: *S dicső reményeik*. ♦ K: *S dücső reményeik!* [M a másutt kö-
 vetkezőt elvégzett javítást ('dücső' helyett 'dicső') itt elmulasztotta
 megtenni. L alapján feltételezzük, hogy K₄-ben ezt megtette, s talán a fel-
 kiáltójelet is pontra cserélte.]

- 40 L, HG: Azurja tiszta kék! ♦ K, fsz: Azúrja tiszta kék!
 41 L, K: 'S ez üdv örök ha lessz, ♦ HG, fsz: S ez üdv örök ha lesz,
 42 L: Melly az egekbe' van: ♦ K, HG, fsz: Mely az egekbe' van:

[259] KÉK SZEM

- K: MIKL 234. – OH 419. 8. fólió rektó
 Mottó: Gróf Majláth János, *Dalok a' szemekről. Kék szemek*, in: Hébe zsebkönyv MDCCCXXV, kiadta Igaz Sámuel, nyomtatta Bécsben Grund Leopold, 285. A L-ban sh: 'húség' helyett: 'húvég', a K-ban és a L-ban az idézet második sorában: 'késér'. A szerző neve a K-ban: 'Majlath J.', a L-ban és HG-nál: 'Gr. Majláth J.'
 5 L, HG: 'S e' nagy világ kinos kerületén, ♦ K, fsz: S e nagyvilág kinos kerületén, [A K-ban szereplő 'nagyvilág' a világ alkotóelemeinek (országok, népek stb.) összessége, ezzel szemben a L és HG 'nagy világ'-a a világ méretére, kiterjedésére utal.]
 6 L: Schol gyönyör, melly én reám mosolyg: ♦ K: ...mely énreám mosolyg. ♦ HG: ...mely én reám mosolyg: ♦ fsz: Schol gyönyör, mely énreám mosolyg:
 10 L: A' szem mosolyg, mósolyg dütső egem! ♦ K: A szem mosolyg, mosolyg dütső egem! ♦ HG, fsz: A szem mosolyg, mosolyg dicső egem! [Úgy látszik, M nemcsak a K₁-ben, hanem a K₄-ben is elmulasztotta az 'ü'-t 'i'-re és a 'ts'-t 'cs'-re javítani, másképp nem kerülhetett volna a L-ba is az elavult írásmód.]
 11 L: Ily é alatt, mely üdvöket ragyog! ♦ K: Ily é alatt, mely üdvöket ragyog ♦ HG: Ily é alatt, mely üdvöket ragyog! ♦ fsz: Ily é alatt, mely üdvöket ragyog,

[260] A KÖLTŐ ÁLMA

- K: MIKL 27. – OH 419. 8. fólió rektó, verző
 Mottók: A K-ban a Calderon-idézet kétszer kétsoros (pontosabban az első idézet a második sor közepénél ér véget, miként a L-ban is), Jósikáé viszont hiányzik. A Calderontól a K-ban idézett sorok: „Wenn ich immer noch erbange / Zu erwachen – – –“, ill. „Daß das Glück des Men'chen alles / Wie ein Traum vorüber'chwindet.“ Mindkettő a *Das Leben ein Traum* végén, Sigismund utolsó megszólalásában szerepel; a kettő közti öt sort kihagyta M. (*Schauspiele von Don Pedro Calderon de la Barca*, uebersetzt von J. D. Gries, zweite, durchgesehene Ausgabe, erster Band, Berlin, 1840. 152. M feltehetően ennek az első kiadásából idézett.) A Jósika-idézet helyét nem sikerült megtalálnunk.
 6 L: Hasítva bérceket, ♦ K: Hasítva bérceket, ♦ HG, fsz: Hasítva bérceket,
 11 L, K, HG: Borús egén derül ♦ fsz: Borús egén derül [Pótlómyúlás.]
 14 L: Vitezi nemzedék, [sh vagy sérült betű] ♦ K, HG, fsz: Vitezi nemzedék,

- 15 L, K: 'S a jog szent mezeén ♦ fsz: HG, S a jog szent mezején
 17 L, HG, fsz: Ha seb van oldalán: ♦ K: Ha seb van oldalán:
 21 L, HG, fsz: Siratva érzi, hogy ♦ K: Siratva ér<t>zi, hogy
 23 L: S szabad hazája-is, [Az 'a' sh vagy sérült betű.] ♦ HG: S szabad hazája-is, ♦ fsz: S szabad hazája is,
 24 L: Melly ért el vérezik. ♦ K: Mellyért el vérezik. [Az 'l' kettőzése föléhúzással jelezve.] ♦ HG, fsz: Melyért elvérezik.
 25 L, HG, fsz: Im ébred és dicső ♦ K: De ébred im, 's di<t>csőn
 29 L: De szive olly borús, ♦ K: De szíve olly... ♦ HG, fsz: De szíve oly...
 31 L, HG, fsz: Kedvesse nem viraszt, ♦ K: Kedvesse hűtelen,
 33 L: Oh éj repülj! repülj! ♦ K: Oh éj! repülj! repülj! repülj! ♦ HG: Oh éj, repülj! repülj! ♦ fsz: Ó, éj, repülj! repülj!
 35 L, K: Hol érzetem dücső, ♦ HG, fsz: Hol érzetem dicső,

[261] ÁLOMKÉRÉS

- K: MIKL 34. – OH 419. 9. fólió rektó
 Mottó: Goethe, *Faust*, Kapitél 17. Wald und Höhle (A L-ban és a K-ban a mottó alatti név: 'Göthe'.)
 1 L: Álmodtam egykoron dücső ♦ K: ...dü<t>cső ♦ HG, fsz: ...dicső
 12 L, K, HG: Öröknek édenem. ♦ fsz: Öröknek Édenem.
 13 L, K: De elrepült, 's orozva áll ♦ HG, fsz: De elrepült, s orozva áll
 14 L, K, HG: E szűnek édene! ♦ fsz: E szűnek Édene!
 17 L, HG: 'S az álmot esdem újonnan [Ritmusrontás.] ♦ K, fsz: S az álmot esdem újonnan, [A K-ban az 'n' kettőzése föléhúzással jelezve.]

[262] AZ Ő SZEMEI

- K: MIKL 75. – OH 419. 9. fólió verző
 Mottó: Bajza József, *Hozzá*, in: *Aurora hazai almanach*, alapítá Kisfaludy Károly, folytatja Bajza, Pesten, Trattner és Károlyi költségén, 1832. 140. [A K és a L szövegében az idézet harmadik sora: 'Éltem csak gyöt-relem'.]
 3 L, K, HG: Fönragyogni bájkörében ♦ fsz: Fönragyogni bájkörében
 4 L, K, HG: Egy örökkor édenét. ♦ fsz: Egy örök kor Édenét.
 6 L, K: Kába, dőre kintseit, ♦ HG, fsz: Kába, dőre kincseit,
 8 L: Szeb' korú reményeit. ♦ K: Szeb' korú reményeit. – ♦ HG, fsz: Szebb korú reményeit. –
 9 L, K: Fönsugárzik egy dücső nap, ♦ HG: Fönsugárzik egy dicső nap, fsz: Fönnsugárzik egy dicső Nap,
 10 L, HG: Ég sugára, és ha kél: ♦ K, fsz: Ég sugára! és ha kél:
 12 L: Fül a' nema, pusztá tél. [A 'nema' sh vagy sérült betű.] ♦ HG: Fül a nema, pusztá tél. ♦ K: Fül, 'a nema, 's pusztá tél. ♦ fsz: Fül a nema s pusztá tél.

- 13 L: Am hevén lesorvadoznak [az 'A' sh vagy sérült betű.]
HG, K, fsz: Ám hevén lesorvadoznak
- 14 L, K, HG: Szép virági áldzatul, ♦ fsz: Szép virági áldzatul, [Pótlónyúlás.]
- 16 L, K, HG: Nem repül lágy harmatúl. ♦ fsz: Nem repül lágy harmatúl.
- 17 L, K, HG, fsz: Ah, világom, ő virítta! [Mivel a 'virita' jelentése: 'virított', itt vélhetően műveltető ígéről van szó: 'virített(ja)' vagy még inkább: 'viríttat(ta)', ezért meghagytuk a vitatható szóalakot.]
- 18 L: Véle éltem sírba szállt. ♦ K: ...sírba szállt. ♦ HG: ...sírba szállt,
fsz: Véle éltem sírba szállt.
- 19 L, HG: Könnyt szemébe szűm keserve ♦ K: Könnyt szemébe, szűm keserve
♦ fsz: Könnyt szemébe' szűm keserve
- 20 L, K, HG: Harmatául, nem talált. ♦ fsz: Harmatául, nem talált.
- 23 L, HG: Döre áldzat mind ezekre ♦ K: Döre <.....> áldzat mind ezekre
fsz: Döre áldzat mindezekre
- 24 L: Pusztá, kínos életem. ♦ HG: Pusztá, kínos életem. ♦ K, fsz: Pusztá, kí-
nos életem!

[263] VÁLTOZÁS

- K: MIKL 376. – OH 419. 10. fólió rektó, verzó, 11. fólió rektó
- 3 L, HG, K: Gyászba hanvad a virágkor, ♦ fsz: Gyászba hamvad a virágkor,
- 4 L, K: Még lesír a néma ég! ♦ HG, fsz: Míg lesír a néma ég! [A K olvasa-
ta egyértelmű, mégis igaza lehetett HG-nak. A magyarázat nem is feltét-
lenül M elírása: a 'míg'-nek, 'amíg'-nek ma is van 'még'-nek, 'amég'-
nek ejtett népies változata. Leírva a 'még' ma már értelemzavaró.]
- 6 L, HG, fsz: Állnak zsúpos fedeli, ♦ K ...zsupos fedeli, [Ritmusrontás.]
- 7 L: Még a' csendet át-suhogják ♦ K: Még a csendet-át suhogják
HG, fsz: Míg a csendet átsuhogják [A 4. sorhoz hasonlóan a 'Még' itt is
'míg' értelemben szerepel; M írása inkább csak a népies ejtémódot tükrö-
zi.]
- 14 L, K: És a' lányka búban ül, ♦ HG: És a lányka búban ül. ♦ fsz: És a
lányka búban ül, [Pótlónyúlás.]
- 16 L: Még karomban fel hevíl. K: Még karomba' fel hevíl. ♦ HG: Még ka-
romban felhevíl. ♦ fsz: Míg karomba' felhevíl. [Pótlónyúlás. HG követ-
kezetlen volt, amikor a 14. sor '-ül' végződését 'ül'-re cserélte, a 16. (erre
rímelő) sorvégnél viszont meghagyta az 'ül'-t. Emellett, mivel a korábbi-
akban két helyen is a 'Még'-et 'Míg'-re cseréltük, célszerű itt is ugyanezt
tennünk. A K-ban és fsz-ünkben az aposztróf éppen a szóvégi 'n' pótlására
szolgál; ezt nem szokás megváltoztatni, mint ahogy az a L-ban és a szem-
mel láthatóan döntően arra hagyatkozó HG-szövegváltozatban történt.]
- 17 L: „Hej leányka! mily varázs vagy, ♦ K: ”Héj, leányka! mily varázs vagy,
HG: „Hej leányka, mily varázs vagy, ♦ fsz: „Hej, leányka! mily varázs
vagy, [M-nak a (véltetően itt is a népies ejtémódot fonetikusán átíró)

- megoldását a L és HG egyaránt elvetette, miként a 'még' szó 'míg' értelmű
használatát is. Mi is ezt tettük. HG felemás megoldásával szemben a L-nak
és a K-nak megfelelően a 17. és a 21. sorban is a 'leányka' után felkiáltóje-
let tettünk.]
- 20 L: Fényt derite kék szemed. ♦ K, HG, fsz: Fényt derite kék szemed.
- 21 L, HG: Hej leányka! mint tavasszát ♦ K: Héj! leányka, mint tavasszát [A
két utolsó szó javítás eredménye, bár a 'tavasszát' szóban csak annyi vál-
toztatás történt, hogy a rövid 's'-eket hosszúakra cserélte M: 'tavasszát'.]
fsz: Hej, leányka! mint tavasszát
- 23 L: Úgy e' lant is egy dücső dalt ♦ K: Úgy e síp is, egy dücső dalt ♦ HG, fsz:
Úgy e lant is egy dicső dalt
- 25 L, HG: Reggelenként ablakomba ♦ K: Hogy ha reggel ablakomba
fsz: Reggelenként ablakomba'
- 26 L, HG, fsz: Látva még a fagyvirányt, ♦ K: Látom még a fagyvirányt,
- 27 L, HG, fsz: S keblem ég, dicső szemedbe' ♦ K: S keblem ég, dicső ar-
czodba
- 29– A pásztorlány szavainak versszaka a K-ban nincs idézőjelbe téve, a L-
ban minden sor elején (kezdő) és a 4. végén (záró) idézőjel áll. Fsz-ünk
HG megoldását követte, amely a mai helyesírásnak is megfelel: a vers-
szak elején és végén van csak idézőjel. A vers önéletrajzi jellege mellett
több érv is felhozható, ugyanakkor úgy tudjuk, hogy M soha (még roko-
nainak meglátogatásakor) sem lakott olyan helyen, ahonnan egy nyáját a
Bakonyba lehetett volna terelni.
- 36 L, K, HG: Rózsa nyól, s virágzik ott. ♦ fsz: Rózsa nő, s virágzik ott. [Mi-
után a 'dücső'-t, amelyet M többnyire javított, de néhány helyen meg-
hagyott, mindenütt átírtuk 'dicső'-re, a 'még'-nek 'míg' értelmű előfor-
dulási helyeit pedig 'míg'-re, itt sem tehetünk másként, hiszen a 'nyól' ma
már legalább annyira szokatlan, mint a 'dücső'. Maga M is a 47. sorban
(ellentmondva a 36. sornak) a 'nőlnék' szót használta.]
- 45 L, K, HG: Óh üvölts sötét borúlat ♦ fsz: Ó, üvölts, sötét borúlat
- 46 L: Házikomnak ablakán! [Sh vagy sérült betű.] ♦ K, HG, fsz: Házikom-
nak ablakán!
- 47 L, K: Oly dücső virágok nőlnék ♦ HG, fsz: Oly dicső virágok nőlnék
- 48 L, HG: Akkor ablakom fagyán! ♦ K, fsz: Akkor ablakom fagyán.

[264] SZÉP, SZEBB

- K: MIKL 355. – OH 419. 11. fólió rektó
- Cím: L: Szép szeb'. ♦ K: Szép, szeb'. ♦ HG, fsz: Szép, szebb
- 3 L, K: És dücső sugáratában ♦ HG, fsz: És dicső sugáratában
- 6 L: Ám 's ha istenünkhe szállnak ♦ K: Ám, 's ha istenünkhez szállnak
HG: Ám s ha Istenünkbe szállnak ♦ fsz: Ám s ha Istenünkhez szállnak
[M rendhagyó toldalékolása az 'istenünkhez' szónál a L-ban is és HG
szövegében is olyan hibát eredményezett, amelyek értelemzavaróak.]

- 7 L, K, HG: És kegyére elvonulnak ♦ fsz: És kegyére elvonulnak
 9 L: Mond, óh mond, mi van dűcsőebb ♦ K: Mond, óh mond, mi <....dű-
 csőeb> <....dűcső 's szép> van dűcsőebb ♦ HG: Mondd, óh mondd,... ♦
 fsz: Mondd, ó, mondd, mi van dűcsőebb [A sor előtt × a K-ban.]
 10 L: Oh leány! – Mig érzetem ♦ K: Oh leány! – <m>Mig érzetem
 HG: Oh leány! – Mig érzetem ♦ fsz: Ó, leány! – Mig érzetem
 11 L, HG: Siromiglan egy szobornak ♦ K, fsz: Siromiglan egy szobornak
 12 L: Óltárára szentelem! ♦ K: Óltárára szentelem. ♦ HG: Óltárára szentelem!
 fsz: Óltárára szentelem. [HG-t csak a helyesírás javításában követtük, a
 felkiáltójelet (amelyet nyilván a L-ből vett át) a K alapján mellőztük.]

[265] ÉDES KÍN

- K: MIKL 117. – OH 419. 11. főlő verzó
 Cím: L: Édes kín. ♦ K, HG, fsz: Édes kín
 3 L: Mert e' kint-is ah leányka! ♦ K: Mert e kint is ah Leányka!
 HG, fsz: Mert e kint is, ah, leányka!
 4 L, HG: Csak te érted szenvedem. ♦ K: Tsak te érted szenvedem.
 fsz: Csak teérted szenvedem.
 7 L: Mert e' kinnal el borúlna ♦ K: Mert e kinnal el borúlna ♦ HG: Mert e
 kinnal elborúlna ♦ fsz: Mert e kinnal elborulna

[266] VÁGY

- K: MIKL 374. – OH 419. 11. főlő verzó
 1 L, HG, fsz: Egy szent, egy égi csókot esd – leányka! ♦ K: Egy szent <hű>,
 egy égi csókot esd, – leányka!
 3 L: Ha bár az üdv helyett, szívem tüzére ♦ K: Ha bár az üdv helyett, szí-
 vem tüzére ♦ HG, fsz: Habár az üdv helyett, szívem tüzére [Jambus!]
 4 L: Szent siri békét adjon az nekem. ♦ K, HG, fsz: Szent siri békét adjon
 az nekem. ♦ fsz: Szent siri békét adjon az nekem! [Felszólítás!]
 5 L: 'S im érzem, érzem a' halál kegyesseb' ♦ K: S im érzem, érzem a ha-
 lál kegyesseb' ♦ HG, fsz: S im, érzem, érzem a halál kegyessebb
 7 L, K: Jég csókja hanvad arczomon, 's körültem ♦ HG: ...hanvad arco-
 mon, s körültem ♦ fsz: Jég csókja hamvad arcomon, s körültem
 8 L: Oly édesen leng siri szelleme. ♦ K, HG, fsz: Oly édesen leng siri
 szelleme.
 9 L, HG, fsz: De el nem oltja lángoló keservem, ♦ K: <Nem oltja el lángló
 keservemet> De el nem oltja lángoló keservem,
 10 L, HG, fsz: Nem ád szívemre nyugtató kegyet; ♦ K: Nem ád szívemre
 nyugtató kegyet;
 12 L: A siri éj forró szerelmemet. ♦ K, HG, fsz: A siri éj forró szerelmemet.

[267] CSERE

- K: MIKL 105. – OH 419. 12. főlő rektó
 Az MK 100. azonos című 67. versének korai változata. A L-nak ez az
 egyetlen verse került át – jelentős változtatás után – M tervezett kiadásának
 első kötetébe. A párbeszéd két részét: a 9–12. és a 13–20. sorokat (külön-
 külön) idézőjelbe tettük. A L és HG szövege ezzel logikailag megegyezik,
 formailag nem (mint ahogyan gyakorlatilag sehol sem), mivel mindkét kö-
 tet következetesen a “ jelet használta az idézetek végén. A K-ban a 9. sor
 előtt a ” jelet, a 12. végén a „ jelet találjuk (miként M minden más versében
 is), majd a 13. sor ’ (apostroóf) jellel kezdődik, ám a 20. sor végén nem ta-
 láljuk a , (vessző) jelet, pedig az M által követett konvenció szerint azzal
 kellene zárnia az idézetet.
 3 L, K: Mig rebegve vissza zengi ♦ HG: Mig rebegve visszazengi
 fsz: Mig rebegve visszazengi
 4 L: A' vadam bús énekét. [Sh.] ♦ HG: A vadon bús énekét. ♦ K, fsz: A va-
 don bus énekét.
 6 L, K: És iedve meg megáll; HG, fsz: És ijedve meg-megáll;
 7 L, K, HG: Lejtve jó nyomába Lenke, ♦ fsz: Lejtve jó nyomába' Lenke,
 17 L: Am de veszte érzeményem [Az 'A' sh vagy sérült betű.] ♦ K: Ám de
 veszte érzeményem ♦ HG, fsz: Ámde veszté érzeményem [HG módosi-
 tását átvettük. A 'veszte' ugyanis nem helyesírási hiba, hanem a 'vesz-
 tette', 'veszítette' rövidült alakja, így az ugyancsak régies, de érthetőbb
 'veszté' adja vissza a legpontosabban a szó értelmét.]
 18 L, K, HG: Is, Leányka! csendemet, ♦ fsz: Is, leányka! csendemet, [Semmi
 sem indokolja a nagy kezdőbetűt.]
 20 L: Kell, juhodra – szivedet.“ ♦ K, HG, fsz: Kell, juhodra – szivedet.”

[268] A KOSZORÚTLAN KOSZORÚS

- K: MIKL 26. – OH 419. 12. főlő verzó
 Mottó: A K-ban nincs mottó, a L-ban ebben a formában szerepel: „Kit
 gyöngye szerelem kórmányoz az / Szentelve 's biztossan járja útjait. /
 Tiballus.” [Sh.] [A szerkesztők nem tudták megállapítani, hogy Ti-
 bullusnál hol találhatók ezek a sorok, még kevésbé azt, hogy ki fordítha-
 ta. Volt ugyan egy 1818-ban kiadott kétnyelvű (latin–magyar) Tibullus-
 kötet, abban azonban ezek a sorok nem szerepelnek.]
 1 L, K, fsz: Két vitéz egy hölgynek áldza ♦ HG: ...egy hölgynek áldza
 2 L: Szív sugallta verseit, ♦ K: Szív-sugallta verseit, ♦ HG, fsz: Szív su-
 gallta verseit,
 5 L: És a lányka ond fejére ♦ K: És a lányka <o>Ond fejére
 HG, fsz: És a lányka Ond fejére
 6 L, K: Zöld fűzérbe fon babért, ♦ HG, fsz: Zöld fűzérbe fon babért,

- 7 L: Gájza néma kínban nézi ♦ K: Gájza néma kínba nézi ♦ HG, fsz: Gájza néma kínban nézi ♦ fsz: Gájza néma kínba' nézi [A ritmust figyelembe véve nem valószínű, hogy a utóbb M betoldotta volna a K-ból még hiányzó 'n'-et. Vagyis a L írásmódja szerintünk önkényes.]
- 10 L, HG: Gájza gyászos íratán, ♦ K, fsz: Gájza gyászos íratán, [Trocheus!]
- 11 L: Könnyt bocsájta köny nyomokra ♦ K: Könnyt bocsájt <j> a köny nyomokra HG: Könnyt bocsájta könny nyomokra ♦ fsz: Könnyt bocsáta könny-nyomokra [A ma már nem használatos 'bocsájt' helyett az elfogadott 'bocsát' alakot használtuk.]
- 13 L: „Lányka! Lányka! könyed adta ♦ K: ”Lányka! Lányka! könyed adta HG, fsz: „Lányka! Lányka! könnyed adta
- 14 L: Leg dücsőbb' babéromat, ♦ K: Leg dücsőbb' babéromat, HG, fsz: Legdicsőbb babéromat,
- 15 L: Szívbe kélt e' lant, 's szemedben ♦ K: Szívbe kélt e lant, s szemedbe HG: Szívbe kélt e lant, s szemedben ♦ fsz: Szívbe' kélt e lant, s szemedbe'
- 16 L: Látom! újra szívbe hat. ♦ K: Látom, újra szívbe hat. ♦ HG: Látom! újra szívbe hat. ♦ fsz: Látom, újra szívbe hat.” [A L, a K és HG egyaránt idézőjellel kezdte a 13. sort, de az idézet végjele mind a három helyen hiányzik.]

[269] EGYIPTOM S HAZÁNK

K: MIKL 148. – OH 419. 13. fólió rektó

Cím: L: *Egyptom 's Hazánk.* ♦ K: *Egyptom 's Hazánk* ♦ HG: *Egyptom s hazánk* ♦ fsz: *Egyptom s hazánk*

- 1 L, K: Bámul ezredek agg órjása, a' törpe utókor, ♦ HG, fsz: Bámul ezredek agg órjása, a törpe utókor,
- 2 L: *Sír köveid* mondják: nagy vala lételed-is. ♦ K: *Sírköveid* mondják: nagyvala lételed is. ♦ HG, fsz: *Sírköveid* mondják: nagy vala lételed is.
- 3 L: Óh, haza! képed e' hon! temetődnek gyássza deríti ♦ K: Óh haza! képed e' hon! temetődnek gyássza deríti [A K-ban sorvégi és soseleji elválasztójel a következő formában: 'gyás', / „sza’] ♦ HG: Óh haza! képed e hon! temetődnek gyássza deríti ♦ fsz: Ó, haza! képed e hon! temetődnek gyássza deríti
- 4 L: Föl, csak a' korcs maradék disztelen átku nevét. ♦ K: Föl, <t>csak a korcs maradék disztelen átku nevét. ♦ HG: Föl, csak a korcs maradék disztelen... ♦ fsz: Föl csak, a korcs maradék disztelen átku nevét. [Központozásunk eltér a korábbiaktól. Szerintünk a 3. sorban kezdődő tagmondat vége: '...deríti / Föl csak,' vagyis a 'csak' is ehhez a tagmondathoz tartozik, nem pedig a következőhöz.]

[270] A HIT SZAVAI HOZZÁ

K: MIKL 17–19. – OH 419. 23. fólió rektó, verző, 24. fólió rektó

Cím: L: *A 'hitszavai Hozzá.* ♦ K: *A hit szavai Hozzá* ♦ HG, fsz: *A hit szavai hozzá*

[M a költészetében rendkívül ritkán élt a szövegkiemelés eszközeivel, és ilyenkor (az elterjedt szokásnak megfelelően) aláhúzta a kiemelt részt. A L ezt ritkítással adta vissza. Ez is szokás volt, amennyiben a betűkészlet kurzivált változata hiányzott a nyomda betűkészletéből, ill. bizonyos esetekben (pl. gót betűk) eleve nem is létezett. HG és fsz-ünk a régóta megszokott kurzív betűfajtaival jelezte a K kiemeléseit. A L-ban az alcímek végén is van pont, és azok kiemelése is ritkítással történt. Ugyanakkor csak az első rész kezdete van kiemelve, jóllehet a K-ban mindhárom rész aláhúzott szavakkal kezdődik.]

- 1 L: *H i t t e m*, miként hisz gyermek Istenében, ♦ K: *Hittem*, miként hisz gyermek Istenében ♦ HG, fsz: *Hittem*, miként hisz gyermek Istenében,
- 2 L: *O l l y* biztosan! *o l l y* tiszta láng között! ♦ HG: *Oly biztosan!* *o l y* tiszta láng között! ♦ K, fsz: *Oly biztosan, o l y* tiszta láng között,
- 3 L, K, fsz: *S e* hit malasztja ége szép jövőmnek ♦ HG: *S e malasztja* ége szép jövőmnek [Szöveghiány!]
- 7 L, fsz: *M i g* életének egy remény-világát ♦ K, HG: *Míg* életének egy remény-világát [Ritmusjavítás.]
- 8 L: *E'* csillagára bízni, – hinni kész. ♦ K, HG: *E* csillagára bízni, – hinni kész. ♦ fsz: *E* csillagára bízni – hinni kész.
- 10 L: *M e l l y* önmagába terme egy tavaszt, ♦ K, HG: *Mely* önmagába... fsz: *Mely* önmagába' terme egy tavaszt,
- 11 L, HG: *H o g y* külvilága' zúduló fagyában; ♦ K: *Hogy* külvilága zúduló fagyába ♦ fsz: *Hogy* külvilága zúduló fagyába' [A L és HG önkényesen pótolta a hiányzó 'n' betűt; az aposztróf nem pótolja, csak jelzi a hiányt. Ugyanakkor a 'külvilága' szó végén ma már fölösleges a hiányzó 'nak' végződést jelezni.]
- 12 L: *E n y é s z e t ü l*, *m i l l y e l* hervassza azt. [Részben sh.] ♦ K, HG: *Enyészet ü l*, mely elhervassza azt. ♦ fsz: *Enyészet ü l*, mely elhervasztja azt. [Az 'elhervassza' szót, mivel nem is helyesírási, hanem nyelvhelyességi hiba, elvetettük.]
- 13 L: *É s* nem gyanítta; hogy hazug lehessen ♦ K: *És* nem gyanítta: hogy hazug lehessen ♦ fsz: HG, *És* nem gyanítta: hogy hazug lehessen
- 15 L: *H o g y* nincsen *ó h* könnyrület, *i l l y* szemeknek ♦ K, HG: *Hogy* nincsen *ó h* könnyrület,... ♦ fsz: *Hogy* nincsen, ó, könnyrület, *i l y* szemeknek
- 16 L: *O l l y* tiszta fényű, szende lángjain. ♦ HG: *Oly* tiszta fényű, szende lángjain. ♦ K, fsz: *Oly* tiszta fényű, szende lángjain.
- 17 L: *D e l á m e'* dús kebel! miként *k i*-ége, ♦ K: ...e dús kebel miként *k i* ége, HG: ...e dús kebel! miként *k i*ége, ♦ fsz: *De* lám, e dús kebel miként *k i*ége,

- 18 L: S hitetlen áll a sok hívó között. [Sh.] ♦ HG: S hitetlen áll a sok hívó között. ♦ K, fsz: S hitetlen áll a sok hívó között,
- 19 L: Egy szép világnak – égtől elhagyatva ♦ K: Egy szép világnak, – égtől elhagyatva – ♦ HG: Egy szép világnak – égtől elhagyatva ♦ fsz: Egy szép világnak – égtől elhagyatva – [Meghagytuk a népies szót, csak a ritmust javítottuk.]
- 20 L, HG: Szent romjain, bolyong sirok fölött. ♦ K: Szent <templomán> <.....> romjain, bolyong sirok fölött. ♦ fsz: Szent romjain bolyong, sirok fölött. [A központosítást értelmezést javító módon módosítottuk.]
- 21 L: 'S ha ég, ha Isten el-hagyák utában. [A pont sh vagy sérült karakter.] K: ...el hagyák utában, ♦ HG, fsz: S ha ég, ha Isten elhagyák utában,
- 22 L, HG: Még bánatában hisz csak e kebel, ♦ K: Még bánatába hisz csak e kebel, ♦ fsz: Még bánatába hisz csak e kebel, [A L és HG itt is önkényesen pótolta a hiányzó 'n' betűt, miként a 11. sorban; az aposztróf nem pótolja, csak jelzi a hiányt.]
- 25 L: Remény világot alkoték szivemben, ♦ K: Remény világot alkoték szivemben, ♦ HG: Remény-világot alkoték szivemben, ♦ fsz: Reményvilágot alkoték szivemben, [A fsz-től való eltéréseket ezúttal nem tudtuk kiemelni, mivel a kurzívval történő kiemelés HG-nál és a fsz-ben is szerepel. A L-ban és a K-ban a 'Remény világ' két szó, és M instrukciója ellenére nincs kiemelve a L-ban, ellentétben az 1. sornál alkalmazott ritkítással. HG kötőjelet használt.]
- 26 L: Ez egy reményre bíztam a' jövőt! ♦ HG: Ez egy reményre bíztam a jövőt! ♦ K, fsz: Ez egy reményre bíztam a jövőt,
- 28 L: Olly böldegül: mert hittem a' dücsöt! ♦ K: Oly böldegül, mert: hittem a Dücsöt. ♦ HG: Oly böldegül: mert hittem a Dicsöt! ♦ fsz: Oly boldogul, mert: hittem a Dicsöt.
- 30 L: Mellyről egy égre szét tekinthetik, [sh] ♦ K: Melyről egy égre szét tekinthetik, ♦ HG, fsz: Melyről egy égre szétekinthetik,
- 31 L: 'S öröm derítte néma éjszakámat, [Sh vagy betűhiba.] ♦ HG, fsz: S öröm derítte néma éjszakámat,
- 32 L, HG: Keblemben volt az üdv az égi bék! ♦ K: Keblemben vólt az üdv, az égi bék. ♦ fsz: Keblemben volt az üdv, az égi bék.
- 33 L: 'S e' dús reményű szív-is, ám ki-égi, [Sh-k, helyesírási és ritmushibák!] ♦ K: 'S e dús reményű szív is ah ki ége, ♦ HG, fsz: S e dús reményű szív is, ah, kiége,
- 34 L, HG: Mint Aetna keble, dülva önmagán, ♦ K: Mint etna keble, dülva önmagán, ♦ fsz: Mint Etna keble, dülva önmagán, [A K-ban, a mai nyelvhasználatnak megfelelően, a vulkánnak nem a latin, hanem az olasz neve áll.]
- 35 L, K: Hamvából többé nem kell új reményre, ♦ HG, fsz: Hamvából többé nem kel új reményre, [M tollhibáját a L átvette.]

- 36 L: 'S a' pusztá élet all csak sír fokán. [Az 'all' sh vagy betűhiba.] K, HG, fsz: S a pusztá élet áll csak sírfokán.
- 37 L: Reményt cseng a' vész le törte érzet, [sh] ♦ K, HG, fsz: Reményt eseng a vész letörte érzet,
- 38 L: 'S reményt ragyogva, áll a' börtön ür! ♦ K: 'S reményt ragyogva, áll a börtön-ür, ♦ HG, fsz: S reményt ragyogva áll a börtön-ür,
- 39 L: Még békenemtő arculatja szállong, ♦ K, HG: Míg békenemtő arculatja szállong, ♦ fsz: Míg békenemtő arculatja szállong,
- 40 L: A' síri csenben biztosan körül. [sh] ♦ K: A síri csendbe biztosan körül. HG: A síri csendbe biztosan körül. ♦ fsz: A síri csendbe biztosan körül. [A 38. sor végén a L 'ü'-je ellentétben áll a 40. sor végének 'ü'-jével, míg a K-ban fordítva: a 38. sor 'ü'-je ellentétben a 40. sor 'ü'-jével. A pótlónyúlás miatt mindkét esetben állhatna 'ü' is, fsz-ünkben azonban inkább HG megoldását fogadtuk el, és 'ü'-t írtunk.]
- 43 L: Még bajnokit az öntudat vezérli, ♦ K, HG, fsz: Míg bajnokit az öntudat vezérli,
- 45 L: Ha elvevé a' végzet, és haragja; ♦ K: 'S ha el vevé a végzet, és haragja ♦ HG: S ha elvevé a végzet, és haragja: ♦ fsz: S ha elvevé a végzet, és haragja,
- 46 L: Mit bírní, 's vesztni nyujta én nekem, ♦ K: Mit bírní, 's vesztni nyujta énnekem, ♦ HG: Mit bírní, s vesztni nyujta énnekem, ♦ fsz: Mit bírní s vesztni nyujta énnekem,
- 47 L: Reményem él, nem orza-el határzat, ♦ K, HG: Reményem él, nem orza el határzat, ♦ fsz: Reményem él, nem orzza el határzat,
- 48 L, HG: 'S a' sír ölében kél remény-egem. ♦ K: 'S a sír ölébe kél remény-egem. ♦ fsz: S a sír ölébe kél remény-egem. [L és HG nyelvhelyességi javítását azért sem követtük, mert M nyilván a jambust kívánta megőrizni a szó végén az 'n' elhagyásával.]
- 49 L: Szerettem őt! miként szeretni nem tud ♦ K: Szerettem őt! miként szeretni nem tud ♦ HG, fsz: Szerettem őt! miként szeretni nem tud
- 50 L: A' por tömeg, borús körületén! – [Inkább szemantikai, mintsem helyesírási hiba!] ♦ K: A pór tömeg, borús körületén, – ♦ HG: A pór tömeg, borús körületén! – ♦ fsz: A pór tömeg, borús körületén –
- 52 L: Olly istenülve, 's hűn szerettem én. ♦ K: Oly istenülve, 's hűn szerettem én. ♦ HG, fsz: Oly istenülve s hűn szerettem én.
- 56 L: Kivívni, vagy nyugodni síromon. ♦ K, fsz: Kivívni! vagy – nyugodni síromon. ♦ HG: Kivívni, vagy nyugodni síromon. [A L és HG javítását nem vettük át: a gondolatjel nem szükséges ugyan, de nem is hiba. M az olvasásban (felolvasásban) tartandó szünetet jelezte vele.]
- 59 L: 'S lefosztva ágától, körül tekínti ♦ K: 'S lefosztva ágítól, körül tekínti HG, fsz: S lefosztva ágítól, körültekínti

- 61 L: 'S mi boldog az, ki sír vederben bírja ♦ K: 'S mi bóldog az, ki sírvederbe' bírja ♦ HG: S mi boldog az, ki sírvederben bírja ♦ fsz: S mi boldog az, ki sírvederbe' bírja
- 64 L: Szeretheti az elrabotakat. [Sh.] ♦ K, HG, fsz: Szeretheti az elrabotakat.
- 66 L: 'S a' kedves szellem lengi még körül; ♦ K: 'S a ... még körül, HG: S a ... még körül; ♦ fsz: S a kedves szellem lengi még körül,
- 68 L: 'S imái közt, a' sirom – is örül! [Sh.] ♦ K, HG: 'S imái közt a síron is örül. ♦ fsz: S imái közt a síron is örül. [A L itt is következtelen: a 66. sor utolsó magánhangzója 'ü', míg az arra rímelő 68-é 'ü'. A K-ban és HG-nál mindkét helyen 'ü' áll, fsz-ünk inkább (a pótlónyúlásra hivatkozva) a helyesírási javítást választotta.]
- 69 L: *Ah* ám nekem *e'* vigaszok hiányznak, ♦ K: *Ah* ám nekem *e* vigaszok hiányznak, ♦ HG: *Ah*, ám nekem *e* vigaszok hiányznak, ♦ fsz: *Ah*, ám nekem *e* vigaszok hiányznak, [Ritmus!]
- 72 L: Isten veled: *szerelm! hit! és remény!* ♦ K: Isten veled: *szerelm, hit, és remény.* ♦ HG: L: Isten veled: *szerelm! hit! és remény!* ♦ fsz: Isten veled: *szerelm, hit és remény!* [A K-hoz hasonlóan nem halmoztuk a felkiáltójeleket, az utolsó szó után viszont az 'Isten veled' indítás miatt nem mellőzhettük.]
72. sor után: Sztregova 1840 Apr 18 [majd teljesen besatírozva:] <*Madách Imre*>

[271] CSALT REMÉNY

K: MIKL 102. – OH 419. 24. fólió verzó

- 1 L: *Ah* én is ízelem, *a'* szent tavaszt! ♦ K: *Ah* én is ízelem a szent tavaszt
HG: *Ah*, én is ízelem a szent tavaszt! ♦ fsz: *Ah*, én is ízelem a szent tavaszt,
- 3 L: És mind ez éden sírba sorvadott, ♦ K: És mind ez éden sírba sorvadott
HG: És mind ez éden sírba sorvadott. ♦ fsz: És mind ez Éden sírba sorvadott, [A következő sor kezdőszava elé ('Leánya!') vessző kívánczik.]

[272] KÍNKACAJ

K: MIKL 241. – OH 419. 25. fólió rektó

Cím: L: Kíncaczaj. ♦ K: Kíncaczaj ♦ HG, fsz: Kíncaczaj

[Ezzel a verssel végződik a cenzor által törölt versek pótlására benyújtott versíró füzet, a K₂.]

- 4 L, K: Körül borúmat. ♦ HG, fsz: Körül borúmat.
- 5 L, HG: *A'* sír ölében gyász ural: ♦ K: A sír ölébe gyász ural, ♦ fsz: A sír ölébe' gyász ural,
- 7 L, K: És nézd *Leánya!* még is az ♦ HG: És nézd *Leánya!* mégis az
fsz: És nézd, leánya! mégis az

8. sor után [A kettős, ferdén áthúzott vízszintes vonal itt azt jelzi, hogy ez a második versíró füzetnek, a K₂-nek a vége, szemben a K₁ végét jelző, szintén ferdén áthúzott egyetlen vízszintes vonallal. Lásd: a [282] *Róma* 60. sor után!]:

≠

VEGE.

[273] BÚDAL

K: MIKL 97. – OH 419. 14. fólió verzó, 15. fólió rektó

Cím: L, HG: *Bú-dal* ♦ K: *Bú-dál* ♦ fsz: Búdal

Mottó: Vörösmarty Mihály: *A fellegekhez* c. versében szerepel: „Hű szivemnek rég nem híve, / Mást vidámít, mást ölel.”

- 2 L, K: *A'* róza kor dűcső virági már, ♦ HG, fsz: A róza kor dicső virági már,
- 3 L: Szivem keserve benne *el-borúlt*: ♦ K: ...*el-borúlt*, ♦ HG: ...*elborúlt*; fsz: Szivem keserve benne *elborult*,
- 4 L, fsz: Sirok feletti gyászfűért talál. ♦ K, HG: Sirok feletti...
- 6 L: Csak *el-boruló* síri hang nekem, ♦ K: <*T*>Csak *elboruló* síri hang nekem, ♦ HG: Csak *elboruló* síri hang nekem, ♦ fsz: Csak *elboruló* síri hang nekem,
- 7 L, K: *Melly* elrezege vissza zengi még ♦ HG, fsz: *Mely* elrezege vissza-zengi még
- 9 L, K: Imádtam egykor *a'* dűcső eget! ♦ HG, fsz: ...*egykor* a dicső eget!
- 12 L, K, HG: Minden reménye fönnsugározott. ♦ fsz: ...fönnsugározott.
- 13 L: *Ki* nyöghetém keservem, és *a'* bírcz ♦ K, HG: *Ki* nyöghetém keservem, és a bérce ♦ K, fsz: Kinyöghetém keservem, és a bérce
- 14 L: Meg értve vélem együtt érezé, ♦ K: Meg értve vélem együttérezé,
HG: Megértve vélem együttérezé, ♦ fsz: Megértve vélem együtt érezé,
- 15 L, HG: Szemem keserve kínos árait ♦ K: Szemem<, > keserve kínos árait, ♦ fsz: Szemem keserve kínos árait,
- 17 L: 'S ha földerült *a'* nap, kiszívta azt ♦ K, HG: S ha földerült *a'* nap, kiszívta azt ♦ fsz: S ha földerült a Nap, kiszívta azt
- 18 L: Vigasszaül dűcsön ragyogva még, ♦ K: Vigasszaül dűcsön ragyogva még, ♦ HG: Vigasszaül dicsön ragyogva még, ♦ fsz: Vigasszaul, dicsön ragyogva még,
- 19 L, K: *Lehunyva-is* kecsesb' derületet ♦ HG, fsz: *Lehunyna* is kecsesb' derületet
- 25 L: E szű keserve *nemtalál* tehát, ♦ K: E szű keserve *egyetlen* tehát
HG, fsz: E szű keserve nem talál tehát,
- 26 L: Reménytelenül dűcsőb' korú tavaszt? ♦ K: *Mely nem reményl* dűcsőb' korú tavaszt, ♦ fsz: Reménytelenül dicsőbb korú tavaszt?

- 27 L: Mellynek köny ára mind ki égeté, ♦ K: Melynek köny ára mind ki égeté, ♦ HG, fsz: Melynek könyára mind kiégeté,
 28 L: Egy pusztá éjű nima sírnak azt. ♦ HG, K: Egy pusztá éjű néma sírnak azt. ♦ fsz: Egy pusztá éjü néma sírnak azt.
 35 L, K: Sirokba hullt e' már örökre az, ♦ HG: Sirokba hull-e már örökre az, fsz: Sirokba hullt-e már örökre az,
 37 L: Mind pusztá síri pompakért ragyog, [sh] ♦ K, HG, fsz: Mind pusztá síri pompaként ragyog,
 38 L: E' sok nemű gyönyör e' föld körén! ♦ K, HG: E soknemű gyönyör e föld körén! ♦ fsz: E soknemű gyönyör e Föld körén!

[274] SÓHAJOK

K: MIKL 345–347. – OH 419. 15. fólió rektó, verzó, 16. fólió rektó

Cím: L: Sohajok. ♦ K, HG, fsz: Söhajok

Mottók: [A főcím után:] Friedrich Schiller, *Der Jüngling am Bache* c. versének 25–26. sora. ♦ [A második rész előtt:] Kisfaludy Sándor, *Himfy*, I. kötet, 107.: „Hajh! midőn így tánczola, / Mennyi szívet lánczola!” [M könyvtárában megvolt: Friedrich Schiller, *Sämmtliche Werke I–XXXVI.*, Wien, 1835 (Szücsi 100–135.) és *Kisfaludy Sándor munkái I–VIII.*, Pest, 1833–1838. (Szücsi 643–650.)]

Templomban címmel külön az első rész megjelent a Honművészen is (a továbbiakban HM), az 1840. május 10-i számban, „MADÁCH EMO.” aláírással.

Az alcímek a K-ban és fsz-ünkben zárójelben, kiemelés nélkül, a L-ban ugyanígy, de ponttal lezárva, és kisebb betűmérettel, HG-nál zárójelben, kurzívval kiemelve.

- 2 L: Diszes vásárnapon; ♦ K: Díszes vásárnapon; ♦ HG: Diszes vásárnapon; ♦ HM, fsz: Diszes vásárnapon, [L, K és HG sorvégi tagoló jele (pontoss vessző, ill. kettőspont) egyaránt önkényes. A tagmondatok szövegösszefüggése alapján a vesszőt találtuk a legmegfelelőbbnek.]
 3 L, K, HG, fsz: S imák rezegnek végig el, ♦ HM: *Es szent* imák rezegnek-el
 4 L, HG, fsz: A buzgó ajkakon! ♦ K: A *nyájas* ajkakon! ♦ HM: *A' buzgó* ajkakon;
 5 L, K, HG, fsz: Csak azt hiszem, hogy ez imák ♦ HM: Csak azt hiszem: hogy az imák
 6 L, K, HG, fsz: Feléje szállanak, ♦ HM: *Hozzája* szállanak,
 7 L, HM: 'S az égben melly szemében van, ♦ K: 'S az égbe mely szemébe van, ♦ HG: S az égben, mely szemében van, ♦ fsz: S az égbe', mely szemébe' van,
 9 L, HM, HG, fsz: És én irigylem az eget, ♦ K: És én *irigylem* az eget,
 10 L: Mellyt annyi szív imád, ♦ K: Mellyt annyi szív imád, [Az 'l' kettőzése fölhúzással jelezve.] ♦ HM: Mellyt annyi *nép* imád, ♦ HG, fsz: Melyt annyi szív imád,

- 11 L, K, HG, fsz: Ha szent sugára annyinak ♦ HM: *Hogy szüz* sugára annyinak
 12 L, HM, HG, fsz: Halált és éltet ad. ♦ K: *Egy édes* éltet ad.
 13 L, K, HG, fsz: Félek, hogy ennyi hang között ♦ HM: Félek, hogy annyi hang között
 16 L, K, HG, fsz: Ha zúg a fergeteg. ♦ HM: Ha *stüvölt* fergeteg.
 22 L: Mint *a'* tavasz zephirt; ♦ K: Mint *a'* tavasz zephirt; ♦ HG: Mint a tavaszzezhirt; ♦ fsz: Mint a tavasz zefirt, [A L, a K és HG mondattagolási eljárását itt sem követtük, vesszővel zártuk a sort.]
 23 L, K: Melly reptiben ad *a'* virág ♦ HG, fsz: Mely reptiben ad a virág
 24 L, K: Sorvadt keblének írt. ♦ HG, fsz: Sorvadt keblének írt:
 [A L és a K sorvégi pontja biztosan rossz megoldás, mivel a 'Ha'-val kezdődő mondat csak a következő versszak utolsó sorában ér véget! HG kettőspontját ezúttal átvettük, mert pótolja a hiányzó 'akkor' szót, világossá téve, hogy ami a kettőspont után következik, az a versszakban szereplő feltevél teljesülésének következménye. A 'Csak' ugyanis egyáltalán nem fejezi ki ezt a kapcsolatot.]
 27 L: Ki szent varázssal édenét ♦ K, HG: Ki szent varázssal édenét [A K-ban a 'z' kettőzése fölhúzással jelezve.] ♦ fsz: Ki szent varázssal Édenét
 28 L, K, HG: E' földre bájolá, ♦ fsz: E Földre bájolá,
 29 L, K: Hogy újra mennyen, és nekünk [A K-ban az 'n' kettőzése fölhúzással jelezve.] ♦ HG, fsz: Hogy újra menjen, és nekünk
 32 L, K, HG: Múlt paradicsomát. ♦ fsz: Múlt Paradicsomát.
 34 L, K: Szivemnek éjelen; ♦ HG, fsz: Szivemnek éjjelen,
 39 L, HG: Szemében leve mord borúm, ♦ K: Szemébe látva mord borúm, fsz: Szemébe' leve mord borúm
 40 L, HG: Feltűnő békjelét! ♦ K: Feltűnő békjelét. ♦ fsz: Feltűnő békjelét,
 43 L, K: Melly egy világnak bűneit ♦ HG, fsz: Mely egy világnak bűneit
 45 L: 'S reménylek! ám dicső az ég! ♦ K: 'S reménylek, ám dicső az ég; HG: S reménylek! ám dicső az ég! ♦ fsz: S reménylek, ám dicső az ég,
 46 L, K, HG: Hazug sosem lehet, ♦ fsz: Hazug sosem lehet,
 47 L: Szemedben bírom életem ♦ K, HG: Szemed *sugárza* életem fsz: Szemedbe' bírom életem, [A L szedése nyilván K₄ alapján történt, ez tehát a végső változat, szemben HG láthatóan K₁-re támaszkodó szövegével. Átvettük tehát L szövegét, ugyanakkor az 'n' végződést itt is elvetettük, mivel ritmusrontó.]

[275] A VISSZHANG

K: MIKL 61. – OH 419. 16. fólió rektó, verzó

Cím: L: *A'* viszhang. ♦ K: A viszhang ♦ HG, fsz: A visszhang

Mottó: Szemere [Pál], *Echo*, in: *Aurora hazai almanach*, kiadá KISFALUDY Károly, 1822, Pest, Trattner János Tamás, 35. A 2. és 3. sor az *Aurorában* kicsit eltér: „Hogy együtt-érzéssel könnyítsenek: / Nem ök, nem ök! az érzéketlenek!”

- 1 L, K: Ha nincsen *olly* kebel, ♦ HG, fsz: Ha nincsen *oly* kebel,
3 L: Keservem, és *e'* kin ♦ K, HG, fsz: Keservem, és *e* kín
9 L: Ki – halgat engemet, ♦ K: *Kihalgat* engemet, ♦ HG: Ki – hallgat engemet, ♦ fsz: Ki hallgat engemet, [A L és HG szóközökkel elválasztott gondolatjeleket használt, nem pedig elválasztójelet, így nemcsak a K helyesírását változtatta meg, hanem egyúttal más értelmet adott a sornak. A K egybeírt szóalakja valószínűleg tollhiba, mert a szövegösszefüggés alapján nem kihallgatásról (igekötős ige) van szó, hanem arról, aki (vagy esetünkben ami) a másik felet meghallgatja.]
16 L: Kövülve, nem szeret!“ ♦ K: Kövülve, nem szeret. ♦ HG: Kövülve, nem szeret!“ ♦ fsz: Kövülve, nem szeret!“ [Az előző sor 'Ah' kezdete alapján felkiáltásnak tekintettük a mondatot, ezért a K-tól eltérően fsz-ünk is felkiáltójelet tett a végére. A K-ban nincs idézőjel.]
17 L: „Szeret“, repül felém ♦ K: 'Szeret, – repül felém [A vessző itt a belső idézőjel végjele. Bár nincs belső idézet, M a válaszoló (a bérce) szavait belső idézőjelekkel különböztette meg.] ♦ HG: „Szeret“ repül felém, fsz: »Szeret« – repül felém
19 L, HG: Ah, éltem édene ♦ K: *Ah* éltem édene ♦ fsz: Ah, éltem Édene
20 L, HG: Borús neszében vész! ♦ K, fsz: Borús neszébe vész! [Szemantikailag mindkét megoldás helyes (elvéssz valamiben vagy belevész valamibe), mivel azonban K alapján nem dönthető el a dilemma, az utóbbit fogadtuk el fsz-ünkben, ezért nincs aposztróf.]
21 L: „Szerelmem – Dőre hang!“ ♦ K, HG: "Szerelmem – Dőre hang! – fsz: „Szerelmem – dőre hang! –
22 L: Viszhangra nem talál: ♦ K: Viszhangra nem talál<„>. [A K olvasata nem egyértelmű, de a legvalószínűbb az, hogy az idézet vége jelet törölte, majd ponttal helyettesítette M.] ♦ HG: Visszhangra nem talál“ – fsz: Visszhangra nem talál.” [Az idézet végén a pont a legalkalmasabb záróelem.]
23 L: „Talál!“ – kiált *a'* bírcz, ♦ K: „'Talál!', kiált *a'* bérce ♦ HG: „Talál!“ kiált a bérce ♦ fsz: »Talál!« – kiált a bérce,
24 L, HG: Kinom sóhajnál. ♦ K: *K*inom sóhajnál.“ ♦ fsz: Kinom sohajnál.
25 L: *E'* dőre képzelet ♦ K, HG, fsz: E dőre képzelet
26 L: Virítja életmet, ♦ K, HG, fsz: Virítja életmet,
28 L, K: Még sírom eltemet. ♦ HG, fsz: Míg sírom eltemet. [Az 'i-é' csere itt ma már értelemszavaró, ellentétben a [274] III része előtti '(Mindég)' alcímmel, amely régies jellege ellenére ma sem érthető félre.]

[276] ÁLDÁS, ÁTOK

K: MIKL 32. – OH 419. 17. fólió rektó
Cím: L, K: Áldás, Átok ♦ HG, fsz: Áldás, átok
[A L-ban és HG-nál is négysoros strófák szerepelnek, a K-ban viszont csak

- a 8. sor után van a két versszak elválasztását jelző vonal, ám a 4. és 12. sor után nincsen! Épp ezért a K-nak megfelelően tagoltuk a verset. Ezt a tagolást vélhetően szemantikai megfontolásból választotta M: az első sor kezdetének: „Mosolyg az ég...” az ellentéte a 8. sorban kezdődik: „Üvölt az ég...”, így a kétszer nyolcsoros tagolás a két rész ellentétes tartalmát (amit a cím is kifejez!) hangsúlyozza.]
2 L: Imádja azt az ébredő világ! ♦ K: ...ébredő világ, ♦ HG: ...ébredő világ! ♦ fsz: Imádja azt az ébredő világ,
3 L, K, fsz: Feléje nyújtja lenge könnyeit, [A K-ban az 'n' kettőzése fölhúzással jelezve.] ♦ HG: Feléje nyújtja lenge könnyeit,
4 L, HG: Tavasz fuvalmban, mindenik virág. ♦ K: Tavasz fuvalmba mindenik virág. ♦ fsz: Tavasz fuvalmba' mindenik virág.
5 L: Imám-is égbe szál; ha az mosolyg ♦ K: Imám is égbe szál ha... HG: ...szál; ha az mosolyg ♦ fsz: Imám is égbe száll, ha az mosolyg
6 L: Bus életemnek kínos útjain! ♦ K: *Bús* életemnek kínos útjain, HG: Bus életemnek kínos útjain! ♦ fsz: Bus életemnek kínos útjain,
7 L, K: 'S az ég mosolyja bánatomra szál, ♦ HG: S az ég mosolya bánatomra száll, [Ritmusrontás.] ♦ fsz: S az ég mosolyja bánatomra száll,
9 L, K: Üvölt az ég, le sújtva átkait, ♦ HG: Üvölt az ég, lesújtva átkait, fsz: Üvölt az ég, lesújtva átkait,
12 L, K: Körül repül a sárguló halál! ♦ HG: Körülrepül a sárguló halál! fsz: Körülrepül a sárguló halál!
14 L, K, HG: A föld üvöltve zúgja azt felé, ♦ fsz: A Föld üvöltve...

[277] BÚCSÚ

K: MIKL 94. – OH 419. 18. fólió rektó, verző
Cím: L, HG: Bucsú ♦ K, fsz: Búcsú
Mottó: Bajza József, *Őszi dal*, in: *Aurora hazai almanach*, alapítá Kisfaludy Károly, folytatja Bajza, Budán, A' Magyar Kir. Egyetemenél, 1837. 310. [A K-ban és a L-ban az idézet utolsó sora: 'Lombjaid lehullnak'.]
2 L, HG: Ha kék szemedben mink elvesztjük azt, ♦ K: Ha kék szemedbe mink elvesztjük azt, ♦ fsz: Ha kék szemedbe' mink elvesztjük azt,
3 L, HG: Szived virasszon érzeted egére; ♦ K: Szíved virasszon érzeted egére; ♦ fsz: Szived virasszon érzeted egére [A L és HG ritmusjavítását átvettük, ám a sor végén bárminemű írásjel használata szükségtelen.]
4 L, K: Egy boldog, és örök korú tavaszt! ♦ HG: Egy boldog, és örökkorú tavaszt! ♦ fsz: Egy boldog és örök korú tavaszt!
5 L: Te mégysz, 's le sir az érzelem utánad, ♦ K, HG, fsz: Te mégysz, s lesír az érzelem utánad,
6 L: *Le sir az ég! ha napja el borúl;* ♦ K: *Le sir az ég; ha napja el borúl;* HG: *Lesír az ég! ha napja elborúl;* ♦ fsz: *Lesír az ég, ha Napja elborul;* [A pótlónyúlás miatt szükségtelen a sorvégi 'ú'.]

- 8 L: Dicső mosolyban föl *sem-is virúl!* ♦ K: Dicső mosolyba föl *sem-is virúl*.
HG: Dicső mosolyban föl *sem is virúl!* ♦ fsz: Dicső mosolyba' föl *sem is virul*.
- 9 L: 'S ha játszi kedvben lejtész ott *a'* бүкnek [Az 'a' sh vagy sérült betű.]
K: 'S ha játszi kedvbe lejtész ott *a'* бүкnek ♦ HG: S ha játszi kedvben lejtész ott a бүкnek ♦ fsz: S ha játszi kedvbe' lejtész ott a бүкnek
- 10 L, fsz: Bájillatú, borongo sátorán, ♦ K, HG: Bájillatú borongó sátorán,
12 L: Dalára, kinja tompa sóhaján! ♦ K, HG: Dalára, kinja tompa sóhaján!
fsz: Dalára, kinja tompa sóhaján, [Mivel a folytatás nem 'akkor'-ral kezdődik, ezért kettősponttal tettük egyértelművé, hogy újabb tagmondat következik, amelyik a 'S ha'-val kezdett versszak feltételeinek következményeit taglalja.]
- 13 L, K, fsz: Nehány köny ül szemed dicső egére, ♦ HG: Nehány könny ül szemed dicső egére, [Ritmusrontás.]
- 14 L: 'S eszedbe jut *e'* perczben lantosod, ♦ K: 'S eszedbe jut *e'* percbe lantosod, ♦ HG: S eszedbe jut e percbe lantosod, ♦ fsz: S eszedbe jut e percbe' lantosod, [A javítás rontja a ritmust.]
- 15 L, HG: És im, *e'* könnyben dalja bánatára, ♦ K: És ím, e könnybe dalja bánatára; ♦ fsz: És ím, e könnybe' dalja bánatára,
16 L: *A' leg dücsőeb'* áldzatot hozod. ♦ K: *A leg dücsőeb'* áldzatot *adod!*
HG, fsz: A legdicsőebb áldzatot hozod.
- 17 L: És ha menyekződ reggelén virágot ♦ K, HG, fsz: És ha menyegződ reggelén virágot
- 18 L: Füzesz hajadra – *sír virága az!* ♦ HG: Füzesz hajadra – *sír virága az!*
K, fsz: Füzesz hajadra – *sír virága az,*
- 19 L, HG fsz: A dalnok élte sorvad e virágon, ♦ K: A dalnok élte sorvad *keheikbe,*
- 21 L: Körül suhog rideglett geniussa ♦ K: Körülsuhog rideglett géniu<s....> geniussa ♦ HG: ...geniussa ♦ fsz: Körülsuhog rideglett géniuussa
- 22 L, K: Rebegve, élj örökre boldogul, ♦ HG: Rebegve, élj örökre boldogul, fsz: Rebegve, élj örökre boldogul,
- 24 L: 'S *a'* sir lepelbe kinja *el vonúl!* ♦ K: 'S *a'* sir lepelbe kinja *el vonúl*
HG: S a sírlepelbe kinja *elvonúl!* ♦ fsz: S a sírlepelbe kinja *elvonul*.
- 25 L: Ha sir fokára néz *a'* hold sápadtan, ♦ K: Ha sír fokára néz a *hóld* sápadtan ♦ HG: ...a hold sápadtan, ♦ fsz: Ha sír fokára néz a Hold sápadtan,
- 26 L: Könyed remegve pusztá hantjain, ♦ K, HG, fsz: Könyed remegve pusztá hantjain, [A K-ban az 'n' kettőzése föléhúzással jelezve.]
- 27 L, K, HG: Neved suhogja mindenik zephirke, ♦ fsz: Neved suhogja mindenik zefirke,

[278] HATTYÚDAL

K: MIKL 194. – OH 419. 18. fölió verzó, 19. fölió rektó

Cím: L, K: Hattyú dal [A K-ban a 't' kettőzése föléhúzással jelezve.]

HG, fsz: Hattyúdal

Mottó: Berzsenyi Dániel, *A halál*.

- 4 L, HG: Hol őt örök szerelmbe bírhatom! ♦ K, fsz: Hol őt örök szerelmbe bírhatom!
- 6 L: Köröd nekem egy néma, pusztá sír; ♦ K, HG, fsz: Köröd nekem egy néma, pusztá sír;
- 7 L: Hol az enyészet gyászos éjelében ♦ K: ...gyászos éjelébe
HG: ...gyászos éjelében ♦ fsz: Hol az enyészet gyászos éjjelében'
- 8 L: Nincs egy virág, sorvad keblének ír. ♦ K, HG, fsz: Nincs egy virág, sorvad keblének ír.
- 9 L: Hol elhagyatva *zúga* messze légbe ♦ K, HG, fsz: Hol elhagyatva *zúg* a messze légbe
- 13 L: Hol szent reményink lámpa *kint* ragyognak, ♦ K: Hol szent reményink lámpa *ként...* ♦ HG, fsz: Hol szent reményink lámpaként ragyognak,
- 14 L: 'S *a'* lámpa fénye csak halálra *húll* ♦ K: 'S a lámpa fénye *tsak* halálra *hul*, ♦ HG, fsz: S a lámpa fénye csak halálra hull,
- 15 L, K, fsz: Amég kiégve végső szikrajával, ♦ HG: Amíg kiégve... [Mivel nem értelemzavaró, meghagytuk a népies szóalakot.]
- 16 L, K, HG: Szívünk egére síri éj *borúl!* ♦ fsz: Szívünk egére síri éj *borul!* [Pótlónyúlás.]
- 19 L, K: *Melly* végzetetlen, mint az ég hatalma! ♦ HG, fsz: Mely végzetetlen, mint az ég hatalma!
- 20 L: Mint az élet, túl *e'* föld teren! ♦ K: Mint az élet, túl e föld *t<é>eren!*
HG: Mint az élet, túl e földteren. ♦ fsz: Mint az élet, túl e földteren!
[A sor a L-ban és a K-ban is egy szótaggal rövidebb a kelténél, de ami még nagyobb baj: a többi sor jambikus, ez viszont trochaikus. A megoldás a sorkezdet módosítása lehetett volna: „Amint...” vagy „Úgy, mint...”]
- 21 L, K, HG: Az ég szemének kék színét sugárza, ♦ fsz: Az ég szemének kék színét sugárzza,
- 24 L: Ott engemet. egy édes*b'* sors talál. [A sor közben a pont sh vagy sérült betű.] ♦ K: Ott engemet egy édes*b'* sors talál! ♦ HG: Ott engemet egy édes*b* sors talál. ♦ fsz: Ott engemet egy édes*b* sors talál! [A L és HG ponttal zárta a sort, a K-ban felkiáltójel áll.]

2. A KÖTETBŐL KIMARADT VERSEK

[279] A RAB KÖLTŐ

K: ismeretlen helyen. A lappangó K₃ versíró füzet első költeménye, amelyet csak Abafi Lajos és Wildner Ödön szövegközlései alapján ismerünk.

[Rövidítések: WÖ: Wildner Ödön, AL: Abafi Lajos.]

Mottó: Berzsenyi Dániel, *Felsőbüki Nagy Pálhoz*.

Cím: WÖ: *A' rab költő*. ♦ HG, fsz: A rab költő

- 2 AL: A várfenéki ur ♦ WÖ, HG, fsz: A várfenéki úr
 3 AL, WÖ: Álmatlan éjelen ♦ HG, fsz: Álmatlan éjjelen
 7 AL: S kiholt szívébe meg ♦ WÖ, HG: 'S kihólt szívébe még
 fsz: S kiholt szívébe' még
 10 AL: Fölötte vígalom, ♦ WÖ, HG, fsz: Fölötte vígalom,
 11 AL, WÖ: A *kény-úr* terme áll ♦ fsz, HG: A kényúr terme áll
 13 AL, WÖ: Bretizla arcain ♦ HG, fsz: Bretizla arcain
 15 AL, WÖ: Ki' keble harc mezőn ♦ HG: Ki keble harcmezőn ♦ fsz: Ki' keble harcmezőn [HG elhagyta az aposztrófot, ami ebben az esetben értelmezési zavarhoz vezet, mert a 'Kit' utolsó betűjét pótolta M a jellel.]
 17 AL, WÖ, fsz: Ki érve szent ügyét ♦ HG: *Kiérve* szent ügyét [A 'Ki' névmás, nem igekötő! HG megváltoztatta a szó értelmét.]
 18 WÖ: *Olly* büszke, mint a sas, ♦ AL, HG, fsz: Oly büszke, mint a sas,
 19 AL, WÖ: És honja gyász-helyén ♦ HG, fsz: És honja gyász helyén
 20 WÖ: *Sír-hont* magának ás. ♦ AL, HG, fsz: Sírkont magának ás.
 21 AL, WÖ: *Meg rázza* üstökét, ♦ HG, fsz: Megrázza üstökét,
 25 WÖ: *El tördezett* a lant ♦ HG, fsz: Eltördezett a lant
 26 WÖ: Bretizla ódalán, ♦ AL: Bretizla *oldalán*, HG, fsz: Bretizla ódalán,
 30 WÖ: És szűk kórlátait, ♦ AL, HG, fsz: És szűk korlátait,
 31 AL, WÖ: Megvetve szolga-nép ♦ HG, fsz: Megvetve szolganép
 39 AL, WÖ, HG: Mely fényvirágra hoz ♦ fsz: Mely fényvilágra hoz
 [Kizártnak tartjuk, hogy M ilyen értelmetlen kifejezést használt volna. Csakis félreolvasásról vagy sh-ról lehet szó!]
 40 WÖ: Egy *bóldogab'* hazát. ♦ AL, HG, fsz: Egy boldogabb hazát.
 43 WÖ, HG, fsz: Nem érti korcs fiú ♦ AL: Nem érti korcs fiu
 51 WÖ: 'S előjeled borong ♦ AL, HG, fsz: S előjeled borong
 53 AL, WÖ: S ha hangom *el* rezege ♦ HG, fsz: S ha hangom elrezege
 56 WÖ: *Dücső* sugárokon. ♦ AL, HG, fsz: Dicső sugárokon.
 58 AL: És érzni *mind ki* fog, ♦ WÖ, HG, fsz: És érzni mindki fog, [AL-nál a 'mind ki fog' jelentése: 'mind(enki), aki fog', ezzel szemben WÖ-nél a 'mindki fog' jelentése: 'mindenki fog'; szerintünk ez az értelmezés a helyes.]

- 59 AL: Mert egy világ *reggén* ♦ WÖ, HG, fsz: Mert egy világ regén
 [Nehezen értelmezhető sor. A szövegösszefüggés alapján valószínűleg AL-nak van igaza (ritmikailag viszont WÖ-nek és HG-nak); fsz-ünk is külön írta a *világ* és a *regén* szót, mert nem a világ regéjéről, hanem a világ reggeléről van szó. (Erre a 45–46. sorból következtethetünk: „De jóni, jóni fog / A hajnal élete.”) A ma is használt *est* megfelelőjeként M máshol is leírta a mai nyelvhasználatból már kikopott *reg* szót, hiszen a *reggel* eredetileg nem az *est*, hanem az *este* megfelelője volt.]
 60 AL, WÖ: A vas-kor elrobog. ♦ HG, fsz: A vaskor elrobog.
 61 AL: *Síromnak* ormain ♦ WÖ, HG, fsz: Síromnak ormain
 62 WÖ: Hazám *óltára* lesz ♦ AL, HG, fsz: Hazám oltára lesz,
 63 WÖ: 'S a véres áldozat ♦ AL, HG, fsz: S a véres áldozat
 65 WÖ: Bretizla évekig ♦ AL, HG, fsz: Bretizla évekig
 66 WÖ: *El türte* börtönét, ♦ AL, HG, fsz: Eltúrte börtönét,
 67 WÖ, HG: Nyugottan élte át ♦ AL, fsz: Nyugodtan élte át
 69 AL, WÖ: Daczolt a *kő* kebel, ♦ HG, fsz: Dacolt a kőkebel,
 70 WÖ: 'S szerette mord lakát, ♦ AL, HG, fsz: S szerette mord lakát,
 72 WÖ, HG: Derítheté agyát. ♦ AL, fsz: Derítheté agyát.
 77 AL, WÖ, HG: Álmába fénysugár ♦ fsz: Álmába' fénysugár
 81 AL, WÖ: Föl *lelte* üdveit, ♦ HG, fsz: Föllelte üdveit,
 82 WÖ: Az *el* raboltakat, ♦ AL, HG, fsz: Az elraboltakat,
 85 AL, WÖ: S most *hogy ki* szenvedett ♦ HG: S most *hogy* kiszzenvedett
 fsz: S most, *hogy* kiszzenvedett
 88 AL, WÖ, HG: A siri gyász *lepel*. ♦ fsz: A siri gyászlepel.
 89 AL, WÖ, HG: *Ő* boldog és nevén ♦ fsz: *Ő* boldog, és nevén
 90 WÖ: Sugára oly *dücső*, ♦ AL, HG, fsz: Sugára oly dicső,
 91 AL, WÖ: Porára béke hát ♦ HG, fsz: Porára béke hát,
 92 AL: A jog *martirja* ő. [AL ritkítással emelte ki a sort.]
 WÖ, HG: A jog *martirja* ő. ♦ fsz: A jog mártirja ő.

[280] HOZZÁ

K: MIKL 219. – OH 419. 17. fólió rektó, verző [*Imám*]; a K₃ ismeretlen helyen.

A lappangó K₃ versíró füzet második költeménye, amelyet csak Abafi Lajos és Wildner Ödön szövegközlései alapján ismerünk. Ez a cenzor által törölt *Imám* későbbi változata, amelyre az alábbiakban egyszerűen mint K-ra hivatkozunk, noha ez valójában egy korábbi változat K-a.

Cím: AL, WÖ, HG, fsz: Hozzá ♦ K: *Imám*

Mottó: sem AL, sem WÖ szövegközlésében nincs mottó, ugyanakkor a K-ban még szerepelt: „Csak egy az Isten akit én imádok / Kazinczy G.” [A szerkesztők nem tudták megállapítani az idézet helyét. Kazinczy Gábor egyetlen megjelent vers-kötetében nem szerepel.]

- 2 WÖ, HG: Égi bájú *ideál*, [Ritmusrontás.] ♦ AL, K, fsz: Égi bájú ideál,
 160

- 3 AL, WÖ, K, HG: Messze ott a vad magányba ♦ fsz: Messze ott, a vad magányba’
- 5 AL, WÖ, K, HG: És körömbé pusztá csend ül, ♦ fsz: És körömbé’...
- 8 AL: Él, virul, az ég alatt. ♦ K, WÖ, HG, fsz: Él, virul, az ég alatt.
- 9 AL, WÖ: Ah de őt ki nem kerültem ♦ K: Ah de őt ki nem kerültem
HG, fsz: Ah, de őt ki nem kerültem,
- 10 AL, WÖ, HG, fsz: Itt van égi temploma. ♦ K: Itt van égi <T>temploma.
- 11 AL, WÖ, HG, fsz: Ő ad éltet, ő lehel bájít ♦ K: Ő ad éltet, ő lehel bájít,
- 12 AL, WÖ, HG, fsz: A tavasz virágira. ♦ K: A’ tavasz virágira.
- 14 AL: Kék sugárú tükörén, ♦ WÖ, fsz: Kék sugárú tükörén, ♦ K: Kék sugárú tükörén, ♦ HG: Kék sugárú tükörén, [Ritmus.]
- 15 AL, WÖ, K, HG: Őt a szent tavasz derűje ♦ fsz: Őt, a szent tavasz derűje
[A vessző mellőzése értelmezési zavart okoz. A 13. sor *Őt imádom* indítását megismétli M, de a második szót elhagyja, a tartalmi rövidítést, csonkolást jelzi a vessző.]
- 16 AL, WÖ: Rózsa-lepte reggelén, ♦ HG, fsz: Rózsalepte reggelén.
K: Rózsa lepte mezején.
- 19 AL: Melyben isten ült mosolyba [Értelemzavaró sh!] ♦ WÖ: Melyben istenült mosolyba ♦ K: Melyben istenült mosolyba ♦ HG: Melyben istenült mosolyba ♦ fsz: Melyben istenült mosolyba’
- 20 AL: Egy meny élte veszte el. [Értelemzavaró sh!] ♦ WÖ, HG, fsz: Egy meny élve vesztegel. ♦ K: Egy meny élve vesztegel!
- 21 AL, WÖ, HG: Ajka nyilladó körébe ♦ K: Ajka nyiladó körébe
fsz: Ajka nyilladó körébe’
- 22 AL: Egy világ hajnala kél, [Ritmusrontás!] ♦ WÖ, K, HG, fsz: Egy világ hajnalja kél,
- 23 AL, WÖ, K: Arcza bájoló sugárin ♦ HG, fsz: Arca bájoló sugárin
- 24 WÖ: Szent-tavasz virága él. ♦ AL, HG, K, fsz: Szent tavasz virága él.
- 25 AL: Lépte mint Zephir fuvalma WÖ, K, HG: Lépte mint zephir fuvalma
fsz: Lépte mint zefír fuvalma
- 27 AL, WÖ, HG, fsz: Hangja csattogány nyögése, ♦ K: Hangja csattogány nyögésse,
- 28 AL, WÖ, HG: Illatos szent berkeken. ♦ K, fsz: Illatos, szent berkeken.
- 29 AL: Keble mint Diana szobra, ♦ WÖ, HG, fsz: Keble mint Dianna szobra, ♦ K: Keble mint dianna szobra,
- 31 AL, WÖ: Ah ’s imám e kő-szobortól ♦ K: Ah ’s imám e’ kő szobortól
HG, fsz: Ah, s imám e kőszobortól
- 32 AL, WÖ, K, HG: Enyhe értet sohse nyér. ♦ fsz: Enyhe értet sose nyér.

[281] MOHÁCS TERÉN

K: MIKL 210–212. – OSZK Kézirattára, Analekta 11.586.; OH 419. 3. fólió verzó, 4. fólió rektó, verzó [*Hős nő*]; a K₃ ismeretlen helyen.

A lappangó K₃ versírő füzet harmadik költeménye, amelyet csak Abafi Lajos és Wildner Ödön szövegközlései alapján ismerünk. Ez a cenzor által törölt *Hős nő* későbbi változata, amelyre az alábbiakban egyszerűen mint K-ra hivatkozunk, noha ez valójában egy korábbi változat K-a. A Lónyay Menyhértnek írt levélben szereplő változatra az LM rövidítést használjuk. A MIKL összeállítása után kiderült, hogy a *Hős nő* két áthúzott töredéke a családi levéltárban is megtalálható (a Magyar Nemzeti Levéltár Magyar Országos Levéltára, P 481. szekció, LXXIV. csomó, 62.), erre a továbbiakban OL-lel hivatkozunk. (Nem jelöltük ugyan, de ezt a töredéket végig áthúzta a szerző.) Az OL második töredéke fölött ismeretlen vers szintén áthúzott részlete: „Ő enyém! ’s körömben minden”.

Cím: K, OL, LM: *Hős nő* ♦ WÖ, AL, HG, fsz: Mohács terén

Mottók: K, WÖ, HG, fsz: „Ki sírja ez, hűs bükknek éjében? / Kölcsey”. Kölcsey Ferenc, *A kedves sírja*. (A verset az 1832-es Kölcsey kiadásban olvashatta M. Kölcsey Ferencz’ munkáji, kiadta Szemere Pál, első kötet, [unicus] versek, Pesten, 1832, Hartleben Konrád Adolf’ tulajdona 9. Ott a cím: „Kedves’ sírja”, az idézet pedig ebben a formában szerepel: „Ki sírja ez hűs bükknek éjében”). ♦ K: Was gibt man dem Befreyungskrieg noch Weile? / Tasso”. [Az idézet Tasso fő művének egyik német fordításával egyezik, ahol szó szerint ugyanez áll (bár apró helyesírási eltéréssel: Befreyungskrieg helyett Befreiungskrieg). *Torquato Tasso’s befreites Jerusalem* übersetzt von Karl Streckfuß, Leipzig, F. A. Brockhaus, 1822. 6. (Első rész, első ének, 12. versszak 3. sor.) A K-on kívül sehol sem szerepel a Tasso-idézet, így nem zárható ki, hogy utóbb M törölte, éppen ezért elhagytuk a fsz-ből.]

- 1 AL, LM, WÖ, OL, HG: Virág fedett vidék ölen ♦ K: Virág fedett vidék ölen, ♦ fsz: Virágfedett vidék ölen,
- 2 WÖ: A rózsagally között ♦ K, LM: ’A rózsza gally között; ♦ AL, OL: A rózsza galy között ♦ HG: A rózsagally között ♦ fsz: A rózsagally között,
- 3 LM: Ketses fuvalmka... ♦ K, AL, WÖ, OL, HG, fsz: Kecsés fuvalmka...
- 4 WÖ, K, HG: Tavasz zephir fölött. ♦ LM: *Az esti szél* fölött ♦ AL: Tavasz Zephir fölött. ♦ OL: Tavasz zephir fölött; ♦ fsz: Tavasz zefír fölött.
- 7 WÖ: ’S dücső arannyal ébredéz ♦ LM: S ditső arannyal ébredéz ♦ K, AL, OL, HG, fsz: S dicső arannyal ébredéz [A K-ban, LM-nél és az OL-ban az ’n’ kettőzése fölhúzással jelezve.]
- 9 AL, WÖ, K, HG, fsz: Kelhében gyöngyöt áldozik ♦ OL, LM: *Kehelbe* gyöngyöt áldoz[ik]
- 11 AL, WÖ, K, HG: Magas dalokba hangzik el ♦ OL: Magas dalokba hangz[ik el] ♦ LM: *Ditső* Dalokba hangzik el ♦ fsz: Magas dalokba’ hangzik el
- 12 WÖ, K, HG, fsz: Az ébredő világ. ♦ OL: *Ez ébredett* világ. ♦ LM: *Ez ébredő* világ

12. sor után OL-ben [a lapszél szakadozott]:
Szabad, 's mi bútlan élet[?]
A ki[?]
12. sor után LM-ben:
Szabad, s mi bútlan életén
A kis madár örül,
Ha éltető sugárokon
Danolvá föl repül.
- 13 AL, WÖ, HG: De *ím* az árnyba sír fölött ♦ K: De *ím!* az árnyba', sír fölött ♦ LM: De *ím* az árnyba *bú között* ♦ fsz: De *ím*, az árnyba', sír fölött
- 14 WÖ, AL, K, HG, fsz: Mi hölgy sohajtozik, ♦ LM: Mi hölgy *ki áldozik?*
- 15 WÖ, AL, K, HG, fsz: Komoly ború takarja el ♦ LM: Komoly *sötét* takarja el
- 16 AL, WÖ, K: Halványos arczeit. ♦ LM: *A keblet, 's artzeit?*
 HG, fsz: Halványos arczeit.
16. sor után a K-ban és LM-ben [az utóbbiban központosítás és – a *fénytelib'* kivételével – aposztrófok nélkül]:
'S azok 'a gyász virága ként
Enyésznek oly korán,
Nem is virúlva érzeten:
A fénytelib' korány.
- 20 LM, AL, WÖ, HG, fsz: A kinnak áriban. ♦ K: A kinnak áriban.
- 21 AL, WÖ, K, HG, fsz: Talán e sír anyád fedí, ♦ OL: Talán e sír anyád fedí
- 24 AL, WÖ, HG, fsz: Minden reményedet. ♦ K: Minden reményedet!
 OL, LM: *Ditső* reményedet? –
- 26 AL, WÖ, LM, K: *El orzta e halom.* ♦ OL: *El orzta a halom,*
 HG: *Elorzta e halom.* ♦ fsz: *Elorzta e halom,*
- 28 AL, WÖ, HG: Gyötör bú, fájdalom. ♦ K: Gyötör bú, fájdalom?.,
 OL: Gyötör bú, fájdalom., – ♦ LM: Gyötör *bu*, fájdalom? –
 fsz: Gyötör bú, fájdalom?"
- 29 AL, WÖ: „Borist takarja hajh e sír, ♦ K: 'Kontot takarja hajh e sír!
 OL: "Dezsőt takarja *óh* e sír ♦ LM: *Dezsőt* takarja hajh e sír
 HG: „Borist takarja hajh e sír, ♦ fsz: „Borist takarja hajh, e sír,
- 30 AL, WÖ: A *kő* kemény magyart, ♦ K: 'A *kő* kemény magyart!
 OL: *Dijúl ki harcza [hú]lt* ♦ LM: *Dijúl ki hartzba húlt* ♦ HG, fsz: A *kő* kemény magyart,
- 31 AL, WÖ, K, HG, fsz: Kit nemzetével egy napon ♦ OL: Az *el-nyomott hazák [.....]* ♦ LM: Az *elnyomott hazak felett* [Ékezethiány!]
- 32 AL, WÖ, HG, fsz: A mély sír eltakart. ♦ K: A mély sír *el* takart. ♦ OL: 'S *szívébe lándza dúlt!* – ♦ LM: *Szívébe lándza dúlt.* [Ékezethiány!]
32. sor után OL-ben [a lapszél szakadozott]:
Szívébe – mely mi jó v[ala?]
 tele,

32. sor után LM-ban:
Szívébe mely mi jó vala,
Honával oly tele
Érette élt, veszett neki
Viruló élete,
- 35 AL, WÖ, K, HG, fsz: Dicső! ha férfit sírba vitt ♦ LM: *A férfi dísz, ha öl-
 te őt*
- 36 AL, WÖ, HG: Hazájáért a vas. ♦ K, LM, fsz: Hazájáért: a vas. [Ritmusjavítás a K alapján. Bár nem volt szükséges, a kettőspontot is átvettük.]
- 37 AL, WÖ, K, HG, fsz: Nem bánom én egy életem ♦ LM: *Dem* bánom én egy életem [Elírás!]
- 39 AL, WÖ: Honomnak adta csak e szív, ♦ K: Honomnak adta *tsak* e szív:
 LM: *Hazámnak* adta *tsak* e szív ♦ HG, fsz: Honomnak adta csak e szív,
- 42 AL, WÖ, K, HG, fsz: Hazámnak és nekem, ♦ LM: *Honomnak* és nekem,
- 43 WÖ: *Annélkül óh*, hogy az dücső ♦ AL: *Anélkül óh*,... ♦ K: *Annélkül óh!*
 hogy az, d<ü>icső ♦ HG: *Annélkül óh*, hogy az dicső ♦ LM: *Anélkül óh*
 hogy az ditső ♦ fsz: *Anélkül*, ó, hogy az, dicső
- 44 AL, WÖ, HG: *Sírlán* szabad legyen. ♦ LM: *Kövé*n szabad legyen.
 K: *Sírlán*, szabad legyen., ♦ fsz: *Sírlán*, szabad legyen.” [A 43. és 44. sorban követtük a K központosítását. Eszerint a „dicső / *Sírlán*” egy közbevetés a „hogy [...] szabad legyen” szövegrészben, és ennek megfelelően előtte és utána is vessző szerepel a K-ban és fsz-ünkben is. A 29. sor elején megkezdett idézetet egyetlen szöveggéző se zárta le végjellel, pedig a K-ban ez megtörtént. Az aposztróffal kezdett idézet végén, a pont után egy vessző a végjel. M gyakran így járt el, ha belső idézetről volt szó, vagy csupán a szereplők megszólalásait az eltérő idézőjelek használatával is meg akarta különböztetni egymástól.]

[282] RÓMA

K: MIKL 378. – OH 419. 19. fölió rektó, verzó, 20. fölió rektó, verzó [**y Anna sírlán*]; a K₃ ismeretlen helyen.
 A lappangó K₃ versíró füzet negyedik költeménye, amelyet csak Abafi Lajos és Wildner Ödön szöveggéközlései alapján ismerünk. Ez a cenzor által törölt **y Anna sírlán* (MIKL 378.) későbbi változata, amelyre az alábbiakban egyszerűen mint K-ra hivatkozunk, noha ez valójában egy korábbi változatnak a K-a. MIKL-ben a cím hipotetikus kiegészítése utóbb tévedésnek bizonyult. Bárdos Dóra meggyőzően bizonyította, hogy [*Lónya*]/*y Anna sírlán* a műcím helyes feloldása. Lónyay Anna a szerelmes versek címzettjének, Etelkának a rokona volt, aki az 1660-as években az aranyosmeggyesi várat védte a törökökkel szemben. (Bárdos Dóra, *Ki lehetett *y Anna? – Egy Madách-vers címzettjéről*. MK 105. 85–94.)
 Cím: WÖ, HG, fsz: Róma ♦ K: **y Anna sírlán*

Mottók: sem AL, sem WÖ szövegek közlésében nincs mottó, ugyanakkor a K-ban még szerepeltek: „Buzdúljatok ércz karú gyermekim / Kezd árva hazánk rab láncza bomolni. / Sárosy”. [A szerkesztők nem tudták megállapítani, melyik versből való az idézet.] „De néked élni kell, óh hon / S örökre mint tavasz virulni. / Kölcsey”. Kölcsey Ferenc, *Rákosnak nymphájához*, in: Hébe zsebkönyv MDCCCXXVI, kiadta Igaz Sámuel, nyomtatta Bécsben Grund Leopold, 340. (Lehetséges azonban, hogy ezt az idézetet is, miként a két másik Kölcseytől vett mottót, az 1832-es kötetből vette M. (Kölcsey Ferencz' munkái, kiadta Szemere Pál, első kötet [unicus], versek, Pesten, 1832, Hartleben Konrád Adolf tulajdona 61. Ott a cím: *Rákos' nymphájához*.)

- 1 AL, WÖ, HG fsz: Elrejtve áll a sír, körötte csend, ♦ K: El-rejtve áll a' sír, körötte csend,
- 2 WÖ: Csend, 's pusztaság a néma láthatár. ♦ K: Csend, 's pusztaság a' néma láthatár! ♦ HG: Csend, s pusztaság a néma láthatár, ♦ AL, fsz: Csend s pusztaság a néma láthatár,
- 7 AL, WÖ, K: 'S villámlatok cikázva lengenek, ♦ HG, fsz: S villámlatok cikázva lengenek,
- 10 WÖ, K: 'S a hon nemtője: sírva térdepel, ♦ AL, fsz: S a hon nemtője sírva térdepel,
- 11 WÖ, HG: Míg szellemek hontelve égbe szól [sh] ♦ K: Míg szellemek hontelve égbe száll ♦ fsz: Míg szellemek hontelve égbe száll, ♦ AL: Míg szellemek...
- 15 WÖ: 'S borzadva nézve-meg csak olykoron, ♦ K: Borzadva néz<i>ve</i> <.....> meg csak olykoron, ♦ AL, HG, fsz: S borzadva nézve meg csak olykoron,
- 18 AL, WÖ, HG: Mely nyögve zúg a romba még felé, ♦ K: Melly nyögve zúg a romba még felé, ♦ fsz: Mely nyögve zúg a romba' még felé,
- 19 AL, WÖ, HG: Nem értve: szent a hon, melyért egész ♦ K: Nem érve: 'szent a' hon, melyért egész ♦ fsz: Nem érve: szent a hon, melyért egész [Nem valószínű, hogy a K 17–18. és 19–20. sorainak szembeállítását („Nem értve”, ill. „Nem érve”) a későbbiekben megváltoztatta volna M, valószínűbb, hogy AL és WÖ az utóbbit félreolvasta, HG pedig átvette tőlük a hibás olvasatot.]
- 20 AL, WÖ, HG, fsz: Egy hős előkor vérét szentelé. ♦ K: ...vérét szentelé.,
- 21 AL, WÖ, HG, fsz: Vért pazarlva gyermeki miatt, ♦ K: Vért pazarlva <magzata> gyermeki miatt;
- 22 WÖ: Jég érzetével, míg körül üvölt ♦ K: Jég érzetével; még körül üvölt HG, fsz: Jég érzetével, míg körülüvölt ♦ AL: ...még körül üvölt
- 27 WÖ, HG: Más nyelvű szó, más keblű nemzedék ♦ AL, K, fsz: Más nyelvű szó, más keblű nemzedék

- 28 WÖ, HG: Uralja hon! mi árva kebledet. ♦ K: Uralja hon! <oly> mi árva kebledet. ♦ fsz: Uralja hon! mi' árva kebledet. ♦ AL: Uralja hon! im árva kebledet. [Az aposztróf mellőzése itt értelemzavaró. A mi itt mily értelemben áll, de ezt csak aposztróffal lehet jelezni. Talán nem véletlen AL-nál a téves olvasat.]
- 31 WÖ: Míg századoknak síri éjele ♦ AL: Még századoknak síri éjele K: Nem érti éji fergeteg között ♦ HG, fsz: Míg századoknak síri éjele
- 32 WÖ, HG, fsz: Földi, Philippi, szent halottidat. ♦ K: A' sír sugallta szent fohászokat. ♦ AL: Földi, Philippi, szent halottidat. [Sh.]
- 33 WÖ: Szánt, 's nem gyanítja, mily dücső e hely, ♦ K: Szánt – 's nem gyanítja, mily dücső e hely, ♦ AL, HG, fsz: Szánt, s nem gyanítja, mily dicső e hely,
- 35 WÖ: Míg érze fön-lobogva akkora, ♦ K: Még érze, fönt lobogva akkora, ♦ HG: Míg érze fönlobogva akkora, ♦ AL, fsz: Míg érze fönn lobogva akkora [A sorvégi vessző értelemzavaró. A következő sor eleje: A hölgy zárja a gondolatot, vagyis az egész sor erre a hölgyre vonatkozik, nem pedig arra, aki a versszak elején szánt. M eljárása mégis helyes: ezt is lehet közbevetésként értelmezni, de csakis akkor, ha mindkét vesszőt kitesszük. „Még érze, fönt lobogva akkora, / A hölgy;”: így valóban egyértelmű, hogy a hölgy érzéséről van szó.]
- 36 WÖ: A hölgy; s honának áldza a dücső. ♦ K: ...áldza a dücső! AL, HG, fsz: A hölgy; s honának áldza a dicső.
- 37 WÖ, HG, fsz: Míg keble egy hazát viselni bírt, ♦ K, AL: Míg keble egy hazát viselni bírt,
- 38 AL: S keblében annyi nép reménye élt, [Sh.] ♦ WÖ, HG, K, fsz: S keblében annyi szép reménye élt,
- 39 WÖ, HG: Elkorcsosult, 's átkában: a haza ♦ K: Elkorcsosult – 's átkában a' haza ♦ AL, fsz: Elkorcsosult, s átkában a haza
- 40 WÖ: Legrémtőeb' síri átka kélt. ♦ K: Leg rémitőeb' síri átka kélt! HG: Legrémtőebb síri átka kélt. ♦ AL, fsz: Legrémitőebb síri átka kélt.
- 41 WÖ, HG: Lukrécia óh hagyd e sírt el, óh ♦ K: Óh Anna! Anna! hagyd e sírt-el! óh! ♦ AL: Lukrécia, oh hagyd e sírt el, oh ♦ fsz: Lukrécia, ó, hagyd e sírt el, ó,
- 42 AL: Lengd édesen körül utódidat, ♦ WÖ, HG, K, fsz: Lengd édesen körül utódidat,
- 43 WÖ: Tanítsd a hölgyet érzni oly dücsön, ♦ K: Tanítsd a' hölgyet érzni, hön, dücsön, ♦ AL, HG, fsz: Tanítsd a hölgyet érzni oly dicsön,
- 44 AL: Ébreszd elszunyadt leányidat! ♦ WÖ, HG, K, fsz: Ébreszd elszunnyadt leányidat!
- 45 AL, WÖ, HG, fsz: És fölviruland általad hazád, ♦ K: És föl viruland általad hazánk! [A K₁-ben Magyarország, a K₃-ban Itália a helyszín, ezért M a hazánk szót vélhetően hazádra változtatta.]

- 46 WÖ, HG: Mert érzni fog tanulni a fiu ♦ K: Mert érzni fog tanulni a ' fiú,
AL, fsz: Mert érzni fog tanulni a fiú
- 47 AL, WÖ: A hős anyába – még örökre vész ♦ HG: A hős anyába – míg
örökre vész ♦ K: *Magas derű pirúl; örökre vész* ♦ fsz: A hős anyába –
míg örökre vész
- 50 WÖ: De föl keres, 's díszedre vágy a kar, ♦ HG: De fölkeres, s díszedre
vágy a kar, ♦ K: De föl keres, *ki hű, ki hős magyar* ♦ AL: De fölkeres, s
díszedre vágy *akar*, [Sh.] ♦ fsz: De fölkeres, s díszedre vágy a kar,
- 51 WÖ: A honni czímer ál fejed felett; ♦ K, AL: A honi czímer áll fejed fe-
lett! ♦ HG, fsz: A honni címer áll fejed felett;
- 53 WÖ: Hazád is újra fény hazája lessz, ♦ AL, HG, fsz: Hazád is újra fény
hazája lesz, [Ez a versszak (az 53–56. sorok) nem szerepelnek a K-ban.]
- 54 WÖ: Magasra nyílnak büszke bércei, ♦ HG: Magasra nyílnak büszke
bércei, ♦ AL, fsz: Magasra nyúlnak büszke bércei, [Annak ellenére, hogy
AL-nál számos sh található, ebben az esetben valószínűleg az ő olvasata
volt helyes. A bércekkel kapcsolatban a *magasra nyílnak* teljesen értel-
metlen (a *magasan nyílnak* vagy a *magasba nyílnak* még félig-meddig
érthető lenne).]
- 58 AL: Ha *nagyapákra* jó nagyobb fiú, [Itt AL hibázott. Nem nagyapákról,
hanem nagy (jelentős) apákról van szó.] ♦ WÖ, HG, K, fsz: Ha nagy apákra
jó nagyobb fiú,
- 60 WÖ, HG: És nem leend *érdekletük* hiú. [Sh.] ♦ K: <'S *enyész a kö-
zött>* És nem leend esdekletünk hiú. ♦ AL, fsz: És nem leend esdek-
letük hiú. [A K-ban ugyan többes szám első személyű az ige, de nem
szabad elfelejtenünk, hogy utóbb a cím módosításával a helyszín is mó-
dosult: nem rólunk (magyarokról), hanem róluk (italiaiakról) van szó.]
60. sor után K [Az egyetlen ferdén áthúzott vízszintes vonal itt azt jelzi, hogy
ez az első versíró füzetnek, a K₁-nek a vége, szemben a K₂ végét jelző,
szintén ferdén áthúzott kettős vízszintes vonallal. Lásd: [272] *Kinkacaj*
8. sora után!]:

/

VEGE

[283] EGY ZÁRDAROM FELETT

K: MIKL 154. – OH 419. 13. fólió rektó, verző, 14. fólió rektó
Móttó: Matthiesson, *Das Kloster* c. versében szerepel (Pl.: *Lyrische Antho-
logie*, Herausgegeben von Friedrich Matthiesson, Vierzehnter Theil, Zü-
rich, 1806, 186.) [A K-ban a szerző neve ugyan nem gót betűkkel szerepel,
de az első 's' hosszú. M korában a magyar nyelvű latin betűs szövegekben

is gyakori volt a hosszú 's' (s) használata, bár a nyomtatott szövegekben
ekkor már ritkábban fordult elő, mint a kéziratokban (pl. Arany János-
nál).] HG valószínűleg nem tudta elolvasni M minden szavát, és nem járt
utána a Matthiesson-versnek sem, ezért a második sort így adta vissza:
„Wie Grab – – – – und hinglehnt.”

A vers kimaradt a L-ből, s mivel WÖ (utószavának tanúsága szerint) a
K-ot nem találta (véltetően Voinovich Géza tévedése miatt rossz helyen,
az Egyetemi Könyvtárban kereste), így az 1922-es kötetből is. HG-nál
azonban szerepel.

Cím: K: Egy Zárda-rom felett. ♦ HG: Egy zárda-rom felett ♦ fsz: Egy zár-
darom felett

- 1 K: A bérz tetőbe, vad romok között, ♦ HG: A bértetőbe, vad romok kö-
zött, ♦ fsz: A bértetőbe', vad romok között,
- 5 K: ...óriásá ként, ♦ HG: ...óriásaként ♦ fsz: Egy ős előkor óriásaként,
- 6 K, HG: Büszkén lenézve fellegek közül, ♦ fsz: ...fellegek közül, [Pótló-
nyúlás.]
- 8 K: 'A vércse, félve, repdesi körül. ♦ HG: A vércse félve repdesi körül.
fsz: A vércse félve repdesi körül. [Pótlónyúlás. M-nak elméletileg igaza
van, a 'félve' lehetne közbevetés is, s akkor valóban vesszőt kell elé és mö-
gé tenni, ám az ilyen egyetlen szóból álló közbevetés erőltetett, semmi sem
indokolja.]
- 10 K: 'A múlt üdönek síri szelleme, ♦ HG: A mult időnek... ♦ fsz: A múlt
időnek síri szelleme,
- 13 K: *Még fűtakarta* ablaki körül ♦ HG: Míg *fűtakarta* ablaki körül
fsz: Míg fű takarta ablaki körül [Pótlónyúlás. Itt is zavaró, hogy a K-ban
a 'Még' valójában 'Míg' értelemben áll, így HG-ral egyetértésben kor-
szerűsítettük a szöveget.]
- 14 K, HG, fsz: Az izolag borús sohajt rebeg, [Az *izolag* (iszalag) ma már
ugyan alig érthető, de mert nem érthető félre, ezért meghagytuk.]
- 18 K, HG: Keblekbe nincs 'a sírra egy sohaj; ♦ fsz: Keblekbe' nincs a sírra
egy sohaj; [A *Keblekbe* itt *Keblükben* értelemben áll.]
- 20 K: Sehol kebelt, melly érte érzne, *haj!* ♦ HG, fsz: Sehol kebelt, mely érte
ézne, hajh!
- 25 K: Az elhagyott óltárok oszlopin, ♦ HG, fsz: Az elhagyott oltárok...
- 28 K: Szív érzi szent imába leltek ott. HG: Szív érzi szent imába leltek ott,
fsz: Szív érzi szent imába' leltek ott,
- 29 K: Madár fiak fészkelnek, és körül ♦ HG: Madárfiak fészkelnek, és
körül- ♦ fsz: Madárfiak fészkelnek, és körül-
- 31 K: 'S a por kebel, mely üdvöt itt talált ♦ fsz: S a porkebel, mely üdvöt itt
talált ♦ HG: S a porkebel, mely üdvöt itt talált, [M nem jelezte a tagmon-
dathatárt; HG szerint a sor végén van, szerintünk a 32. sor első szava
után.]

- 32 K, HG: Imáiban előtte nem viraszt. ♦ fsz: Imáiban, előtte nem viraszt.
[A központosítás hiányával M nyitva hagyott egy kérdést. Szerintünk a tagmondathatár az 'Imáiban' után van; imádkozva ugyan virraszthat valaki, de imáiban nem, vagyis a 32. sor egésze nem lehet egyetlen tagmondat, csakis a második szótól kezdődő rész.]
- 33 K: Kihólt az éji kardal éneke, ♦ HG, fsz: Kiholt az éji kardal éneke,
34 K, fsz: A néma csendű síri csarnokon, ♦ HG: A néma csendű...
35 K: 'S a vércse vijong, zúg az éji rém ♦ HG, fsz: S a vércse vijjong, zúg az éji rém [A ritmus szempontjából sem szerencsés a K rövid 'i' és egy 'j' kombinációja.]
- 38 K, fsz: Ezüst szegélyű fenyvek ormain, ♦ HG: Ezüst szegélyű fenyvek ormain, [Ritmusrontás.]
- 44 K: <T>Csak a remény sugárban talált. ♦ HG, fsz: Csak a remény...
45 K: Kiknek hajójok öszve zúzatott, ♦ HG, fsz: Kiknek hajójok összezúzatott,
49 K: Kik bíztak embertársaikba, még ♦ HG: Kik bíztak embertársaikba még ♦ fsz: Kik bíztak embertársaikba', még
52 K: Sirokba szála dőre képzetek. ♦ HG, fsz: Sirokba szálla dőre képzetek.
53 K: Sirokban lél<e>ve még remény-eget, ♦ HG: Sirokban léle még remény-eget, ♦ fsz: Sirokban léelve még remény-eget, [Bár a K javítása alig kivehető, szerintünk ez a helyes olvasat, hiszen nem a 'lélt', hanem inkább a 'lélve' szó felel meg a szövegösszefüggésnek.]
- 54 K: Lesújtva ott 'a földi láncokat, ♦ HG: Lesújtva ott a földi láncokat, fsz: Lesújtva ott a földi láncokat,
55 K: Mosolygva sírkövek <nehéz fagyán> borúiból ♦ HG, fsz: Mosolygva sírkövek borúiból
57 K: Még szellemek át hágtá éjelét ♦ HG, fsz: Míg szellemek áthágtá éjelét,
58 K: 'S az elnyomott láng bátran égbe szál, ♦ HG, fsz: S az elnyomott láng bátran égbe száll,
59 K: És ott dűcső, azúr sugárain ♦ HG: S ott dicső, azúr sugárain ♦ fsz: És ott dicső, azúr sugárain

* * *

A K₁ és a L is a *Foglalattal* (tartalom vagy tartalomjegyzék) zárul. Mint a *Bevezetés*ben említettük, ez a felsorolás nem tartalmazza a K₂-t. Az alábbiakban az áttekinthetőség kedvéért egymás mellett közöljük a *Foglalat* felsorolását, a K-ot (21. fólió rektó, verzó) és a L-ban szereplő listát, amelyből hiányoznak a törölt versek és az *Egy zárdarom felett*, ugyanakkor szerepelnek benne a pótlólag készített K₂ füzet költeményei (71–72. oldal).

Ajánlat	5	Ajánlat	5
Adeline	6	Adeline	6
Hős nő	7		
Édességek	11	Édességek	7
Téli dal	14	Téli dal	10
A dalnok jutalma	16	A dalnok jutalma	12
A pár szem	20	A pár szem	16
Kék szem	24	Kék szem	20
A költő álma	25	A költő álma	22
Álom kérdés	29	Álom kérdés	25
Az ő szemei	31	Az ő szemei	27
Változás	33	Változás	30
Szép, szebb	37	Szép, szebb	34
Édes kín	38	Édes kín	36
Vágy	39	Vágy	37
Csere	40	Csere	38
Egyiptom 's Hazánk	44	A' koszorútlan koszorús	40
Egy Zárda-rom felett	45	Egyiptom 's Hazánk	42
		A' hitszavai Hozzá	43
		Csalt remény	49
		Kínkaczaj	50
Bú dal	50	Bú-dal	51
Sóhajok	54	Sóhajok	54
A viszhang	58	A' viszhang	60
Áldás, átok	61	Áldás, átok	63
Imám	63		
Búcsú	66	Búcsú	65
Hattyú dall	69	Hattyú dal	68
*y Anna sírján	71		

II. EGYÉB VERSEK

1. TELJES KÖLTEMÉNYEK

Érdemi közös jegyük nincsen az idesorolt alkotásoknak, azon túl, hogy érezhetően költői műveknek szánta M, nem rögtönzéseknek, szellemi sziporkáknak. A többnyire levelekben talált verseket igyekeztünk időrendben közreadni.

[284] EGY ANYA, GYERMEKE SÍRJÁN

K: MIKL 65. – 1990-ben Lónyay Sándor (Budapest) tulajdonában volt az a levél, amelyben a teljes szövege szerepel, tőle Kiss Ferenc gyűjtő (Budapest) vásárolta meg, jelenlegi lelőhelye ismeretlen. [Az eredeti kézirat hiányában annak 1990-ben készült fénymásolatát használtuk.]

[M első megjelent verse, amelyet a Honművész (az alábbiakban HM) 1839. december 26-án közölt, erősen megváltoztatott és rövidített szöveggel. Lónyay Menyhértnek így számolt be a megjelenéséről a szerző: „Kedves Menyusom, meg kapva a Honművészt, ím mindjárt hozzád küldöm, lelek benne egy verset, mely oly ideát és czimet visel, mint egyik az enyéim közül, de a versekbe magaménak nem ismerem, ez még háromszor rosszab’ mint enyém”. Éppen ezért fsz-ünk alapja a levélben szereplő változat, míg a HM közlését szövegváltozatnak tekintettük.]

Cím: K: Egy anya gyermeke sírján ♦ HM: Az anya – gyermeke sírján

fsz: Egy anya, gyermeke sírján

- 1 K: Szívemre hultanak ♦ HM: *Fejemre hulltanak* ♦ fsz: Szívemre hulltanak
- 3 K: Nagy ég, – le orzva hajh ♦ HM: Nagy ég! *’s lerombolád* ♦ fsz: Nagy ég! Leorzva, hajh,
- 4 K: Ditső virágait ♦ HM: *Éltem* virágait. ♦ fsz: Dicső virágait.
- 5 K: Le tört tser orma ként ♦ HM: *Törött hajó vagyok* ♦ fsz: Letört cser ormaként,
- 6 K: Ki sújtva álok én, ♦ HM: *Az élet tengerén*, ♦ fsz: Ki sújtva állok én,
- 7 K, fsz: Törött hajó gyanánt ♦ HM: *Keblem kihaltt, rideg*,
- 8 K, fsz: Az élet tengerén. ♦ *Miként elhamvadt szén*.
8. sor után HM az alábbiak szerint folytatódik (mivel ettől kezdve nincs érdemi megfelelés a K és a HM között, ezért az utóbbit külön közöljük):

*Hazátlanná tevél;
Elvetted férjemet;
Tüzláng harácsává
Tevéd értékemet.*

*Haragra bősztéd
Szülőim ellenem,
’S nincs már, ki sohajtná:
„Jójj szűmre gyermekem!”*

*Ki velem érezzen,
Ki nyujtsa védkarát,
Ki szánja sorsomat,
Nincs részvevő barát.*

*De bár így sujtának
Ezernyi átkaid;
Elgyőzte dult szívem
Felfogni villámaid.*

*Mert adtad vigaszul
Mennyednek angyalát:
Egy szende gyermeket
Szerelmem zálogát.*

*Kinek kökényszemén,
Bibor-hullám ajkán
Selyem hajszálain,
Fejér márvány nyakán:*

*Feltűnni szemlélttem
Szép multtam hajnalát,
Felejtve sérveim’ –
Felejtve szűm bajját.*

*’S először a’ midőn
Rebegte: „jó anyám!”
Elbájoltt én – magam’
Mennyekebe álmodám.*

*’S midőn a’ serdülőt
Hevültni szemlélttem,
Ha mondtam: „tiszteljed
Hazádat gyermekem!*

*Szeresd, mint második
Anyádat; védj ügyét
Dicsőítsd hű fiját, [!]
’S térítsd-meg ellenét!”*

*Hol itt a’ földi kincs
Melly minden fényivel
Fölerne a’ szülő
Szentült érzelmivel.*

*’S mind e’ gyönyört, üdvöt
Most sirporond fedi,
’S szűm’ felbőszült kinok
Kányája tépdeli.*

*Fejemre hulltanak
Ezernyi átkaid,
Isten! ’s lerombolád
Éltem virágait!*

- 9 K: Le sújtva vágyaim ♦ fsz: Lesújtva vágyaim
- 11 K: Le törve szűm ditső ♦ fsz: Letörve szűm dicső,
- 13 K: Ki sújtva álok én ♦ fsz: Ki sújtva állok én,
- 15 K: Távolba semmi szív, ♦ fsz: Távolba’ semmi szív,
- 16 K: Melly értem érzne ott. [Az ’ly’ kettőzése az ’y’ fölött fölhúzással jelezve.] ♦ fsz: Mely értem érzne ott.
- 18 K: Se hív ’jó gyermekem ♦ fsz: Se hív: „jó gyermekem”,
- 25 K: A sírba, hol enyész ♦ fsz: A sírba’, hol enyész
- 29 K: ’S ha el rezegtenek ♦ fsz: S ha elrezegtenek
- 34 K: A viszhang szelleme, ♦ fsz: A visszhang szelleme,
- 37 K: A kő viszont adá ♦ fsz: A kő viszontadá [A K-ban a ’viszont’ nem ’el-lenben’ értelemben áll; arról van szó, hogy a kő ’viszonozza’ vagy ’vissza-adja’ a költő érzését.]
- 40 K: Lagy szívre nem lelek. ♦ fsz: Lágyszívre nem lelek.
40. sor után: a K-ban minden versszak vonallal van elválasztva a következőtől. Itt ez az elválasztó vonal erősen megvastagított.

- 41 K: De szűmre hulva bár ♦ fsz: De szűmre hullva bár
 43 K: El bírta az anya ♦ fsz: Elbírta az *anya* [A K aláhúzását, a szokásos konvenció alapján, kurzívval helyettesítettük. A kiemelést valószínűleg azért tartotta szükségesnek M, mert eddig a pontig az anya egyes szám első személyben szól az olvasóhoz, innentől kezdve viszont hat soron keresztül (43–48. sor) maga a költő az elbeszélő.]
 44 K: E vészt ki tartani. ♦ fsz: E vészt kitartani.
 50 K: Szemébe hajnalom, ♦ fsz: Szemébe' hajnalom,
 52 K: Vezér tsillagzatom ♦ fsz: Vezér csillagzatom.
 54 K: Ditső reményemet, ♦ fsz: Dicső reményemet,
 55 K: 'S mosolyba tűnni föl ♦ fsz: S mosolyba' tűnni föl
 58 K: Ó rajta meg töre, ♦ fsz: Órajta megtöre,
 60 K: E szívnek édene. ♦ fsz: E szívnek Édene.
 62 K: Az égnek üdve ként, ♦ fsz: Az égnek üdveként,
 65 K: 'S ha szóla "jó anyám,, ♦ fsz: S ha szóla: „jó anyám”
 66 K: Elősször én felém! – – ♦ fsz: Elősször én felém! – –
 68 K: Éltémnek éjjelén. ♦ fsz: Éltémnek éjjelén.
 69 K: Éltémnek éjjelén ♦ fsz: Éltémnek éjjelén,
 70 K: Hol mindki el hagyott ♦ fsz: Hol mindki elhagyott,
 73 K: 'S fülébe súgtam "óh, ♦ fsz: S fülébe súgtam: „ó,
 74 K: "Szeresd a szent hazát,, ♦ fsz: Szeresd a szent hazát,
 75 K: "Tisztelve őrzéd őt,, ♦ fsz: Tisztelve őrzzed őt,
 76 K: "E jó 's ditső anyát,, ♦ fsz: E jó s dicső anyát!”
 77 K: 'S hol itt a földi kints ♦ fsz: S hol itt a földi kincs,
 81 K: Hol itt a földi kints ♦ fsz: Hol itt a földi kincs,
 84 K: Ditső eget talált. ♦ fsz: Dicső eget talált.
 85 K: 'S ha szunnyadozva ő [Az 'ny' kettőzése fölhúzással jelezve.]
 fsz: S ha szunnyadozva ő
 86 K: Ölemre el hevert, ♦ fsz: Ölemre elhevert,
 87 K: Szívem, szívében egy ♦ fsz: Szívem szívében egy
 88 K: Remény világra lelt. ♦ fsz: Reményvilágra lelt.
 94 K: Örülve játszogalt, ♦ fsz: Örülve játszogált,
 95 K: Szemembe könny eredt, [Az 'ny' kettőzése fölhúzással jelezve.]
 fsz: Szemembe könny eredt,
 96 K: Fölötte felleg állt. ♦ fsz: Fölötte felleg állt.
 98 K: Majd egykor únva lessz, ♦ fsz: Majd egykor unva lesz,
 99 K: 'S a bábbal édene ♦ fsz: S a bábbal Édene
 103 K: 'S ha tört hajója – hajh ♦ fsz: S ha tört hajója – hajh,
 104 K: Belé temetve én. ♦ fsz: Belétemetve én.
 104. sor után: a K-ban minden versszak vonallal van elválasztva a következőtől. Itt (miként a 40. sor után) ez az elválasztó vonal erősen megvastagított.

- 108 K: Az égbe laktanak! ♦ fsz: Az égbe' laktanak, [A ['S ha' kezdetű mondat csak a 112. sorban ér majd véget, s bár M mondat közben is használ felkiáltójelet, itt értelemzavaró lenne.]
 110 K: Le törte érzetim, ♦ fsz: Letörte érzetim,
 112 K: Ditső reményeim. ♦ fsz: Dicső reményeim.
 113 K: 'S bimbom midőn virúlt ♦ fsz: S bimbóm midőn virult,
 114 K: Ditső remény között, ♦ fsz: Dicső remény között,
 115 K: Le törte azt a jég ♦ fsz: Letörte azt a jég,
 117 K: Ki égve oly üres ♦ fsz: Kieégve oly üres
 122 K: A drága méla sír, ♦ fsz: A drága méla sír,
 123 K: E sírba érzetem ♦ fsz: E sírba' érzetem
 124 K: Egy égi kintset bír –! ♦ fsz: Egy égi kincset bír! –
 125 K: E nagy világ körén ♦ fsz: E nagyvilág körén
 126 K: Szívemnek semmie, ♦ fsz: Szívemnek semmije,
 127 K: Ki véve a remény<t,> ♦ fsz: Kivéve a remény
 129 K: Mindösze birtokom ♦ fsz: Mindössze birtokom
 130 K: Napom, – szövétnekem ♦ fsz: Napom – szövétnekem
 133 előtt: olvashatatlan áthúzott sorkezdet.
 134 K: <Örökre> reményben az anya, ♦ fsz: Reményben az anya,
 135 K: Örökre kintseket ♦ fsz: Örökre kincseket

[285] GYÁSZ

K: MIKL 188. – 1990-ben Lónyay Sándor (Budapest) tulajdonában volt az a levél, amelyben a teljes szövege szerepel, tőle Kiss Ferenc gyűjtő (Budapest) vásárolta meg, jelenlegi lelőhelye ismeretlen. [Az eredeti kézirat hiányában annak 1990-ben készült fénymásolatát használtuk.]

- 1 K: Egyetlen, szeretett felesége halála után im! ♦ fsz: Egyetlen, szeretett felesége halála után, im!
- 2 K: Templomot építet férje, keserve között. ♦ fsz: Templomot épített férje, keserve között.
- 3 K: Temploma kész, bé megy leg elősször is ekkor, ♦ fsz: Temploma kész, bémegy legelősször is ekkor,
- 4 K: 'S új feleségivel ott öszvekelendni örül. ♦ fsz: S új feleségivel ott össze-
kelendni örül.

[286] CANDIDA

K: MIKL 99. – OSZK Kézirattára. Analekta 3837.

Mottó: HG, VT98, fsz: Én szebb Julimnak lantolom, / Míg élek, díszeit.
 – – – ♦ K: Én szeb' julímnak lantolom / Még élek díszeit. ♦ [VT98-ban a cím: *Julis a tánczban*. Azonos a [253] *Ajánlat* c. vers mottójával.] A második (nem az egész költeményhez, csak az I jelű részhez kapcsolódó) mottó: Tóth Lőrincz, *Szívhangok*, Budán, é. n. [1838] 41. (A *Vándordalok* c. ciklus XVII. versének részlete). Valószínűbb azonban, hogy M más helyen

és más címen olvasta a verset: Tóth Lőrincz, *A' völgyi ház*, in: *Aurora hazai almanach*, alapítá Kisfaludy Károly, folytatja Bajza, Budán, A' Magyar Kir. Egyetemenél, 1837. 58. Ez is megtalálható a *Lantvirágokban* a [256] *Téli dal* c. költemény előtt.

- 3 K: Lányka, lanyka elragadtad ♦ HG, fsz: Lányka, lanyka elragadtad
 5 K: Benned éle csak reményem ♦ HG, fsz: Benned éle csak reményem
 8 K, HG: Égsugáru képze. ♦ fsz: Ég sugáru képze.
 9 K: Ég szemedbe leltem üdvöm ♦ HG: Égszemedbe leltem üdvöm
 fsz: Ég szemedbe' leltem üdvöm,
 10 K: Ég szemedbe kinomat, ♦ HG: Égszemedbe kinomat,
 fsz: Ég szemedbe' kinomat,
 11 K: Veszve mind ez és ezekkel ♦ HG: Veszve mindez és ezekkel
 fsz: Veszve mindez, és ezekkel
 12 K: Egy egy éltem el szakadt. ♦ HG, fsz: Egy-egy éltem elszakadt.
 13 K: Ó adá mit orza aztán ♦ HG: Ó adá mit orza aztán,
 fsz: Ó adá, mit orza aztán,
 14 K, fsz: Tőle bírtam éltemet, ♦ HG: Tőle bírtam éltemet,
 15 K: El hagyott a nap, fű szál én ♦ HG: Elhagyott a nap, fűszál, én
 fsz: Elhagyott a Nap, fűszál, én
 17 K: Hunny nagy ég el és szakadj le. [Az 'ny' kettőzése főléhúzással jelezve.] ♦ HG: Hunyj nagy ég el és szakadj le. ♦ fsz: Hunyj nagy ég el, és szakadj le!
 18 K: Hunyt napod 's a dőre kints. ♦ HG: Hunyt napod s a dőre kincs.
 fsz: Hunyt Napod s a dőre kincs.
 20 K: Szép virága nék nints. [Elírás.] ♦ HG, fsz: Szép virága néki nincs.
 21 K: Gyászba hajh te szép világ ha ♦ HG: Gyászba hajh, te szép világ ha
 fsz: Gyászba, hajh, te szép világ, ha
 22 K, fsz: Minden ott, a sír ölné, ♦ HG: Minden ott a sír ölné,
 23 K: 'S veszve véle a ditsővel ♦ HG: S veszve véle a dicsővel, ♦ fsz: S veszve véle, a dicsővel,
 25 K: Sirba hát a sirba véle ♦ HG: Sirba hát a sírba véle, ♦ fsz: Sirba hát, a sírba véle,
 26 K: Hol reményem el veszett. ♦ HG: Hol reményem elveszett.
 fsz: Hol reményem elveszett!
 27 K, HG: Mind enyésszen éltem, üdvöm, ♦ fsz: Mind enyésszen: éltem, üdvöm,
 28 K: 'S fényljen ő – ki meg vetett ♦ HG: S fényljen ő – ki megvetett.
 fsz: S fényljen ő – ki megvetett! [Felszólító mondat.]
 28. sor után mottó: Vörösmarty Mihály: *Idához* c. versében szerepel, eltérő szöveggel (VT98): „Nem mondom, e kebelben / Mi mély a fájdalom”. A jelentős eltérés miatt ('mondom' helyett 'mondám' és 'mély' helyett 'nagy') a K szövegét tekintettük főszövegnek.

- 29 K, HG: Imám szivembe két ♦ fsz: Imám szivembe' két
 30 K: Óltárra áldozám, ♦ HG, fsz: Óltárra áldozám,
 32 K: Amott ditső hazám ♦ HG, fsz: Amott dicső hazám.
 37 K: Jövömbe tsillagom ♦ HG: Jövömbe csillagom ♦ fsz: Jövömbe' csillagom
 38 K: Hazám egében alt, ♦ HG, fsz: Hazám egében állt,
 39 K, HG: Viharba partokat ♦ fsz: Viharba' partokat
 40 K, fsz: Szivem, tüzén talált. ♦ HG: Szívem tüzén talált. [A vessző elhagyásával HG megváltoztatta a mondat jelentését! Nem a szívnek a tüzéről, hanem a szív által (a csillagokban) talált tűzről van szó.]
 41 K: Le orzva most a hon ♦ K, fsz: Leorzva most a hon,
 46 K, HG: Adál te szent hazám, ♦ fsz: Adál te, szent hazám,
 47 K: Ez éltet oly ditső ♦ HG, fsz: Ez éltet oly dicső
 49 K, HG: Leányka! édenem ♦ fsz: Leányka! Édenem
 50 K, HG: Szemedbe lestem én, ♦ fsz: Szemedbe' lestem én,
 53 K: Leányka el hagyál ♦ HG, fsz: Leányka, elhagyál
 54 K, HG: De menyt adál nekem, ♦ fsz: De menyt adál nekem,
 56 K, fsz: Ezért bús életem. ♦ HG: Ezért bus életem. [Verstanilag mindkét változat jó.]
 56. sor után mottó: Kisfaludy Károly: *A magányos sír* c. verséből [VT98]. A K-ban 'hunny', az 'ny' kettőzése főléhúzással jelezve.
 57 K: Almodtam egykoron ditső ♦ HG, fsz: Álmodtam egykoron dicső
 61 K: Fel'ébredék – 's hogy esdtem én ♦ HG, fsz: Felébredék – s hogy esdtem én
 62 K, HG: Ez álmod, újra haj! – ♦ fsz: Ez álmod újra, hajh! –
 63 K, HG: Szivembe bú keserv nem ült, ♦ fsz: Szivembe' bú, keserv nem ült,
 68 K, HG: Öröknek édenem. ♦ fsz: Öröknek Édenem.
 69 K: Virágjaim ' hajad között ♦ HG, fsz: Virágjaim hajad között [Ma már a *virágjaimat* szó rövidült alakjában szükségtelen a tárgyrag aposztróffal történő pótlása.]
 70 K: Virúlni láttam én, ♦ HG, fsz: Virulni láttam én,
 71 K: 'S magas sugárba tsillagom, ♦ HG: S magas sugárba csillagom;
 fsz: S magas sugárba' csillagom,
 72 K: Szivem ditső egén. ♦ HG, fsz: Szivem dicső egén.
 73 K: De el repült, 's orozva ál ♦ HG, fsz: De elrepült, s orozva áll
 76 K: Reményt so 'sem talál. ♦ HG, fsz: Reményt sosem talál. [A 'sohasem' rövidült alakjában ma már szükségtelen a hiányzó 'h' jelölése.]
 77 K, HG: Virágjaim hajába még, ♦ fsz: Virágjaim hajába' még,
 79 K: Tsak egyedül a bús, setét ♦ HG, fsz: Csak egyedül a bús, setét
 80 K, HG: Sírokba láthatom. ♦ fsz: Sírokba' láthatom.
 81 K, HG, fsz: S az álmod újra esdem, [M nyilvánvaló elírását nem korrigálta HG, és mi se tettük. Mivel a sor egy szótaggal rövidebb a kelténél, a

ritmusa is csorbát szenved, ami a versben máshol nem fordul elő. A legvalószínűbb (a versszak értelmét minimális mértékben módosító) szöveg a fogalmazványban ez lehetett: *S az álmod újra esdeném*. A fogalmazvány azonban nem maradt fenn, a tisztázatlan pedig ennek semmiféle jelet nem lehet látni.]

[287] LÓNYAY M. BARÁTHOZ

K: MIKL 267. – OSZK Kézirattára, Analekta 12.235

[A K-ban aláhúzott szövegrészeket a fsz-ben kurzívvval jelöltük, éppen ezért kivételesen a fsz-től eltérő kézirati helyeket aláhúzással emeltük ki.]

Alcím: K: (búcsúzásul Pesten 1840) ♦ fsz: (Búcsúzásul Pesten, 1840)

- 2 K: A vészek éjelen; ♦ fsz: A vészek éjjelen;
6 K: A szent egek felé ♦ fsz: A szent egek felé,
7 K: *Szerelmünk a haza* ♦ fsz: *Szerelmünk, a haza*
8 K: Tett rendületlené. ♦ fsz: Tett rendületlenné.
9 K: A vészek éjelen ♦ fsz: A vészek éjjelen,
10 K, fsz: Ha mindki elhagyott [Meghagytuk az egybeírást, mivel itt 'mindenki' értelemben szerepel a szó.]
11 K: *Kárpótlást mind ezért* ♦ fsz: *Kárpótlást* mindezt
13 K: 'S ha egy világi tér ♦ fsz: S ha egy világi tér
14 K: Romokba össze hullt, ♦ fsz: Romokba összehullt,
16 K: *Találni* megtanult. ♦ fsz: *Találni* megtanult.
17 K: 'S világom – elhullott – ♦ fsz: S világom – elhullott –
21 K: Nyugodni mert mi *szent* ♦ fsz: Nyugodni, mert mi *szent*
22 K: *He! egy baráti szű*, ♦ fsz: *Hely egy baráti szű*,
23 K: Ki rendületlenül ♦ fsz: Ki rendületlenül
25 K: 'S ha osztva édenünk ♦ fsz: S ha osztva Édenünk,
26 K: Kettőzve ízlelünk ♦ fsz: Kettőzve ízlelünk,
29 K: 'S ha bánat perczeken ♦ fsz: S ha bánatperceken
34 K: Fakasztta könnyeink, [Az 'ny' kettőzése föléhúzással jelezve.]
fsz: Fakasztta könnyeink,
35 K: Érzénk: testvéreké ♦ fsz: Érzénk: testvérekké
36 K: *Álkotyák szíveink*. ♦ fsz: *Alkották szíveink*.
37 K: 'S ha jött az álnokok ♦ fsz: S ha jött az álnokok
38 K: Irigylő ezrede ♦ fsz: Irigylő ezrede,
39 K: 'S az alvilági had ♦ fsz: S az alvilági had
40 K: Keservet hirdete ♦ fsz: Keservet hirdete,
41 K: A köz vihar előtt ♦ fsz: A közvihar előtt
42 K: *Közösen harcolánk* ♦ *Közösen harcolánk*,
45 K: 'S ez érzet élni fog. ♦ S ez érzet élni fog,
47 K: Még mily távolba bár ♦ fsz: Még mily távolba bár, [Mint oly sok helyen, a 'Még' itt is 'Míg' értelemben áll.]

- 48 K: E két szív össze ver. ♦ fsz: E két szív összever.
49 K: 'S ha szűm kiszenvedett ♦ fsz: S ha szűm kiszenvedett
50 K: A néma sírokon ♦ fsz: A néma sírokon,
51 K: Éltemmel elvonult ♦ fsz: Éltemmel elvonult
52 K: A puszta fájdalom ♦ fsz: A pusztá fájdalom,
53 K: <A>Ez' érzet élni fog: ♦ fsz: Ez érzet élni fog: [M az 'Ezen' végét pótolta az aposztróffal; a szövegösszefüggés alapján ma már ezt mellőzzük.]
54 K: Szűd nyugtomért eseng. ♦ fsz: Szűd nyugtomért eseng,
55 K: Míg őrző angyalul ♦ fsz: Míg őrző angyalul
56 K: Lelkem körödbé leng, ♦ fsz: Lelkem körödbé' leng,
59 K: 'S elődbe tüntető ♦ fsz: S elődbe tüntető
62 K: Esengve könnyedet, ♦ fsz: Esengve könnyedet,
[A költemény után: „MadáchImre / 840 Jun. 29.”]

[288] MEGNYUGVÁS

K: MIKL 280. – 1990-ben Lónyay Sándor (Budapest) tulajdonában volt az a levél, amelyben a teljes szövege szerepel, tőle Kiss Ferenc gyűjtő (Budapest) vásárolta meg, jelenlegi lelőhelye ismeretlen. [Az eredeti kézirat hiányában annak 1990-ben készült fénymásolatát használtuk.]

- 1 K: Óh lány! ha nincs e föld borús körén ♦ fsz: Ó, lány! ha nincs e Föld borús körén
3 K: Az ég bocsássa meg tenéked úgy ♦ fsz: ...tenéked úgy,
4 K: Ha majd felém a vég enyészete int. ♦ fsz: ...a végenyészete int.
6 K: Csalódtam, *ám de* kit se csaltam én, ♦ fsz: Csalódtam, ámdé...
7 K: 'S ez öntudat oly isteniül mosolyg ♦ fsz: S ez öntudat oly isteniül...
9 K: 'S nyugalmat ad e néma sír nekem, ♦ fsz: S nyugalmat ad...
11 K: Amabban annyi kín és gyötrelmem, [A K-ban az 'ny' kettőzése föléhúzással jelezve.] ♦ fsz: Amabban annyi...
12 K: Emebben annyi füst, 's csalóka fény. [A K-ban az 'ny' kettőzése föléhúzással jelezve.] ♦ fsz: Emebben annyi füst, s csalóka fény.
13 K: Képzetvilágom túlvilági volt, ♦ fsz: Képzetvilágom túlvilági volt,
14 K: A túlvilági kép – leányka te, ♦ fsz: A túlvilági kép – leányka, te,
15 K: 'S a sors irígy hatalma: kebleden ♦ fsz: S a sors irigy...
17 K: De nem repül az égbe szent imám ♦ fsz: ...a égbe szent imám,
19 K: Daczára kél nyugalom éjele ♦ fsz: Dacára kél nyugalom éjjele,
20 K: Reményvilágom néma romterén. ♦ fsz: Reményvilágom néma...
21 K: Nem is veszejthet ám a pusztá szű ♦ fsz: ...ám a pusztá szű,
22 K: Hol elborulni nem virul remény, ♦ fsz: Hol elborulni nem virul...
25 K: Emberbarátimat sem esdem én ♦ fsz: ...sem esdem én,
26 K: Hogy együttérzéssel könnyítsenek, ♦ fsz: Hogy együttérzéssel könnyítsenek,
29 K: 'S midőn meg osztta édes édenét ♦ fsz: S midőn megosztta édes Édenét,

- 31 K: Egy könny se lessz jutalma egykoron [Az 'ny' kettőzése fölhúzással jelezve.] ♦ fsz: Egy könny se lessz jutalma egykoron,
 32 K: Ha *dad* [*Sh!*] veszély *jő* egy kebel se hú. ♦ fsz: Ha vad veszély *jő*, egy kebel se hú.
 33 K: Csak egy fohászbán él az érzélem ♦ fsz: ...fohászbán él az érzélem,
 34 K: Vezér szövétnekül szüm éjelen, ♦ fsz: Vezér szövétnekül szüm éjjelen,
 35 K: 'S ez egy fohász is tégedet követ ♦ fsz: S ez egy fohász is...
 36 K: Órangyalúl éltednek tengerén, ♦ fsz: Órangyalúl, éltednek tengerén,
 37 K: 'S ha élteden elégedett leendsz, ♦ fsz: S ha élteden elégedett leendsz,
 38 K: Még *Chárisok* mosolyganak körül, ♦ fsz: Még Khariszok mosolyganak körül, [Pótlónyúlás.]
 39 K: Ugy érzetem a *sirgyanánt* nyugott ♦ fsz: ...a sír gyanánt nyugodt,
 40 K: Még egyszer, és csak sorsodon örül. – ♦ fsz: Még egyszer, és csak sorsodon örül. – [Pótlónyúlás.]

[289] SZEGÉNY-DAL

K: MIKL 418. – Petőfi Irodalmi Múzeum Kézirattára V. 1914.
 Nem autográf! A fólió rektóján az első vers Szontagh Pál: *A' mi szegény legény dalunk* c. költeménye, a harmadik vers a verzón Madách Imréé: *Szegény-dal* címen. Mindkettőt Szontagh Pál jegyezte le. Köztük található a rektón a második vers, amely Matolcsy György: *Szerény szózata egy szegény legénynak* c. alkotása, ez azonban valaki másnak a kézírása. Matolcsy M gazdatisztje volt a csesztvei évek alatt; életrajzi adatait egyáltalán nem ismerjük, s azt sem tudjuk, vajon az ő kézírásáról van-e szó. Az első vers végén: „Csesztve, Január 28. 1847.” A második végén: „K.[elt] m.[int] f.[ent] M.[atolcsy] György”, a harmadik végén: „Csesztve. Jan. 28. 1847. / M. I. –” Szontagh és Matolcsy versét csak itt, a szövegváltozatokban közöljük, eredeti írásmódjuk szerint, majd ezután következik (a kézirati sorrendnek megfelelően) M verse.

Szontagh Pál
A' mi szegény legény dalunk

1.
 Én is szegény legény vagyok,
 – Hát szégyen e a szegénység?
 Gunyoljanak bár a' nagyok
 Ez nem a' legnagyobb baj még. –
 Velünk van a' jövődőség,
 Velünk minden derék legény
 Fenkiált ez, mind úgy mint én,
 Szabadság és egyenlőség!

2.
 Pénz 's vagyonban vagyok szegény
 De dús gazdag jó szándékban
 Az igazság szent mezején
 Vas-akarat pártunkkal van.
 Kebelünkben szent lánggal ég
 A' hit, melyet el nem hagyunk,
 Evvel élünk, evvel halunk
 Szabadság 's a' t.

3.
 Azon vagyunk buzgalommal
 Legyen a hon erős, dicső,
 Se ármány, se hatalommal
 Ne legyen megrendíthető. –
 A' tót, oláh, 's a' németiség
 Maga nyelvén, bár mint hebeg
 Csak e' két szót tanulja meg:
 Szabadság 's a' t.

4.
 Ez a' szegény Magyarország
 Közös édes mindnyájunké
 A ki mint főz akképen rág, –
 Kérditek még, adózzunk é?! –
 Munkátlanság nem nemesség,
 Ne élvezzen, a' ki hever
 Közös legyen minden teher
 'S a' szabadság 's egyenlőség! –

5.
 Mit jelent ez? – paraszt, nemes,
 Urbér, dézsma, jobbágy, polgár? –
 Egy, 's szabad nép – ez a' helyes.
 Szabad föld és szabad vásár. –
 Vesszen az olcsó vitézség
 Ha kell kardot együtt fogjunk
 E' kettőért szent lesz harcunk:
 Szabadság 's a' t.

6.
Szabad beszéd, szabad sajtó
Eskütt bíró, nyilvánosság –
Szabad legyen pogány, zsidó, –
Igy lesz csak nagy Magyarország:
Ez csak a' cél, ez csak a' vég:
Hogy a' gazdag, hogy a' szegény
Mindörökké mondja büszkén:
Magyarország széles terén
Tisztelt már e' két istenség:
Szabadság 's a' t.

[Matolcsy György]
Szerény szózata egy szegény legénynek

1.
Szegény legény vagyok én,
Repeczkivel tartok én,
a' haladás' mezején
Észfegyverrel vívok én.
Szegény legény vagyok én.

2.
Nem pompa, nem hatalom
az én vezércsillagom
szabad föld, és szabad nép,
közteher 's egyenlőség
E kincsekért küzdök én.

3.
Ki jót kap hazájától
Ne forduljon el attól,
Mást látva ne harag éljen
Hite 's vallása legyen
minden szegény legénynek. –

4.
Sok cseppből nagy folyó lesz,
Sok fillér forintot tesz –
A' kis erő nagyra nő,
'S lesz hatalmas lángeső
Hogy ha bátran lép elő! –

5.
Azért kedves barátaim
Rokonelvű pajtásaim
Jelszónk legyen: egyesség,
Kitartás, türelmesség,
Igy győztesek leszünk még. –

6.
'S ha majd egy szép jövő
Lesz hazánkra jövő, –
A halás nemzedékek
Igy kiáltnak éljenek:
Minden szegény legények. –

A főszöveg változatai

[Az alábbiakban MM a Magyar Múzsza rövidítése (*Szegény legény dala*, írta: Madách Imre, Magyar Múzsza 1920/4. szám 177–178.), AK pedig Alexa Károly szövegközlése (Alexa Károly, *Szegény-dal. Egy Madách-vers története*, Irodalomtörténet 1970. 447–451.)]

- 1 K, AK: Szegény legény a' nevem ♦ MM: Szegény legény a nevem, fsz: Szegénylegény a nevem,
- 3 K: Ezért engem sok nagy ur, ♦ MM: Ezért engem sok nagyúr AK, fsz: Ezért engem sok nagy úr,
- 4 K: 'S ingyen élő megvet. ♦ AK: S ingyen élő megvet. MM, fsz: S ingyenélő megvet.
- 5 K, AK: Ha megvet is ha nem is ♦ MM, fsz: Ha megvet is, ha nem is,
- 6 K, AK, fsz: Mi gondom reája, ♦ MM: Mi gondom reája?
- 7 K, AK: Tisztes a' szegény legény' ♦ MM: Tisztelt a szegény legény fsz: Tisztes a szegénylegény
- 8 K, AK, fsz: Neve és állása. – ♦ MM: Neve és állása.
- 9 K, AK: Önmagába bizva csak ♦ MM: Önmagába bízva csak fsz: Önmagába' bizva csak,
- 10 K, AK: Maga vív ki mindent ♦ MM, fsz: Maga vív ki mindent,
- 11 K: Nem ad neki a' vaksors ♦ AK: Nem ad néki a' vaksors MM: Nem ad neki a vak sors ♦ fsz: Nem ad neki a vaksors
- 12 K, AK: Itt len semmi ingyent. – MM: Itt lenn semmit ingyen. fsz: Itt lenn semmi ingyent. –
- 13 K, AK: De díja az öntudat ♦ MM, fsz: De díja az öntudat,
- 14 K, AK: Betöltve napszámát ♦ MM, fsz: Betöltve napszámát,
- 15 K, AK: Áldást arra a' szent ügy ♦ MM, fsz: Áldást arra a szent ügy
- 16 K: 'S igazságos ég ad. – AK: S' igazságos ég ad. – [sh.] MM: S igazságos ég ad. ♦ fsz: S igazságos ég ad. –

- 17 K, MM, AK: Tizenkét szegény legény ♦ fsz: Tizenkét szegénylegény
 19 K, AK: *Melly* megváltotta *a' föld'* ♦ MM: Mely megváltotta a föld
 fsz: Mely megváltotta a Föld
 20 K, AK, fsz: Minden hívő népét. – ♦ MM: Minden hívő népét.
 21 K, AK: 'S ha szavunk is, mint övék, ♦ MM, fsz: S ha szavunk is,...
 22 K, AK: Az igazság 'öre ♦ MM: Az igazság öre: ♦ fsz: ...öre,
 23 K, AK: Ármány közt is jó magként ♦ MM, fsz: Ármány közt is...
 24 K, AK: Hull hazánk' földére. – MM: Hull hazánk földére.
 fsz: Hull hazánk földére. –
 25 K, AK: 'S nem szegény legény e hát ♦ MM: S nem szegény legény-e hát
 fsz: S nem szegénylegény-e hát
 26 K, AK: Hazánk is, az árva ♦ MM, fsz: Hazánk is, az árva,
 27 K, AK: *Mellytől a' dus szív 's* markát ♦ MM: Melytől a dús szív- s
 markát ♦ fsz: Melytől a dús szív- s markát
 29 K, AK: Mert *a' dús*nak gondja más ♦ MM, fsz: Mert a dúsnak gondja más,
 30 K, AK: Mint honát segítni, ♦ MM, fsz: Mint honát segítni,
 32 K, AK, fsz: Istenét felejtí. – ♦ MM: Istenét felejtí.
 33 K, AK: De *a' szegénynek* sehol ♦ MM, fsz: De a szegénynek sehol
 34 K, AK: *A' világon* kincse ♦ MM, fsz: A világon kincse,
 35 K, AK, fsz: Önszívének fenekén ♦ MM: Önszívének fenekén
 36 K, AK: *Kell* hogy felkeresse. ♦ MM, fsz: Kell, hogy felkeresse.
 37 K, AK: 'S ha kitépve kebelét ♦ MM: S ha kitépve kebelét
 fsz: S ha kitépve kebelét,
 38 K, AK: Szent honának adja ♦ MM, fsz: Szent honának adja,
 39 K, AK: Többet ér az mint *a' dús'* ♦ MM, fsz: Többet ér az, mint a dús
 40 K, AK: Bitorlott aranya. ♦ MM, fsz: Bitorlott aranya. [MM szokatlan,
 nyelvtanilag kifogásolható javítását, a ritmusjavításra tekintettel, átvettük.]
 41 K, AK, MM: Álljunk össze hát azért ♦ fsz: Álljunk össze hát azért,
 42 K, AK: Jó szegény legények ♦ MM: Jó szegény legények,
 fsz: Jó szegénylegények,
 43 K, AK: Nagy társunkat *a' hazát* ♦ MM, fsz: Nagy társunkat, a hazát,
 44 K: El ne fele<js>djétek! – ♦ AK, fsz: El ne feledjétek! –
 MM: El ne felejtsetek.
 46 K, AK: Elődünk' módjára ♦ MM: Elődünk módjára
 fsz: Elődünk módjára,
 47 K, AK: Kis körünk**ből**, nagy jövő ♦ MM, fsz: Kis körünk**ből** nagy jövő
 48 K, AK: Jöhet *a' hazára*. – ♦ MM: Jöhet a hazára. ♦ fsz: Jöhet a hazára. –
 49 K, AK: 'S ha nem is jó mondhasák: ♦ MM: S ha nem is jó, mondhasák:
 fsz: S ha nem is jó, mondhasák:
 50 K, AK: *A' szegény legények* ♦ MM: A szegény legények,
 fsz: A szegénylegények,
 52 K, AK: *Hűbben* fizetének! – ♦ MM: Hűbben fizetének.
 Hűbben fizetének! –

[290] SZONTAGH PÁLNAK MADÁCH IMRÉTŐL

- K: MIKL 636. – OSZK Kézirattára, Levelestár, Madách Imre – Szontagh Pálhoz, 17. levél
 [GYP-nál nem szerepel, HG-nál a levelek között található. Jelen összkia-
 dásunk VI. kötetében már megjelent (MK 87.) a kézirat betűhív szövege,
 kivéve az 55. sort, amely véletlenül kimaradt.]
 Cím: K, HG: Szontágh Pálnak Madách Imrétől ♦ fsz: Szontagh Pálnak Ma-
 dách Imrétől
 A cím (megszólítás) előtt a K-ban jobbra fent: „Csesztvén / 1847 Aug
 12^{én}”.
 5 K, HG: Vigan mulatok, mint *ha* az utolsó nap ♦ fsz: Vigan mulatok, mintha
 az utolsó nap,
 6 K, HG: Melyben élhetünk még, csupán az volna csak; ♦ fsz: Melyben él-
 hetünk még, csupán az volna csak;
 8 K, HG: Indokul szolgálnak ekkor elménczésre, ♦ fsz: Indokul szolgál-
 nak ekkor elménczésre,
 9 K, HG: És ki utunkba jó bódlog, bódogtalan, ♦ fsz: És ki utunkba jó
 bódlog, bódogtalan,
 10 K, HG: Magyar szokás szerint meg rakjuk csufosan. ♦ fsz: Magyar szo-
 kás szerint megrakjuk csúfosan.
 11 K, HG: Zöldet és bolondot szóllunk össze vissza, ♦ fsz: Zöldet és bolon-
 dot szólunk össze-vissza,
 12 K, HG: Hogy sok Filiszter meg veszne *ha* hallana, ♦ fsz: Hogy sok filisz-
 ter megveszne, ha hallana,
 13 K, HG: (:Be kár *hogy* nem hallja azt minden Filiszter! ♦ fsz: (Be kár, hogy
 nem hallja azt minden filiszter!
 14 K, HG: E szép földről együtt *hagy* pusztúlna mind el.:) ♦ fsz: E szép
 Földről együtt, hagy pusztulna mind el.)
 15 K, HG: De mi tudjuk, *milly* jó bolondot beszélni, ♦ fsz: De mi tudjuk, mily
 jó bolondot beszélni,
 17 K, HG: Ki tudja *a'* vonalt, *melly* választja őket, ♦ fsz: Ki tudja a vonalt,
 mely választja őket,
 18 K: Kiket az emberek mindig *el* cseréltek. – ♦ HG: Kiket az emberek mindig
el cseréltek. – ♦ fsz: Kiket az emberek mindig elcseréltek. –
 19 K, HG: A mi hóbortunk is, mint Shakespear bolondja, ♦ fsz: A mi hó-
 bortunk is, mint Shakespeare bolondja,
 20 K, HG: Sokszor *a'* leg mélyebb bölcsességet mondja, ♦ fsz: Sokszor a
 legmélyebb bölcsességet mondja,
 21 K: *Mellynek* az emberek, ha csörgő sapkáját ♦ HG: *Mellynek* az embe-
 rek, ha csörgő sapkáját ♦ fsz: Melynek az emberek, ha csörgősapkáját
 22 K, HG: *Le* tenné, még meg is köveznék fajtáját. – ♦ fsz: Letenné,...
 23 K: De nem mindig játék csupán vasárnapunk, ♦ HG: De nem mindig...
 fsz: De nem mindig játék csupán vasárnapunk,

- 24 K, HG: A szentegyházba is *ollykor el* ballagunk, ♦ HG: A szentegyházba is *ollykor elballagunk*, ♦ fsz: A szentegyházba is *ollykor elballagunk*,
 25 K, HG: 'S ha rövid is, de szent áhítatos imánk, ♦ fsz: S ha rövid is, de szent áhítatos imánk,
 27 K: Hiszen aki *mindíg* felfordított szemmel ♦ HG: Hiszen aki *mindíg fel* fordított szemmel ♦ fsz: Hiszen aki *mindig* felfordított szemmel
 28 K, HG: Jár, (mint sokat tudok) és kulcsolt kezekkel: ♦ fsz: Jár (mint sokat tudok), és kulcsolt kezekkel:
 29 K, HG: Annak, hidd el, lelke *so 'sem* magosodik ♦ fsz: Annak, hidd el, lelke *sosem* magosodik,
 31 K, HG: Be *kár* hogy nekem csak ritkán juthat *illy* nap, ♦ fsz: Be *kár*, hogy nekem csak ritkán juthat *ily* nap,
 32 K: Criticus barátom nálam be *bóldogabb*, ♦ HG: Critikus barátom nálam be *bóldogabb*, ♦ fsz: Kritikus barátom nálam be *boldogabb*,
 33 K: "Pulszky *a ' nagy orrú*,, *így* nevezem, mivel: ♦ HG: „Pulszky *a ' nagy orru*“ *így* nevezem, mivel: ♦ fsz: „Pulszky, a nagy orrú“, *így*...
 34 K: "Ajas *a ' nagy pajzsú*,, mondották régenten; ♦ HG: „Ajas *a ' nagy pajzsú*“ mondották régenten; ♦ fsz: „Ajas, a nagy pajzsú“, mondották régenten;
 37 K, HG: Ő még bizonyosan *gyúto* fát sem használ, ♦ fsz: Ő még bizonyosan *gyújtó* fát sem használ,
 38 K, HG: De régi szokás *ként* tűzkövön kalapál; ♦ fsz: De régi szokásként *tűzkövön* kalapál;
 40 K: 'S meg *őrzötte* hiven *a ' bocskoros* tót nép. ♦ HG: 'S meg *őrzötte* hiven *a ' bocskoros*... [Ritmusrontás.] ♦ fsz: S meg *őrzötte* hiven a...
 41 K: Hej *ha* hallom ötet új francia *Stylben* ♦ HG: Hej *ha* hallom ötet új francia *Stylben* ♦ fsz: Hej, ha hallom ötet új francia *Stylben* [HG ritkítással emelte ki az aláhúzott szót, fsz-ünk a ma elterjedt kurzív kiemelést használta.]
 42 K, HG: A kripták 'óságát *ki dicsérni* szépen: ♦ fsz: A kripták óságát *kidicsérni* szépen: [A *-nak* végződés pótlására használt, ma már általában mellőzött aposztrófot elhagytuk.]
 43 K: Úgy látszik *mint* hogy *ha a ' zárdai* éltet ♦ HG: Úgy látszik, *mint* hogy *ha a ' zárdai* éltet ♦ fsz: Úgy látszik, *mint* hogyha a zárdai éltet
 46 K, HG: A felmelegített káposztát *meg eszem*, ♦ fsz: ...megeszem,
 47 K, HG: De *hogya* talán majd kétszer sültet talál, ♦ fsz: De *hogya* talán majd kétszersültet talál,
 49 K, HG: Hiszen most mindenütt *sovány volt a ' zsemlye*, ♦ fsz: Hiszen most mindenütt *sovány volt a zsemlye*,
 52 K, HG: Ó zsemlyékkel *kérjük ne* fojtsanak agyon. ♦ fsz: Ó zsemlyékkel, *kérjük*, ne fojtsanak agyon.
 54 K, HG: Csak *ki ri* belőle, 's nem ad neki erőt. — ♦ fsz: Csak *kiri* belőle, s nem ad neki erőt. —

- 55–60. Ezek a sorok HG-nál pontsorról lettek helyettesítve. Az 55. sor véletlenül összkiadásunk VI. kötetéből (MK 87.) is kimaradt.
 56 K: A *ki* nem ismeri *a ' görögök* farkát, ♦ fsz: Aki nem ismeri a...
 59 K: És *pedig* *hogya* farkunk csakugyan másforma ♦ fsz: Éspedig, *hogya* farkunk csakugyan másforma,
 62 K: Azért *őt* mint Lektúr *a ' kacsát* imádom; ♦ HG: Azért *őt*, mint Lektúr *a kacsát* imádom; ♦ fsz: Azért *őt*, mint Lektúr *a kacsát*, imádom; [Eldönthetetlen kérdés, hogy mire utalt M. A 'Lektúr' mint (mitológiai) név ismeretlen. Ugyanakkor a szó 'lektúr' értelme ellen szól a nagy kezdőbetűn túl az is, hogy M tudott franciául, így nem valószínű sem az, hogy a 'lecture' szó írásában ennyi hibát vétett volna, sem az, hogy ne lett volna tisztában a szó magyar kiejtésével.]
 66 K, HG: Hiába *így* szokta ezt *a ' magyar* ember. ♦ fsz: Hiába, *így* szokta ezt a magyar ember.
 67 K: Tudod még "Estémet,, *milly rútil* le rántád, ♦ HG: Tudod még, „Estémet“ *milly rútil* le rántád, ♦ fsz: Tudod még, „Estémet“ *mily rútil* le rántád, [Valószínűleg a [111] *Nyári estén* c. versére utal M.]
 68 K, HG: Hogy csak számat *tátva* hallam criticádat, ♦ fsz: Hogy csak számat *tátva* hallám kritikádat,
 71 K, HG: Pulszkyt *a ' nagy orrú*t kit most simogattam ♦ fsz: Pulszkyt, a nagy orrút, *kit* most simogattam,
 72 K, HG: Azért még *is* bátran bíránknak fogadtam ♦ fsz: Azért mégis bátran bíránknak fogadtam,
 73 K, HG: Reá *apellálok* 's ha lesz érkezése ♦ fsz: Reá *apellálok*, s ha lesz érkezése,
 75 K, HG: Mert *szó a ' mi szó* de tekintélynek tartom ♦ fsz: Mert *szó*, ami *szó*, de tekintélynek tartom,
 76 K, HG: Ha helyesli *jó* van, ha nem, *szét* szakajtom. — — ♦ fsz: Ha helyesli, *jól* van, ha nem, *szétszakajtom*. — —
 78 K, HG: Szívesen köszöntöm Criticus barátom. ♦ fsz: Szívesen köszöntöm kritikusk barátom.
 79 K, HG: Majd *el* küldöm neki *nem* sokára Tompát ♦ fsz: Majd elküldöm neki *nemsokára* Tompát,
 82 K: Hogy *ha* jól megtépi egymást az emberek ♦ HG: ...emberek, *fsz*: Hogyha jól megtépi egymást az emberek,
 83 K: S nevetek *ha bámul* <ni fog> látván Tompa Miska ♦ HG: S nevetek *ha bámul* látván Tompa Miska, ♦ fsz: S nevetek, *ha bámul*, látván Tompa Miska,
 84 K, HG: Hogy árva fején *nem volt* egy jó hajszála. ♦ fsz: Hogy árva fején *nem volt* egy jó hajszála.
 86 K: De ne hidd *hogya a ' köz*-munkát én fecsérlem ♦ HG: De ne hidd, *hogya a ' köz* munkát én fecsérlem ♦ fsz: De ne hidd, *hogya a köz*-munkát én fe-

csérlem, [Mivel nem mai értelemben vett *közmunkáról*, hanem csupán közösen végzett munkáról van szó, a K kötőjeles írásmódját követtük.]

- 87 K, HG: Jankovics Lászlónak küldöttem levelet, ♦ fsz: Jankovich Lászlónak küldöttem levelet, [A [297] 13. *Jankovich László főszolgabíró* c. versben szereplő személynél van szó; lásd annak a szövegváltozatát!]
- 90 K, HG: Mikor virad ismét Imréd vasárnapja. ♦ fsz: Mikor virrad ismét Imréd vasárnapja? [A vers ponttal történő befejezése a K-ban és a szövegközlésekben is értelemzavaró, mert elfedi azt a tényt, hogy burkoltan azt kérdezi M: mikor látogatja meg őt ismét a barátja?]

[291] [NEM MONDOM...]

K: A MIKL-ben nem szerepel. – 1994-ben Khoór Miklós (Budapest) tulajdonában volt a ceruzairású autográf K, aki édesapjától, dr. Khoór Ödöntől (1890–1964), a Sopronban élő és praktizáló főorvostól és kéziratgyűjtőtől örökölte.

- 2 K: Mi szellem lakja lány! ♦ fsz: Mi' szellem lakja, lány! [Mivel a *Mi* már szokatlan módon, itt a *mily*, *milyen* szót helyettesíti, e félreértés elkerülésének érdekében indokoltnak tartottuk aposztróffal jelölni a hiányt.]
- 3 K: Nem hogy mint isten Hóreben ♦ fsz: Nem, hogy mint Isten Hóreben,
- 6 K: Az égne, – méz szókká olvasztja át ♦ fsz: Az égne – méz szókká olvasztja át.
- 7 K: Kacagná ismerőd hogy ily ♦ fsz: Kacagná ismerőd, hogy ily
- 8 K: Sápadtan fest szavam ♦ fsz: ...szavam,
- 9 K: És vakmerőnek tartaná ♦ fsz: ...tartaná,
- 11 K: Nem mondom azt sem: Emlékezz reám ♦ fsz: Nem mondom azt sem: Emlékezz reám! [A K-ban ezután áthúzott szavak: <Emlékezz reám>.]
- 12 K: Mit álljon a név romlott sír fokán ♦ fsz: ...fokán,
- 13 K: Ha nincs fölötte könnyező ♦ fsz: Ha nincs fölötte könnyező:
- 14 K: Kedves, barát, gyermek szülő? ♦ fsz: Kedves, barát, gyermek, szülő?
- 15 K: S e lap – úrnéja hogy ha felede ♦ fsz: S e lap – úrnéja hogyha felede,
- 16 K: Lessz – múlt tavasznak sárga levele ♦ fsz: Lesz – múlt tavasznak sárga levele.

2. ALKALMI VERSEK ÉS RÖGTÖNZÉSEK

[292] KEDVES NINCSIM!

K: MIKL 233. – OSZK Kézirattára, Levelestár: Madách Imre – anyjához 25. levél

[A Majthényi Annának szóló levél után szerepelnek a szerző nénjének, Madách Annának írt sorok.]

Cím: K: Kedves Nintsim! ♦ fsz: Kedves Nincsim!

- 1 K: Vajh ha meg engednéd nevedet versimbe be írni, ♦ fsz: Vajh, ha megengednéd nevedet versimbe beírni,
- 2 K: Óh be sokat látná általam írva magát! ♦ fsz: Ó, be sokat látná általam írva magát!

[293] [NEM LEHET, Ó, NINCSIM...]

K: MIKL 233. – OSZK Kézirattára, Levelestár: Madách Imre – anyjához 25. levél

[A Majthényi Annának szóló levél után szerepelnek a szerző nénjének, Madách Annának írt sorok, közvetlenül az előző sorok után.]

- 1 K: Nem lehet óh Nintsim csak egekben bírn szerentsét, ♦ fsz: Nem lehet, ó, Nincsim, csak egekben bírn szerencsét,
- 2 K: És eget íme szemed éji körébe lelék. ♦ fsz: És eget, íme, szemed éji körébe' lelék.

[294] [MIT MOND FELŐLED A VILÁG...]

K: MIKL 289. – OSZK Kézirattára, OH 715. 3. f.őlió rektó

[A Virozsil Antalt búcsúztató beszéd versbetéte.]

- 1 K: Mit mond felőled a világ <ne gon> ♦ HG: ...felőled a világ? fsz: Mit mond felőled a világ,
- 2 K: Ne gondolj szerfelett vele ♦ HG: ...vele. ♦ fsz: ...vele!
- 3 K: Örülj ha jót a jók 's valót ♦ fsz: Örülj, ha jót a jók s valót,
- 4 K: Ha rosszt a rosszak 's nem vólt. [Elírás!] ♦ HG: Ha rosszt a rosszak s nem volt [?] ♦ fsz: Ha rosszt a rosszak, s nem valót!

[295] MÉG EGY SZÓ HOZZÁ

K: MIKL 278. – 1990-ben Lónyay Sándor (Budapest) tulajdonában volt az a levél, amelyben a levéltöredék szerepel, tőle Kiss Ferenc gyűjtő (Budapest) vásárolta meg, jelenlegi lelőhelye ismeretlen. [Az eredeti kézirat hiányában annak 1990-ben készült fénymásolatát használtuk.]

Az 1840. július 13-án Pöstyénben keltezett, Lónyay Menyhértnek írt levél végén szereplő utalás szerint a verset ismernie kellett a címzettnek. Éppen ezért a „tán emlékszel rá” utalás után csak a kezdősoraival emlékezteti barátját annak tartalmára.

- 1 K: Egy szóm vagyon leányka hátra még. ♦ fsz: Egy szóm vagyon, leányka, hátra még,
- 2 K: Halgasd ki azt, 's e szó búcsú szavam ♦ fsz: Hallgasd ki azt, s e szó búcsúszavam.

[296] [JAJ NÉKEM, ÉS JAJ ANNAK...]

K: MIKL 278. – 1990-ben Lónyay Sándor (Budapest) tulajdonában volt az a levél, amelyben a Kölcsey-parafraíz szerepel, tőle Kiss Ferenc gyűjtő (Budapest) vásárolta meg, jelenlegi lelőhelye ismeretlen. [Az eredeti kézirat hiányában annak 1990-ben készült fénymásolatát használtuk.] Az 1840. július 13-án Pöstyénben keltezett, Lónyay Menyhértnek írt levélben szerepel. Kölcsey *Panasz* c. versének átköltése.

- 1 K: Jaj nékem és jaj annak aki nékem ♦ fsz: Jaj nékem, és jaj annak, aki nékem
- 2 K: Ezen fadesset vígalomnak nevezte. ♦ fsz: Ezen fadesset-t vígalomnak nevezte.

[297] EPIGRAMMA

K: MIKL 170. – OSZK Kézirattára, Analekta 11.587

Cím: K: Epigrama ♦ fsz: Epigramma

Alatta: *Ma...ch I...re.*

- 1 K: Költsei Kisfaludink Petrarka babért nyere ♦ fsz: Kölcsey, Kisfaludynk, Petrarca babért nyere,
- 2 K: Nyersz te is óh magas ész! – hidd olykor (betsínáltba) babért.
fsz: Nyersz te is, ó, magas ész! – hidd, olykor (becsináltba) babért.
2. sor után: *Anonimus*

[298] [ITT VOLT MADÁCH IMRE...]

K: MIKL 224. – OSZK Kézirattára, Levelestár: Madách Imre Szontagh Pálhoz 5. levél.

A levél 1843. október 31-én íródott Ludányban (ma: Ludányhalászi).

- 1 K: Itt volt Madách Imre ♦ fsz: Itt volt Madách Imre,
- 2 K: Meg evett hat tojást ♦ fsz: Megevett hat tojást,
- 3 K: Ivott rá lelkesen ♦ fsz: Ivott rá lelkesen,

[299] RIGMUSOK

K: MIKL 335., 336., 337. – K₁: OSZK Kézirattára, OH 711. 11. főlió rektó, verző; K₂: MTA Kézirattára, K 513/379. [Madách levele Arany Jánosnak]; K₃: MTA Kézirattára. K 377/23. [Madách levele Pajor Istvánnak]

A Pajor Istvánnak írt levél végén ezt írta M: „Egy másolatot Aranynak is küldtem, ki sokakkal jót nevet rajta s közli.” Erre nem került sor. K₂-t, vagyis az Aranynak küldött változatot tekintettük főszövegünk alapjának,

mivel az iménti idézet értelmében azt szánta közlésre (de legalább is beleegyezett) M, nem pedig a későbbi változatot, K₃-at. Ez csak egy esetben okozott dilemmát: a 10. sor ugyanis az utóbbiban jelentősen megváltozott, mint ahogyan a vers címe is.

Cím: K₁: [nincs címe], K₂: Rikmusok ♦ K₃: Rikmus ♦ fsz: Rigmusok

- 1 K₁: Azt üzeni neked jó Kazinczi apa ♦ K₂: ...Kazinczy apa ♦ K₃, fsz: Azt üzeni neked jó Kazinczy apa,
- 2 K₁: Hogy kezdedbe nem lant való *de* a kapa, ♦ K₂: ...csak *a'* kapa, K₃, fsz: Hogy kezdedbe nem lant való, csak a kapa,
- 3 K₁: S bár politicában is vagy nagyon bátor ♦ K₂: 'S bár politicában is vagy nagyon bátor, ♦ K₃: S bár politicában...
fsz: S bár politikában is vagy nagyon bátor,
- 4 K₁: *Eszmé*d nem *borpincze*, csak <egy> üres rosz gátor
K₂: Fejed nem telt pincze, csak üres rosz gátor. ♦ K₃: Fejed nem tölt pincze,... ♦ fsz: Fejed nem telt pince, csak üres rossz gátor.
- 5 K₁: <Annyit jelent erős – ez a szép név Andor> Erős férfit jelent ez a szép név Andor* [A lap alján M jegyzete: *Andreas görögből származik.]
K₂: Erős férfit jelent ez a szép név Andor* [A lap alján M jegyzete: „*Andreas görögül erőset jelent. Szász Tuhutum.”]
K₃: Erős férfit jelent ez a szép név Andor,* [A lap alján M jegyzete: „^[8]Andreas görögül erőset jelent”.]
fsz: Erős férfit jelent, ez a szép név: Andor,
- 6 K₁: Nem nevezhetlek így <vagy csak rosz> hát irkász kalandor
K₂: ...így hát irkász kalandor; ♦ K₃: ...így hát irkász kalandor,
fsz: Nem nevezhetlek így, hát irkász kalandor;
- 7 K₁: Szavad fenhéjázik mint repülő daru ♦ K₂, K₃: Szavad fenhéjázik,...
fsz: Szavad fennhéjázik, mint repülő daru,
- 8 K₁: Míg piszokba merül lábadon a saru. ♦ K₂: Míg piszokdba merül lábadon *a'* saru. ♦ K₃: Míg piszokba merül lábadon a saru!
fsz: Míg piszokba merül lábadon a saru.
- 9 K₁: Csak úgy kóvályog mit versz körüléd *a por*, ♦ K₂: ...mit versz, körüléd *a' por*; ♦ K₃: ...mit versz, körüléd *a' por*
fsz: Csak úgy kóvályog, mit versz, körüléd *a por*, [Mivel a K-okban kiemelés volt, amelyet dőlt betűkkel jeleztünk, az eltéréseket kivételesen aláhúzással különböztettük meg.]
- 10 K₁: De nincsen nemesebb fűszered mint kapor ♦ K₂: ...nemeseb fűszered... ♦ K₃: De nincsen *fűszere*, *legfeljebb is kapor*,
fsz: De nincsen nemesebb fűszered, mint kapor.
- 11 K₁: Hogy <an> is lenne másképp dulakodó ökör, ♦ K₂, K₃: Hogy is lenne másképp... ♦ fsz: Hogy is lenne másképp dulakodó ökör,
- 12 K₁: A Ki <ordítás> bögésével mindegyre csak gyötör. ♦ K₂, K₃, fsz: Aki bögésével mindegyre csak gyötör,

- 13 K₁, K₂, K₃: Nagy ügyetlenséggel ide oda botló,
fsz: Nagy ügyetlenséggel ide-oda botló,
- 14 K₁: Soha <kinem> ki nem költő *ámbar* mindig kotló [Aláírás: 'Schul-fuchs.'] ♦ K₂: Soha ki nem költő, noha mindig kotló. [Aláírás: 'Schul-fuchs.'] ♦ K₃: Soha ki nem költő, noha mindig kotló. [Aláírás: 'Schul-fuchs.'] ♦ fsz: Soha ki nem költő, noha mindig kotló.

[300] [ÉS SZELÍDEBBEN SZÓL AZ ÚR...]

K: MIKL 172. – OSZK Kézirattára, Quart. Hung. 2074. Az első (számozatlan) fólió rektóján.

A cím nélküli vers fölött ceruzairással: „Cronika két pénzdarab”.

[A Kézirattár valószínűleg csak utólag, a számozást követően vette észre, hogy ez a méretében és anyagában eltérő lap is, fejléce alapján, idetartozik. Talán ezért nincs számozva. A „Cronika két pénzdarab” feliratot, mivel önmagában nincs értelme, jelzésnek tekintettük, nem címnek.]

- 1 K: És szelídebben szól az úr azonnal ♦ fsz: És szelídebben szól az úr azonnal,
- 2 K: Hogy lehet szegény ki bír *illy* szép lánnyal, ♦ fsz: Hogy lehet szegény, ki bír *ily* szép lánnyal,
- 3 K: S azt hiszi *arannyal* hogy vehet szerelmet ♦ fsz: S azt hiszi, *arannyal*, hogy vehet szerelmet,
- 4 K: S annak *jég* csókjában bírja mind az *elvet* ♦ fsz: S annak jégcsókjában bírja mind az *élvet*, [Az ékezet hiánya nyilván csak figyelmetlenségből eredhet, hiszen a 'jégcsók'-kal nem az 'elv', hanem az 'élv' társítható!]
- 5 K: Melyet ránk mosolygott isten jó kedvéből, ♦ fsz: Melyet ránkmosolygott Isten jókedvéből,
- 6 K: Hogy zálogként legyen nálunk *édenéből* ♦ fsz: Hogy zálogként legyen nálunk Édenéből,
- 7 K: És hiszi hogy *a* 'bűn is hull a szegényre, ♦ fsz: És hiszi, hogy a bűn is hull a szegényre,
- 8 K: Akit *el* csábított, aztán meg *fizette*. ♦ fsz: Akit elcsábított, aztán megfizette.

FÜGGELÉK

NÓGRÁDI KÉPCSARNOK

A főszoveg alapja a *Nógrádi képcsarnok* verseknél M kézirata, amely Szontagh Pál versíró füzetébe lett beragasztva. Ez a kolligátum Oct. Hung. 716. sorszámon található az OSZK Kézirattárában (a továbbiakban OH 716.). Az előbbire (mint ahogyan más esetekben is) K-val, míg az utóbbira SZP-vel fogunk hivatkozni. GYP nem közölte a verseket; tudomásunk szerint először HG kétkötetes Madách-kiadásában jelentek meg, majd 1984-ben Praznovszky Mihály adta ki külön kötetben. Ez utóbbinak csupán a személyi adatait használtuk fel.

Az egyes versekkel kapcsolatos legfőbb tudnivalót maguk a címek adják meg, amelyek az érintett személy neve mellett a megyei tisztikarban 1847-ben betöltött funkcióikat tartalmazzák. Sajnos, sok esetben nem is nagyon tudunk róluk többet, épp ezért volt fontos, hogy az 1984-es salgótarjáni kiadásban egy-egy lábjegyzet egészítette ki a verseket. Ezt vettük mi is alapul, és (ahol lehetett) igyekeztünk kiegészíteni más életrajzi forrásokkal. Ez egy több évtizedes (M teljes ismeretségi körére kiterjedő) munka része volt; itt most csupán felsorolni tudjuk, hogy miféle adatokra támaszkodtunk. Mindenek előtt Nagy Iván, Szinyei József, Gulyás Pál és Gudenus János József adattáira, a *Magyar Életrajzi Lexikonra*, az *Új Magyar Írodalmi Lexikonra*, a kevésbé ismert névtárak közül ponori Thewrewk József két kislexikonára (*Magyarok születésnapjai. Első közlés, az 1843/4-iki hongyulést illető*, II. kiadás, Pozsony, 1847 és *Magyarok születésnapjai. Második közlés, a multat és jelent illető*, Pest, 1846). De felhasználtunk gyászjelentéseket is: az OSZK gyűjteményét, a Madách család levéltárában őrzötteket, továbbá a Daróczy-hagyaték gyászjelentésekben és családfákban gazdag anyagát (Református Levéltár, a Johannita Rend Magyarországi Tagozatának Levéltára). Emellett természetesen a régi anyakönyvek (és szórványosan a temetői sírfeliratok) nyújtottak eligazítást a főbb életrajzi adatokhoz. Mivel a további eredményekhez az alap kutatás, vagyis az anyakönyvek vizsgálata vihet közelebb, amelyeket 1895-ig az egyes vallási felekezetek vezettek, ezért ahol tudtuk, megadtuk az adott személy valóságát is.

A címeket egységesítettük, az esetlegesen előforduló foglalkozási és más besorolásokat (pl. ügyvéd, plébános, cs. kir. kamarás) elhagytuk, csak a megye tisztikarában betöltött funkciót adtuk meg, és ennek során nem használtunk rövidítéseket sem. Ugyanakkor a főnemesi címeket a szokásos rövidítéssel jeleztük (tehát pl. a régies 'b.' helyett 'br.' a bárói cím rövidítése, 'gf.' helyett 'gr.' a grófi címé), és a nevek szintaxisát is a hagyományokhoz igazítottuk. ('Gr. Forgách Antal' nem pedig 'Forgách Antal gf.')

Az életrajzi adatoknál fontosnak tarottuk a nemesi előnevek megadását is, mivel majdnem mindenki nemesi családból származott. Ez néha igen fontos információ. Magát Nagy Ivánt is hosszasan keresgélheti a saját család-történeti lexikonában az, aki nem tudja, hogy őt a felsőgyőri Nagy családnál találjuk. A *Nógrádi képcsarnok*ban éppen Nagy Ferenc táblabíró személye volt sokáig talány; ha csak egy lépéssel is, de most már előbbre jutottunk, miután a kb. kétszáz [!] Nagy család áttekintése után kiderült, hogy minden bizonnyal az ócsai vagy pöstyényi Nagyok egyike lehetett. Egyébként is számos félreértés származott már a családok összekeveréséből; voltak, akik a Nógrádban élő baráthi Huszár családot összetévesztették a velük gyakorlatilag semmiféle rokonsági kapcsolatban nem álló nagybaráthi Huszár családdal.

Szontagh Pál versíró füzetének utolsó oldalán (25. főlíó rektó) érdekes utalások sora található, amelyek előtt betűjelölés szerepel. HG szövegközlésében ezek a betűjelek az egyes versek után állnak, jóllehet az adott verseknél egyáltalán nem találhatók meg. Nem tudjuk, vajon HG hogyan járt el; minden valószínűség szerint az olvasottak tartalmára, ill. intuícióira hagyatkozott. Ő úgy vélte, hogy ezek a megjegyzések Pulszky Ferencről származtak. Lehetséges, az mindenesetre biztos, hogy más valaki írta, mint magukat a verseket, sőt, bizonyos jelekből ítélve (bár erről csak egy írásszakértő tudna hitelt érdemlően nyilatkozni) az a)–h) tintairású jegyzeteket nem ugyanaz a személy írta, mint az i)–cc) ceruzairású jegyzeteket. A versíró füzet utolsó verse (45. *Többen*) után közöljük ennek a lapnak a szövegét is.

A Szontagh Pálnak tulajdonított füzetben számos versnél fordul elő kiemelés, a szokásos módon, vagyis aláhúzással. Ezúttal (noha az elfogadott nyomdai megoldás a kurzív lett volna) meghagytuk az aláhúzásokat. Ennek technikai oka volt: mivel a különböző szövegek eltéréseit kurzívvá emeltük ki, így zavaró lett volna a szerzői és a szerkesztői kiemeléseket ugyanúgy jelölni.

AJÁNLÁS BR. VAY MIKLÓS ÖNAGYMÉLTÓSÁGÁNAK 1847-BEN

K: MIKL 23. – OH 716. 1. főlíó rektó

[SZP füzetéből ez a vers hiányzik.]

[Br. vajai Vay Miklós (ev., ?–Bp., 1894. május 14.) valóságos belső titkos tanácsos, koronaőr, az MTA igazgatósági tagja, a főrendiház elnöke. 1847-ben elkísérte István főherceget 45 napos magyarországi útjára. Ennek során Nógrád megyébe is ellátogattak.]

Cím: K: Ajánlás B. Vay Miklós ö nagyméltóságának 1847^{ben}

HG: Ajánlás B. Vay Miklós ö nagyméltóságának 1844-ben

fsz: Ajánlás br. Vay Miklós ö nagyméltóságának 1847-ben

- 1 K: A fő herczegnek... ♦ HG, fsz: A főhercegnek, hogy tudd bemutatni meggyénket,

- 2 K: Készült e' csarnok,... ♦ HG, fsz: Készült e csarnok, torz alakokkal ugyan.
- 3 K: – Nem tehetünk... ♦ HG, fsz: Nem tehetünk arról, hogy hú festése meggyénknek
- 4 HG: Mindig csak torzkép és epigramma lehet. ♦ K, fsz: Mindig csak torzkép és epigramma lehet. –

1. GR. DE LA MOTTE ANTAL FŐISPÁNHELYETTES

K: MIKL 245. – OH 716. 1. főlíó rektó; SZP: 23. főlíó verzó

[Gr. jolly des Aulnois de la Motte Antal Károly (kat., 1808. július 2. – Bécs, 1857. április 8.): de la Motte Károly és gr. Szapáry Lujza fia, valóságos belső titkos tanácsos, belügyminisztériumi osztályfőnök, helytartósági alelnök. Édesanyjának sírfelirata M-vers. Ld. a MK 105. [237] versét és annak szövegváltozatát! Biztosan M a szerzője, mert a kései változata a [246] 33. *Kormányzási ildom* c. vers. Lásd: MK 105!]

Cím: K: 1 Gr. de la Motte Antal f. i h. ♦ SZP: XLII. de la Motte Ant. gf. f. i. h. ♦ HG: 1. Gr. de la Motte Antal f. i. h. ♦ fsz: 1. Gr. de la Motte Antal főispánhelyettes

- 1 K: Ildom<mal>osan tudod a' békét fel tartni dicsekszel ♦ SZP: Ildomosan tudod a' békét feltartni; – dicsekszel – ♦ HG: Ildomosan tudod a békét feltartni, dicsekszel; ♦ fsz: Ildomosan tudod a békét feltartni – dicsekszel –,

2. KÁROLYI JÁNOS ELSŐ ALISPÁN

K: MIKL 231. – OH 716. 1. főlíó rektó; SZP: 4. főlíó verzó

[Szentimrei Károlyi János (kat., Pinc, 1811. március 15.–Gesztete, 1892. július 31.): Károlyi Ferenc és Szentmiklóssy Klára fia, Károlyi Miksa bátyja, Nógrád megyei konzervatív politikus, 1846-ban első alispán, 1847-ben országgyűlési követ, 1848-ban lemondott.]

Cím: K: 2 Károlyi János I^ő Alisp. ♦ SZP: IV. Károlyi János. el. alisp.

HG: 2. Károlyi János első alisp. ♦ fsz: 2. Károlyi János első alispán

- 1 K: Lesz követed nógrád lovakat játszott ki losoncon ♦ SZP, HG: Lesz követed Nógrád, lovakat játszott ki Losonczon; ♦ fsz: Lesz követed, Nógrád, lovakat játszott ki Losoncon;

3. SRÉTER LÁSZLÓ MÁSODALISPÁN

K: MIKL 350. – OH 716. 1. főlíó rektó; SZP: 3. főlíó rektó

[Szandai Sréter László (ev., Surány, 1807. december 2.–Surány, 1864. szeptember 24.): Sréter László és beniczai és micsinyei Beniczky Éva fia, Sréter Miklós testvére, Nógrád megye főbiztosa, első alispánja, majd országgyűlési követe, az ellenzéki párt tagja.]

Cím: K, HG: 3 Sréter László m. a. isp. ♦ SZP: I. Sréter László m. a. isp.

fsz: 3. Sréter László másodalispán

- 4 K: Majdani díszedről *óh* haza álmodozom ♦ SZP: Majdani díszedről *óh* haza! – álmodozom. ♦ HG: Majdani díszedről, *óh* haza! – álmodozom. [HG-nál a versszak után: '(a)'.] ♦ fsz: Majdani díszedről, ó, haza, álmodozom.

4. FRIDE CZKY LAJOS FŐJEGYZŐ

K: MIKL 186. – OH 716. 1. fólió rektó; SZP: 12. fólió verzó
[Kaplathi és csenedei Frideczky Lajos (kat., Tereske, 1817. április 23.– Losonc, 1902. december 3.): Frideczky József és Géczy Teréz fia, Nógrád megye főjegyzője, majd követte, később képviselője (Madáchcsal egyidőben), 1871-ben alispánja. Madách közeli ismerőse, akinek Rákóczy János menekítésében segédkezett.]

Cím: K: 4 Frideczky Lajos *fő jegyző*. ♦ SZP: XX. Frideczky Lajos *fő jegyző*. ♦ HG, fsz: 4. Frideczky Lajos *fő jegyző*

- 1 K, fsz: Orgona vagy, szeled úgy zúg, mint a tereskei kántor.
SZP: Orgona vagy, szeled *ugy zug*, mint *a'* „tereskei kántor”
HG: Orgona vagy, szeled úgy *zug*, mint a tereskei kántor,
- 2 K: Ver majd rákóczit, majd meg a bécsi danát. ♦ SZP, HG, fsz: Ver majd Rákóczit, majd meg a bécsi danát. [HG-nál a versszak után: '(b)'.]

5. VERES PÁL MÁSODFŐJEGYZŐ

K: MIKL 380. – OH 716. 1. fólió rektó; SZP: 11. fólió verzó
[Farádi Veres Pál (ev., Kutasó, 1815. december 14.–Balassagyarmat, 1886. május 8–9.; gyászjelentése szerint 8-án éjfélkor hunyt el): Veres Pál és Meskó Magdolna fia, Veres Gyula bátyja, Nógrád megyei főjegyző, 1849-ben, majd a kiegyezés után alispán, Veres Pálné beniczei és micsonyei Beniczky Hermin férje.]

Cím: K: 5 Veres Pál *m. fő jegy*. ♦ SZP: XVIII. Veres Pál másodfőjegyző.
HG, fsz: 5. Veres Pál másodfőjegyző

- 2 K: Méltán vagy te tehát *a'* megye tolla veres. ♦ HG: ...a megye tolla, Veres. ♦ SZP, fsz: Méltán vagy te tehát a megye tolla, Veres!

6. PRÓNAY JÓZSEF ELSŐ ALJEGYZŐ

K: MIKL 328. – OH 716. 1. fólió rektó; SZP: 23. fólió rektó
[Tóprónai és blatniczai Prónay József (ev., Romhány, 1821 vagy 1823–Bp., 1884. május 15.) országgyűlési követ, belügyminiszteri államtitkár.]

Cím: K: 6 Prónay *József 1° al jegy*. ♦ SZP: XLI. Prónay József *e. a. j.*

HG: 6. Prónay József első *al jegy*. ♦ fsz: 6. Prónay József első *al jegyző*

- 2 K, SZP, HG: Párisi kéjhölgyek csókja ha rajtad a méz ♦ fsz: Párisi kéjhölgyek csókja, ha rajtad a méz.
- 3 K: 'S mond<*ják*>atik eszmeköröd tarkult 's élesbb' leve elméd:
SZP: 'S mondatik: eszmeköröd tarkult, 's éles 'b leve elméd:
HG, fsz: S mondatik: eszmeköröd tarkult, s élesb leve elméd:

7. BALÁZS ANTAL MÁSODALJEGYZŐ

K: MIKL 81. – OH 716. 1. fólió rektó; SZP: 7. fólió verzó

[Sipeki Baláz(s) Antal (1822 vagy 1823–Nógrádsipek, 1901. február 25.): Balás István és bonyhádi Perczel Mária fia, másodaljegyző, később fontosabb tisztségeket töltött be, 1892-ben országgyűlési képviselőnek is megválasztották. A család általában a *Balás* névalakot használja.]

Cím: K: 7 Balázs *antal m. al jegyző*. ♦ SZP: X. Balázs Antal *m. a. j.*

HG: 7. Balázs Antal *m. al jegyző*. ♦ fsz: 7. Balázs Antal másodaljegyző

- 2 K: Firkád mondnia kell, hú bele dőre *balázs*. ♦ SZP: Firkád; – mondnia kell: hú bele dőre Balázs! ♦ HG: Firkád; – mondnia kell: hú bele dőre Balázs! [HG-nál a teljes versciklus végig kurzív; ezért a címetek, itt pedig a 'hú bele' részt is ritkítással emelte ki.] ♦ fsz: Firkád, mondnia kell: hú bele dőre Balázs!

8. SZERÉMI ANTAL HADI FŐPÉNZTÁRNOK

K: MIKL 358. – OH 716. 1. fólió rektó; SZP: 14. fólió rektó

[Középgéczi Szerémi Antal (kat., 1797 körül–Balassagyarmat, 1859. január 31.): Szerémy Gábor és disznósi Horváthy Anna fia.]

Cím: K: 8 Szerémi Antal hadi *fő penztar* ♦ SZP: XXIII. Szerémi Antal hadi főpenztárnok ♦ HG, fsz: 8 Szerémi Antal hadi főpenztárnok

9. VATTAI ALAJOS ALADÓSZEDŐ

K: MIKL 377. – OH 716. 1. fólió rektó; SZP: 13. fólió rektó

[Felsővattai Wattay Alajos életéről semmit sem tudunk; Nagy Iván szerint a család az I. András alatt élt pogány felkelőt, Vatát tekintti ősenek. Mivel M-nél is és Szontagh Pálnál is a 'Vattai' névalak szerepel, fsz-ünk is megmaradt ennél a változatnál. Lehetséges, hogy azonos azzal a felsővattai *Wathay Lajos* néven említett 49-es nemzetőr századossal, aki Pomázon halt meg 1899. március 26-án, 80 éves korában.]

Cím: K: 9 Vattai Alajos *aladósze*. ♦ SZP: XXI. Vattai Alajos. *aladószedő*.

HG, fsz: 9. Vattai Alajos *aladószedő*

- 2 K: Bankokról alaposb ismeretű ki vagyon. ♦ SZP: ...ismeretű ki vagyon?
HG, fsz: Bankokról alaposb ismeretű ki vagyon?
[HG-nál a versszak után: '(c)'.]

10. DUBRAVICZKY ZSIGMOND FŐSZÁMVEVŐ

K: MIKL 197. – OH 716. 1. fólió rektó; SZP: 14. fólió verzó

[Dubraviczai Dubraviczky Zsigmond (1789–1876), Dubraviczky István fia (Miksa, József és Péter testvére), felesége Lisznai Damó Erzsébet. Előbb aladószedő volt, később főszámvevő, 1850-től császári-királyi hivatalnok. Biztosan M a vers szerzője, mert a kései változata a [244] 31. *Helyes súlyarány* c. vers. Lásd: MK 105!]

Cím: K: 10 *Dubra Zsigm fő számvő.* ♦ SZP: XXIV. Dubraviczki Zs. főszámvő. ♦ HG: 10. Dubraviczki Zsigmond főszámvő. ♦ fsz: 10. Dubraviczky Zsigmond főszámvő

- 1 K, HG, fsz: Hosszú bükkönyhöz s hosszú kortyokhoz is értesz, SZP: Hosszú bükköny<öd>höz <és> 's hosszú kortyokhoz is értesz; –
- 2 K, HG, fsz: Egy van csak benned, ami rövid, s ez az ész. ♦ SZP: Egy van csak benned *a' mi rövid*; – 's ez: az ész. –

11. MADÁCH IMRE FŐBIZTOS

K: MIKL 274. – OH 716. 1. fólió rektó; SZP: 18. fólió verzó
Cím: K: 11 Madách Imre *fő biz.* ♦ SZP: XXXII. Madách Imre főbiztos.
HG, fsz: 11. Madách Imre főbiztos.

- 2 K, SZP: *Oly* magasan hordod kis pisze orrod azért, ♦ fsz: *Oly* magasan hordod kis pisze orrod azért,
- 3 K: Várjunk csak kis időt, míg lesz Nógrádban *al ispány* ♦ HG: Várjunk csak kis időt, míg léssz Nógrádban alispán, ♦ SZP, fsz: Várjunk csak kis időt, míg lesz Nógrádban alispán:

12. HORVÁTH ELEK FŐSZOLGABÍRÓ

K: MIKL 38. – OH 716. 1. fólió rektó, verzó; SZP: 9. fólió rektó
[Bíbihi és legéni Horváth Elek (kat., 1805 körül–Balassagyarmat, 1863. augusztus 19.): Horváth Gábor és Szubszky Mária fia, főszolgabíró, majd Nógrád megye első alispánja a szabadságharc idején; 1849 februárjában a császáriak elfogták és elmozdították hivatalából. Később a Nógrád megyei gazdasági egyletben is tevékenykedett. Biztosan M a szerző, mert kései változata a [247] 34. *A megtért* c. vers. Lásd: MK 105!]

Cím: K: 12 Horváth Elek *fő sz. bíró.* ♦ SZP: XIII. Horváth Elek *főszbíró.*
HG: 12. Horváth Elek *ősz. bíró.* [Sh.] ♦ fsz: 12. Horváth Elek főszolgabíró

- 1 HG: Bús színnel festéd ezelőtt honi állapotinkat, ♦ SZP: *Bus szemmel* festéd ezelőtt honi állapotinkat, ♦ K, fsz: Bús színnel festéd ezelőtt honi állapotinkat,
- 2 K, fsz: Hogy köztük mint mécs, fényt sugározva te állj. ♦ SZP: Hogy köztük mint mécs, fényt sugározva te állj: – HG: Hogy köztünk mint mécs, fényt sugarazva te állj.
- 3 K, HG fsz: Most szelidebb színben látszik már minden előtted, SZP: Most szelidebb színben látszik már minden előtted. –
- 4 K: Új kormányzóink' napja deríti *e'* fényt. ♦ SZP: *Uj* Kormányzóink' napja, deríti *a'* fényt. ♦ HG, fsz: Új kormányzóink napja deríti *e* fényt. [HG-nál a versszak után: '(d)'.]

13. JANKOVICH LÁSZLÓ FŐSZOLGABÍRÓ

K: MIKL 226. – OH 716. 1. fólió verzó; SZP: 10. fólió rektó

[Jeszeniczei Jankovich László (Varsány, 1795–1854. december): Jankovich János és Tersztyánszky Franciska fia, főszolgabíró, majd 1848–49-ben alispán, törvényszéki ülnök.]

Cím: K: 13. Jankovich László *fő sz. bíró* ♦ SZP: XV. Jankovich László *f. sz. b.* ♦ HG: 13. Jankovich László *fősz. bíró.* ♦ fsz: 13. Jankovich László főszolgabíró

- 1 K, HG, fsz: A zöld asztalnál jámbor, közrendü legény vagy, ♦ SZP: *A' zöld* asztalnál jámbor! *közrendü <vitéz> legény* vagy;
- 2 K: Hagyj fel hát vele és *mennyj* hivatásod után, ♦ SZP, HG, fsz: Hagyj fel hát vele, és menj hivatásod után!
- 3 K, SZP, HG: Ott a fehér asztal mellett fogsz majd te kitűnni, [SZP aláhúzta a 'fehér' szót.] ♦ fsz: Ott, a fehér asztal mellett fogsz majd te kitűnni,
- 4 SZP: 'S léssz Kancsók közepett: diczkoszorúzza *király!* ♦ HG: S léssz kancsók közepett diczkoszorúzza király. ♦ K, fsz: S léssz kancsók közepett, diczkoszorúzza király.

14. GELLÉN JÓZSEF FŐSZOLGABÍRÓ

K: MIKL 187. – OH 716. 1. fólió verzó; SZP: 20. fólió rektó

[Gellénfalvi Gellén József (ref., Losonc, 1809. augusztus 20.–Bp., 1890. március 15.): id. Gellén József és Benkó Mária fia; esküdt, alszolgabíró, majd főszolgabíró a Losonci járásban, kúriai bíró, királyi tanácsos. Családja a Madách családdal közeli kapcsolatban állt; apja, id. Gellén József Madách Anna keresztapja volt.]

Cím: K: 14. Gellén *Jócsi fő sz. bíró* ♦ SZP: XXXV. Gellén József. *főszbíró.*

HG: 14. Gellén József *fősz. bíró.* ♦ fsz: 14. Gellén József főszolgabíró
[HG-nál a versszak után: '(e)'.]

15. OKOLICSÁNYI MIKSA FŐSZOLGABÍRÓ

K: MIKL 306. – OH 716. 1. fólió verzó; SZP: 15. fólió verzó

[Okolicsnai Okolicsányi Miksa (ev., Losonc, 1810. október 25.–Losonckisfalu, 1892. február 14.): Okolicsányi Péter és Jósza Erzsébet fia, füleki szolgabíró.]

Cím: K: 15 Okolicsányi *Max fő sz. bir.* ♦ SZP: XXVI. Okolicsányi Miksa, *füleki főszbíró.* ♦ HG: 15. Okolicsányi Miksa *füleki fősz. bíró.*

fsz: 15. Okolicsányi Miksa főszolgabíró

- 1 K: Mért ne nevezzetek én *<bölcsnek>* téged bölcsnek hiszen eddig SZP: Mért ne nevezzetek én, téged bölcsnek? hiszen eddig – HG: Mért ne nevezzetek én téged bölcsnek, hiszen eddig fsz: Mért ne nevezzetek én téged bölcsnek? hiszen eddig
- 2 K: Az *vóltál* 's léssz míg folytatod *a'* fülelést. ♦ HG: Az *vóltál* s léssz míg... fsz, SZP: Az *vóltál*, s léssz: míg folytatod a fülelést.

16. BÁSTHY MIKLÓS CÍMZETES FŐSZOLGABÍRÓ

K: MIKL 82. – OH 716. 1. fölió verzó; SZP: 5. fölió rektó
[Ó- és egyházasbásthi Básthy Miklós (ev., Heves, 1811 körül–Balassagyarmat 1879. december 24.): esküdt, alszolgabíró, később törvényszéki másodelnök.]

Cím: K: 16 Básti Miklós *czím. fősz. bír.* ♦ SZP: V. Básthy Miklós *cz. főszb.*
HG: 16. Básthy Miklós *cím. fősz. bír.* ♦ fsz: 16. Básthy Miklós címzetes főszolgabíró

- 1 K: Millyen lelkesedés kis nógrád nagy teremében ♦ HG: Milyen lelkesedés kis Nógrád nagy teremében, ♦ SZP: fsz: Millyen lelkesedés kis Nógrád nagy teremében!
- 2 SZP: Ébred *a' korszellem*; a vita tárgya: vasút. – ♦ HG: Ébred a korszellem; – a vita tárgya: vasút. – ♦ K, fsz: Ébred a korszellem, a vita tárgya vasút.
- 3 K: S *ah* mi csodás látvány füst gőz zaj, tán jön *a' mozdony*
SZP: 'S *ah* mi csodás látvány! füst, gőz, zaj, tán jön *a' mozdony*?
HG: S *oh* mi csodás látvány! füst, gőz, zaj, tán jön a mozdony,
fsz: S *ah*, mi csodás látvány! füst, gőz, zaj, tán jön a mozdony,
- 4 K: Melly robog *el tün*, nem nagyszavú *básti* beszélt.
SZP: Melly robog, *eltün?* – nem! nagyszavu Básthy beszélt.
HG, fsz: Mely robog, *eltün?* – Nem! nagyszavu Básthy beszélt.

17. OTTLIK ÁKOS CÍMZETES FŐSZOLGABÍRÓ

K: MIKL 308. – OH 716. 1. fölió verzó; SZP: 16. fölió rektó
[Felsőozoróczi és kohanóczi Ottlik Ákos (ev., Egyházasbást, 1815. szeptember 2.–Debrecen, 1893. szeptember 25.): nógrádi szolgabíró, 1867-ben másodalispán, később Debrecenben kataszteri irattárkezelő, Madách ifjúkori szerelmének, losonczy Gyürky Amáliának a férje (elváltak). Az 1840-es években Kalondán élt.]

Cím: K: 17 Ottlik Ákos ♦ SZP: XXVII. Ottlik Ákos *cz. főszbír.*
HG: 17. Ottlik Ákos *c. fősz. bír.* ♦ fsz: 17. Ottlik Ákos címzetes főszolgabíró

- 1 K: Mást nem mondhatnék *<rólad>* felüled, mint hogy csinos arcod;
fsz, SZP, HG: Mást nem mondhatnék felüled, mint hogy csinos arcod;
- 2 K: 'S azt sem mondhatom el, mert bizony az sem igaz.
HG: S ezt sem mondhatom el, mert bizony az sem igaz.
SZP, fsz: S azt sem mondhatom el, mert bizony az sem igaz.
[HG-nál a versszak után: '(f)'.]

18. SZONTAGH PÁL SZOLGABÍRÓ

K: MIKL 362. – OH 716. 1. fölió verzó; SZP: 18. fölió rektó
[Iglói Szontagh Pál (ev., Szécsény, 1820. szeptember 12.–Horpács, 1904. június 15.): Szontagh István és farádi Veres Anna fia, jegyző, szolgabíró, országgyűlési követ, majd képviselő, a képviselőház alelnöke, a főrendiház örökös tagja, Madách Imre barátja. (Szinnyeinél szeptember 11-i születési dátum, az anyakönyv szerint azonban 12-én született, majd 16-án keresztelték, Kiszellőben.)]

Cím: K: 18 Szontágh Pál sz. bír. ♦ SZP: XXXI. Szontagh Pál szb.
HG: 18. Szontágh Pál sz. bír. ♦ fsz: 18. Szontagh Pál szolgabíró

- 1 SZP: Szolgabíránk hanyag! ezt panasolja a ' szécsényi járás, –
HG: „Szolgabíránk hanyag! – ezt panasolja a ' szécsényi járás, –
K, fsz: Szolgabíránk hanyag, ezt panasolja a szécsényi járás:
- 2 K: A buta, Szontagh Pál, *vajh mi* következetes, ♦ HG: A buta! Szontágh Pál vajmi következetes! ♦ SZP, fsz: A buta! Szontagh Pál vajmi következetes!
- 3 K: Czentralizálni akar s restségivel azt bizonyítja
SZP, HG: Centralizálni akar, s restségivel azt bizonyítja
fsz: Centralizálni akar, s restségivel azt bizonyítja
- 4 K: Elve szerint, hogy rossz a megye szerkezete. ♦ SZP: ...rossz *a' megye szerkezete!* – ♦ HG, fsz: Elve szerint, hogy rossz a megye szerkezete.
[HG-nál a versszak után: '(g)'.]

19. HORVÁTH ISTVÁN SZOLGABÍRÓ

K: MIKL 206. – OH 716. 1. fölió verzó; SZP: 19. fölió rektó
[Zalukai Voxith Horváth István (?–1871. augusztus 24. előtt): Voxith Horváth Antalnak (Madách Imre ötödunokafivérének) és Haan N.-nek a fia, alszolgabíró, majd járásbíró (felesége, ócsai Nagy Apollónia, a gyászjelentése szerint özvegy volt, ebből következtethetünk a férje halálának időhátára).]

Cím: K: 19 Horváth Pista sz. bír. ♦ SZP: XXXIII. Horvát István *szbír.*
HG: Horvát István sz. bír. ♦ 19. Horváth István szolgabíró

- 2 K: Te 's szabad elv! Nem elég *a' te nyakadra kolom?*
SZP: Te, 's szabad elv! – nem elég *a' te nyakadra kolom??* –
HG: Te, s szabad elv! Nem elég a te nyakadra kolom??
fsz: Te s szabad elv! Nem elég a te nyakadra kolom?
[HG-nál a versszak után: '(h)'.]

20. PRÓNAY GYÖRGY SZOLGABÍRÓ

K: MIKL 327. – OH 716. 1. fölió verzó; SZP: 15. fölió rektó
[Tótprónai és blatniczai Prónay György (ev., Csalár, 1822. április 9.–Balassagyarmat, 1873. február 2.): Prónay Ferenc és baloghi Baloghy Emília fia, szolgabíró, 1861-ben főbiztos.]

Cím: K: 20 Prónay György sz. bíró ♦ SZP: XXV. Prónay György *szbíró*
HG: 20. Prónay György sz. bíró ♦ fsz: 20. Prónay György szolgabíró

- 1 K, SZP: Hogyha fejedben is *olly* híres kocsis ülne minő te
HG, fsz: Hogyha fejedben is oly híres kocsis ülne, minő te
[HG-nál a versszak után: '(i)'.]

21. TÖRÖK BÉLA SZOLGABÍRÓ

K: MIKL 369. – OH 716. 1. fölió verzó; SZP: 13. fölió verzó
[Szendrői Török Béla (kat., ?–Losonc, 1873. október 7.): Török János és podrecsányi és ocsovai Holecz Sarolta fia, Podrecsányban élő birtokos.]
Cím: K: 21. Török Béla sz. bíró. ♦ SZP: XXII. Török Béla szolgabíró.
HG: 21. Török Béla sz. bíró. ♦ fsz: 21. Török Béla szolgabíró

- 1 K, HG: Mondják *a'* megye hogy törökül szolgál ki jogot csak,
SZP, fsz: Mondják, a megye hogy törökül szolgál ki jogot csak,
[HG-nál a vers után: '(k)'.]

22. BALOGHY LÁSZLÓ TÁBLABÍRÓ

K: MIKL 339. – OH 716. 1. fölió verzó; SZP: 11. fölió rektó
[Baloghi Balogh László (Bercel, 1799–Pest, 1858): Balogh Lajos és Sembery Johanna fia, konzervatív politikus, a szabadságharc után Hont megyefőnöke. Szépirodalommal is foglalkozott, de már Nagy Iván is csupán a *Nemzetiség és alkotmányi mozgalmak honunkban* (Pest, 1841) c. művét („röpiratát”) említette meg. Biztosan M a vers szerzője, mert a kései változata a [250] 37. *Rögtönző* c. vers. Lásd: MK 105!]

Cím: K: 22 Baloghi László t. bíró ♦ SZP: XVII. Balogi László *tb*.
HG: 22. Baloghi László t. bíró. ♦ fsz: 22. Balogh László táblabíró

- 1 SZP, HG: Nagy vagy hogyha nagy az, ki magát is bírja legyőzni;
K, fsz: Nagy vagy, hogyha nagy az, ki magát is bírja legyőzni,
[HG-nál a vers után: '(l)'.]

23. DESSEWFFY JÓB TÁBLABÍRÓ

K: MIKL 112. – OH 716. 1. fölió verzó; SZP: 17. fölió rektó
[Cserneki és tarkeői Dessewffy Jób (ev., Krivány, 1797. július 5.–Gyönyös, 1882. december 26.): Dessewffy Imre és br. Hellenbach Polixéna fia, megyei tisztviselő, 1847-ben országgyűlési követ (Dessewffy Ottó testvére).]

Cím: K: 23 *Desőffi* Jób t. b. ♦ SZP: XXIX. *Dezsőfi* Jób *tb*.
HG: 23. *Desőffi* Jób t. b. ♦ fsz: 23. Dessewffy Jób táblabíró

- 1 K: Légy követünk, nógrád értelmét hűn te fogád fel,
SZP, HG, fsz: Légy követünk! Nógrád értelmét hűn te fogád fel,
3 SZP: Otthon senki se' jós, úgy tartja *a'* nép szava; – most már
K, HG, fsz: Otthon senki se jós, úgy tartja a nép szava; most már

- 4 K, HG, fsz: Országgyűlésén jós leszesz-é te? Alig!
SZP: Országgyűlésén jós leszesz *é* te? – Alig! – <*mutas....*>
[HG-nál a vers után: '(m)'.]

24. DESSEWFFY OTTÓ TÁBLABÍRÓ

K: MIKL 113. – OH 716. 1. fölió verzó; SZP: 10. fölió verzó
[Cserneki és tarkeői Dessewffy Ottó (ev., Vanyarc, 1813. augusztus 12.–Vanyarc, 1895. február 1.): Dessewffy Imre és báró Hellenbach Polixéna fia, 1842-től 1846-ig Nógrád megye főjegyzője, 1865-ben országgyűlési képviselő, a kiegyezés után alispán (Dessewffy Jób testvére). A verset valószínűleg Szontagh Pál írta, mivel az ő kézírata egy teljesen áthúzott változattal kezdődik.]

Cím: K: 24 *Desőffi* Otto. ♦ SZP: XVI. *Dezsőfi* Otto. *tb*.

HG: 24. *Desőffi* Ottó. t. b. ♦ fsz: 24. Dessewffy Ottó táblabíró

- 1 előtt: SZP-nál egy áthúzott variáns:

<*Férfi kebellet úgy állsz mint a' művészi szobor; de*

<*Mint a' szobor, szíved is olly hideg olly merev*>

<*Légy melegebb, inkább kevesebb légy te művészi; –*

<*Mert csak az élet vonz; – és hidegen hagy a' kő. –*>

- 1 K: Mért állsz *olly* hidegen, mért vágyol játszani szobrot, ♦ SZP: ...*olly* ...?
– ♦ HG, fsz: Mért állsz oly hidegen, mért vágyol játszani szobrot?
2 K: Légy melegebb <*inkáb*> jobban foglalod el helyed úgy
SZP: Légy melegebb, jobban foglalod *ugy helyed' el*. –
HG, fsz: Légy melegebb, jobban foglalod el helyed úgy!
3 K: Mert *a'* szobor báb lesz, ha tökélyén bár *mi* <*hibázik*> hiányzik,
SZP, HG, fsz: Mert a szobor báb lesz, ha tökélyén bármi hiányzik,
[HG-nál a vers után: '(n)'.]

25. FAJNOR JÁNOS TÁBLABÍRÓ

K: MIKL 176. – OH 716. 1. fölió verzó; SZP: 5. fölió verzó
[Fajnor János (1798–Szanda, 1863. február 25.): gyászjelentése szerint 1848 előtt Nógrád leghíresebb ügyvédjeinek egyike volt.]

Cím: K: 25 Fajnor t. b. ♦ SZP: VI. Fajnor János t. b. 's *ügyvéd*.

HG: 25. Fajnor János t. b. s *ügyvéd*. ♦ fsz: 25. Fajnor János táblabíró

- 1 K: Hogy *ha* okoskodol, *olly* döcögön rakod a szavakat, mint
SZP: Hogyha okoskodol, *olly* döcögön rakod *a'* szavakat, mint
HG, fsz: Hogyha okoskodol, oly döcögön rakod a szavakat, mint
2 K: Hogy *ha* nemesbb hintó jártalan <*új*> útra kerül,
SZP: Hogyha nemesb hintó jártalan *utra* kerül.
HG, fsz: Hogyha nemesb hintó jártalan útra kerül.
3 K: Nem csoda tót ügyvéd mellék *út* mindenik eszméd
SZP: Nem csoda! tót ügyvéd, mellékut mindenik eszméd, –
HG, fsz: Nem csoda! tót ügyvéd, mellékút mindenik eszméd,
[HG-nál a vers után: '(o)'.]

26. GR. FORGÁCH ANTAL TÁBLABÍRÓ

K: MIKL 114. – OH 716. 2. fölió rektó; SZP: 21. fölió rektó
[Gr. ghymesí és gácsi Forgách Antal (kat., Pozsony, 1819. április 16.–Gács, 1885. április 2.): gr. Forgách János és Szent-Iványi Erzsébet fia, Madách Anna fiatalkori udvarlója. Biztosan M a szerzője a versnek, mert a kései változata a [245] 32. *Dicsőség és gyalázat* c. vers. Lásd: MK 105!]
[HG-nál a vers után: '(p)'.]

Cím: K: 26 Forgách Antal ♦ SZP: XXXVII. Forgách Antal *gf. tb.*

HG: 26. Gr. Forgách Antal t. b. ♦ fsz: 26. Gr. Forgách Antal táblabíró

- 1 K: Jöttél hogy lecsepüzd pártunkat <győzve ne hidd> s még ha legyőznél
SZP: Jöttél hogy lecsepüzz 'd pártunkat, győzve ne örvendj!
HG, fsz: Jöttél, hogy lecsepüzd pártunkat, s még ha legyőznél,
- 2 K, HG: Sem lennél cézár – gyáva csak a ' mi hadunk.
SZP: *Nem te leszesz Cézár;* gyáva csak a ' mi hadunk. –
fsz: Sem lennél Cézár – gyáva csak a mi hadunk.
[Súlyos helyesírási dilemma. M gyakran elmulasztotta nagy kezdőbetűvel írni a tulajdonneveket. Véleményünk szerint ebben az esetben nem a 'császár' latin változatának, a 'cæsar' köznévnél a magyar átíratára, a 'cézár'-ra gondolt, hanem a magyarban elsődleges jelentésének tekinthető Julius cézár, ezért a 'Cézár' formát tartottuk helyesnek.]
[Nem tudjuk, miért tér el jelentősen (anélkül, hogy javításokat tartalmazna) SZP szövege M-étől.]
[HG-nál a vers után: '(p)'.]

27. GR. FORGÁCH SÁNDOR TÁBLABÍRÓ

K: MIKL 294. – OH 716. 2. fölió rektó; SZP: 22. fölió rektó
[Gr. ghymesí és gácsi Forgách Sándor (kat., 1814. augusztus 20.–Gács, 1894. február 18.): gr. Forgách János és Szent-Iványi Erzsébet fia, cs. kir. kamarás, 1848-ban az orosz tábor melletti császári biztos. Biztosan M a szerzője a versnek, mert a kései változata a [248] 35. *Nagyok eszköze*. Lásd: MK 105!]

Cím: K: 27 Forgách Sándor ♦ SZP: XXXIX. Forgách Sándor *gf. tb.*

HG: 27. Gr. Forgách Sándor t. b. ♦ fsz: 27. Gr. Forgách Sándor táblabíró

- 1 K: Nagyszerű ős csernek <nyomorú> száraz forgácsa veled most
SZP: Nagyszerű ős csernek *nyomorú* forgácsa! veled most
HG, fsz: Nagyszerű ős csernek száraz forgácsa! veled most
- 2 K, HG, fsz: A maradó tábor fűtni akarna nekünk;
SZP: A ' maradó tábor fűtni akarna – nekünk;
- 3 K: Czélt ér <majd> tán, de azért jut-e majd számodra dicsőség
SZP: Czélt ér tán, – de azért jut e majd számodra dicsőség?
fsz: Célt ér tán, de azért jut-e majd számodra dicsőség?

- 4 K: Rosz forgács eszköz, rosz hamu léssz te csupán.
SZP: Rosz forgács-eszköz, rosz hamu léssz te csupán! –
HG: Rossz forgács-eszköz, rossz hamu léssz te csupán!
fsz: Rossz forgács-eszköz, rossz hamu léssz te csupán!

28. FRÁTER PÁL TÁBLABÍRÓ

K: MIKL 185. – OH 716. 2. fölió rektó; SZP: 3. fölió verző

[Ippi és érkeserüi Fráter Pál (ref., Csécse, 1808. november 12.–Bp., 1877. december 26.): Fráter Pál és Szmrecsányi Anna fia, Fráter József öccse, Fráter Erzsébet nagybátyja, Nógrád megye követe, majd első alispánja.]
Cím: K: 28 Fráter Pál ♦ SZP: II. Fráter Pál t. b. ♦ HG: 28. Fráter Pál t. b. fsz: 28. Fráter Pál táblabíró

- 1 K: Fráter szöll és merre akarja ragadja hajónkat
SZP: Fráter szől. – 'S a ' merre akarja ragadja hajónkat;
HG, fsz: Fráter szől, és merre akarja, ragadja hajónkat;
- 2 K, HG, fsz: Játszi konyítás közt, szór szeme, szája tüzet.
SZP: Játszi konyítás közt, szór szeme, szája tüzet.
[HG-nál a vers után: '(q)'.]

29. HUSZÁR KÁROLY TÁBLABÍRÓ

K: MIKL 213. – OH 716. 2. fölió rektó; SZP: 6. fölió verző

[Baráthi Huszár Károly (kat., Vízkelet, 1803. január 22.–Bp., 1889. február 3.): id. Huszár József és tarcsai Somogyi Mária fia, M. egyik sógorának, Huszár Józsefnek a fivére, 1843–44-ben országgyűlési követ, akit M. is meglátogatott Pozsonyban. Tereskén élt. (Daróczynál és nyomában minden forrásban születési helyként Hidaskürt szerepel, Daróczy adatközlőjénél – az érintett leszármazottjánál – azonban Vízkelet áll.)]

Cím: K: 29 Huszár ♦ SZP: VIII. Huszár Károly t. b. ♦ HG: 29. Huszár Károly t. b. ♦ fsz: 29. Huszár Károly táblabíró

- 3 K, fsz: A két párt közt állsz csakugyan, mert a *de* igéig
HG: A két párt közt állsz csakugyan, mert a „*de*” igéig
SZP: A két párt közt állsz csakugyan, mert a ' „*de*” igéig,
- 4 K: Szóllásod szabad és a *de* után pecsovics.
HG: Szólásod szabad és a „*de*” után pecsovics.
SZP: Szólásod szabad, és a ' „*de*” után pecsovics.
fsz: Szólásod szabad, és a *de* után pecsovics.
[HG-nál a vers után: '(r)'.]

30. IMÁDI (OLIM SZMOLIK) TÁBLABÍRÓ

K: MIKL 138. – OH 716. 2. fölió rektó; SZP: 12. fölió rektó

[Imádi Károly (olim Szmolik) (kat., 1810 körül–Balassagyarmat, 1883. december 10.): 1833-tól Balassagyarmaton káplán, majd plébános, espe-

res, öreg korában a Ferenc József rend lovagja. A nőkhöz való erős vonzódása városszerzte közismert volt. Biztosan M a szerzője a róla szóló versnek, mert a kései változata a [243] 30. Egy nagyravágyóhoz. Lásd: MK 105!]

Cím: K: 30 Imádi olim szmolik ♦ SZP: XIX. Imádi (:olim Szmolik:) b. gy. pleb és tb. ♦ HG: 30. Imádi (olim Szmolik) b. gy. pleb. és tb.

fsz: 30. Imádi (olim Szmolik) táblabíró

- 1 K: Szurkosi vólt a ' neved tótúl az imént lön imádi
SZP: Szurkosi volt a ' neved tótúl, az imént lön: Imádi,
fsz: Szurkosi volt a neved tótúl, az imént lön: Imádi,
HG: Szurkosi volt a neved tótúl, az imént lön: Imádi,
- 2 SZP, fsz: Mert hogy nőket imádsz, s Szurkosi is maradál.
K, HG, fsz: Mert hogy nőket imádsz, s szurkosi is maradál. [A 'szurkosi' szerintünk itt nem családnév, hanem a 'szurkos'-ra utaló szó, ezért a kis kezdőbetűt tartottuk helyesnek.]
[HG-nál a vers után: '(s)'.]

31. KACSKOVICS KÁROLY TÁBLABÍRÓ

K: MIKL 229. – OH 716. 2. fölió rektó; SZP: 6. fölió rektó
[Kacskovics Károly (Mohora, 1799. április 11.–Ipolság vagy Balassagyarmat, 1880. április 3.): Kacskovics Ferenc földbirtokos és Tamaskovics Borbála fia, megyei főügyész, börtönfelügyelő, 1849-ben a cári seregeknél katonai biztos. A 4. sor hasonlít M egyik feljegyzésére: „Holdvilágon nem sült meg cipő” OSZK Kézirattára, Quart. Hung. 2076. 21. fölió rektó.]

Cím: K: 31 Kacskovics Károly ♦ SZP: VII. Kacskovics Károly t. bíró
HG: 31. Kacskovics Károly t. b. ♦ fsz: 31. Kacskovics Károly táblabíró

- 1 K, fsz: Mondják, hogy te vagy a nógrádi gyűlés csalogánya,
SZP: Mondják hogy te vagy a ' nógrádi gyűlés' csalogánya,
HG: Moudják, hogy te vagy a nógrádi gyűlés csalogánya, [sh]
- 3 K, SZP, HG: Bár bájol dalotok, de mi haszna merengeni holdhoz,
fsz: Bár bájol dalotok, de mi haszna merengeni Holdhoz,
- 4 K: Nem sült meg málé még soha hold sugarán.
SZP: Nem sült meg malé még soha hold' sugarán.
HG: Nem sült meg málé még soha hold sugarán.
fsz: Nem sült meg málé még soha Hold sugarán.
- 5 K: Tudtad záporban fordítva mi hasznos a bunda,
SZP: Tudtad: a ' záporban fordítva mi hasznos a ' bunda,
HG, fsz: Tudtad: a záporban fordítva mi hasznos a bunda, [A M-nál hiányzó névelő miatt rossz a ritmus, ezért döntöttünk SZP és HG változata mellett.]
- 6 K, HG: S fordítál bundát, újra meg újra; miért
SZP: 'S fordítál bundát, újra meg újra; miért<?>
fsz: S fordítál bundát, újra meg újra; miért

- 7 K: Nem lön haszna, mivel míg tudós akkuratessel
SZP: Nem vala haszna? mivel míg tudós accuratesse-el
HG: Nem lön haszna? mivel míg tudós akkuratese-el
fsz: Nem lön haszna? mivel míg tudós akkuratesszel

- 8 K, fsz: Fordítál bundát, zápor után vala már.
SZP, HG: Fordítád bundád; zápor után vala már. [Mindkét szövegváltozat egyaránt jó.]
[HG-nál a vers után: '(t)'.]

32. KUBINYI FERENC TÁBLABÍRÓ

K: MIKL 253. – OH 716. 2. fölió rektó; SZP: 22. fölió verző

[Felsőkubini és nagyolaszi Kubinyi Ferenc (ev., Videfalva, 1796. március 21. vagy 25.–Bp., 1874. március 28.): Kubinyi András és Prónay Éva fia, az MTA tiszteleti tagja, a Magyar Földtani Társulat elnöke, már 1823-tól részt vett a megyei közéletben, többször is országgyűlési követ volt, majd 1861-ben országgyűlési képviselő.]

Cím: K: 32 Kubínyi Fer. ♦ SZP: XL. Kubinyi Ferencz tb. ♦ HG: 32. Kubinyi Ferenc t. b. ♦ fsz: 32. Kubinyi Ferenc táblabíró [Gyakran írták Kubínyinek a család nevét, mi az elterjedtebb írásmód mellett döntöttünk.]

- 1 K: Sokról sokfélét toda hajdan szállani Kátó
SZP: Sokról sokfélét toda hajdan szólani Cátó, –
HG: Sokról sokfélét toda hajdan szólani Kátó,
fsz: Sokról sokfélét toda hajdan szólani Cato,
- 2 K: 'S vesszen Kartághó zárszava egy vala csak
SZP: 'S „vesszen Carthágó”, zárszava egy vala csak.
HG, fsz: S „vesszen Karthágó”, zárszava egy vala csak.
- 3 K: Fordított Kátó te csak egygyet szóllasz örökké
SZP: Fordított Cátó, te csak egyet szólasz örökké
HG: Fordított Kátó, te csak egyet szólasz örökké
fsz: Fordított Cato, te csak egyet szólasz örökké,
- 5 K: Rettege Kartághó, ha amaz dörgötte beszédit,
SZP: Rettege Carthágó ha amaz dörgötte beszédit
HG, fsz: Rettege Karthágó, ha amaz dörgötte beszédit,
- 6 K: Aponyi meg Bécsben, hogy ha te szólsz kikaczag.
SZP: Apponyi meg Bécsben, hogyha te szólsz kikaczag.
fsz: Apponyi meg Bécsben, hogyha te szólsz, kikacag.
[HG-nál a vers után: '(u)'.]

33. LACZAY KÁROLY TÁBLABÍRÓ

K: MIKL 255. – OH 716. 2. fölió rektó; SZP: 20. fölió verző

[Kishindi Laczay Károly (kat., 1810 körül–Csonttorokpuszta, 1857. december 21.): róla és családjáról már Nagy Iván se tudott semmit sem kide-

riteni (annak ellenére, hogy tudta: régi nemesi családról van szó), azon túl, hogy a közigazgatásilag Hollókőhöz tartozó Csonthorokpusztán volt birtoka.]

Cím: K: 33 Laczay Károly ♦ SZP: XXXVI. Laczai Károly *tb*.

HG: 33. Laczay Károly *t. b.* ♦ 33. Laczay Károly táblabíró

- 1 K, fsz: A szabadelvűség zászlóját tűzte ki Károly,
SZP, HG: A szabadelvűség zászlóját tűzte ki Károly;
- 2 K: Mert kicsapongásban volt 's marad egyre szabad.
SZP, fsz: Mert kicsapongásban volt s marad egyre szabad.
[HG-nál a vers után: '(v)'.]

34. LISZNYAI KÁLMÁN TÁBLABÍRÓ

K: MIKL 202. – OH 716. 2. főlíó rektó; SZP: 9. főlíó rektó

[Lisznyai Damó Kálmán (a 'lisznyói' nemesi előnév helyett már szülei is a Lisznyai Damó kettős családnevet használták, ma élő utódai ismét a Damó családnevet használják; a nemesi előnevek és a családnevek képzésének eltérőek a szabályai – ld. pl. a baranyajenői Jeney családot – vagyis a 'Lisznyó' helynévből képzett előnév: 'lisznyói', a családnév: 'Lisznyai' (vagy 'Lisznyay'): (ref., Herencsény, 1821. október 5.–Buda, 1863. február 12.): Lisznyai Márk és Lisznyai Terézia fia, költő, politikus, Madách fiatalkori barátja. Halála után a közelmúltig minden lexikonban téves adat jelent meg: két évvel későbbi születési dátum, mint ami a keresztelési anyakönyvben állt, ill. életében, továbbá a gyászjelentésében megjelent. Biztosan M a szerzője a róla szóló versnek, mert a kései változata a [240] 27. *Hívatlan párthív*. Lásd: MK 105!]

Cím: K: 34 Lisznyai Kálmán ♦ SZP: IX. Lisznyai D. Kálmán *t. b.*

HG: 34. Lisznyay D. Kálmán *t. b.* ♦ fsz: 34. Lisznyai Kálmán táblabíró

- 1 K: Szóll tüzel a' haladó pártnak szolgálni akarván
SZP: Szól, tüzel, a' haladó pártnak szolgálni *ohaj<tand>ván*; –
HG, fsz: Szól, tüzel, a haladó pártnak szolgálni akarván,
- 2 K: Hogy ha igaz kérjük szóllana pecsovecsül.
HG: Hogyha igaz, kérjük, szóllana pecsovecsül.
SZP, fsz: Hogyha igaz, kérjük, szólana pecsovecsül.

35. MÉREY MÓRIC TÁBLABÍRÓ

K: MIKL 73. – OH 716. 2. főlíó rektó; SZP: 8. főlíó verző

[Kaposmérői Mérey Móric: személye és életrajza is talányos. (A nemesi előnevet hagyományos módon toldalékkoltuk. Bár a lexikonok a *kaposmérői* előnevet használták, ez ellentmond az elfogadott konvencióknak. Lásd az előző megjegyzést a 34. versnél!) Nagy Iván és Szinnyei csak egy ilyen nevű személyről tudott, s megjegyeztek abban, hogy Mérey László és Földváry Teréz fia volt, aki 1813-ban született. (Szinnyei szerint Kaposmérő-

ben.) A szabadságharc alatti katonai és politikai karrierje után Angliába emigrált, és 1852-ben vagy 1858-ban halt meg Manchesterben. Nagy kérdés: ha valóban ott született ő is, ahol az ősei, vagyis Kaposmérőben, akkor hogyan került Nógrádba? Az is különös, hogy földije, Nagy Iván nem tett említést arról, hogy bármi köze lett volna Nógrád megyéhez, noha kitért életének ismertetésére is. Mindezek ellenére nem valószínű, hogy egy másik Mérey Móric lett volna Nógrádban táblabíró. Miután Pesten tanult, és karrierjéről 1848-ig semmit sem írt se Nagy Iván, se Szinnyei, ezért lehetséges, hogy a szabadságharc előtt egy ideig Nógrádban élt. Biztosan M a vers szerzője, mert a kései változata a [249] 36. *Az entuziaszta*. Lásd: MK 105!]

Cím: K: 35 Mérey Móricz ♦ SZP: XII. Mérey Móricz *t. b.* ♦ HG: 35. Mérey Móricz *t. b.* ♦ fsz: 35. Mérey Móric táblabíró

- 1 K, HG, fsz: Menni akarsz hévvel te is, és már kész utiterved.
SZP: Menni akarsz, *tűzzel* te is, és már kész uti terved.
- 2 K, HG, fsz: Még csak egyet nem tudsz, merre, hová visz az út.
SZP: Még csak egyet nem tudsz: – merre, hová visz az út.
[HG-nál a vers után: '(x)'.]

36. MUZSLAY SÁNDOR TÁBLABÍRÓ

K: MIKL 282. – OH 716. 2. főlíó rektó; SZP: 19. főlíó verző

[Borosjenői Mu(z)slay Sándor (Nagyszombat, 1815. június 12.–Rád, 1902. szeptember 9.): Muslay Antal és Jablonczay Anna fia, táblabíró, majd tiszteletbeli főjegyző Nógrádban. (Daróczy családi adatközlője szerint a teljes név: Muslay Hugó Sándor.) Biztosan M a vers szerzője, mert a kései változata a [241] 28. *A megvesztegethetlen*. Lásd: MK 105!]

Cím: K: 36 Muzslay Sándor ♦ SZP: XXXIV. Muzslai Sándor *tb*.

HG: 36. Muzslay Sándor *t. b.* ♦ fsz: 36. Muzslay Sándor táblabíró

- 2 K: Hogy nem akad kormány melly hivatalra emel.
SZP: Hogy nem akad kormány, melly hivatalra emel. –
fsz: Hogy nem akad kormány, mely hivatalra emel.

37. NAGY FERENC TÁBLABÍRÓ

K: MIKL 293. – OH 716. 2. főlíó rektó; SZP: 8. főlíó rektó

[Nagy Ferenc: valószínűleg a pöstényi vagy ócsai Nagy család tagja volt. Nagy Ivánnál (a II. táblán) szerepel egy pöstényi vagy ócsai Nagy Ferenc (Nagy László és Gécz Erzsébet fiaként), aki Varsányban volt táblabíró, és 1849-ben halt meg.]

Cím: K: 37 Nagy ferencz ♦ SZP: XI. Nagy Ferenc táblabíró. ♦ HG: 37. Nagy Ferenc *t. b.* ♦ fsz: 37. Nagy Ferenc táblabíró

- 1 SZP, HG, fsz: Tán te nem is bálnád, ha szavunk hallgatna felőled?
K: Tán te nem is bálnád ha szavunk halgatna felőled

- 3 K: Nagy has<ú>u s torkú vagy, de mi benned minden esetre
SZP: Nagy hasu, 's torkú vagy, de mi benned minden esetre
HG, fsz: Nagy hasu s torkú vagy, de mi benned minden esetre
[HG-nál a vers után: '(y)'.]

38. PAP FERENC TÁBLABÍRÓ

K: MIKL 146. – OH 716. 2. fólió rektó; SZP: 21. fólió verzó
[Bilkei Pap Ferenc (kat., 1797. december 26.–Párkány, 1853. december 10.): Ipolyvarbón volt plébános, majd alesperes a kékkői egyházkerületben. Biztosan M a szerzője a versnek, mert a kései változata a [239] 26. *Egy papra*. Lásd: MK 105!]

Cím: K: 38 Pap Ferencz ♦ SZP: XXXVIII. / b.) / Pap Ferencz ♦ HG: 38. Pap Ferenc ♦ fsz: 38. Pap Ferenc táblabíró

39. PAP FERENC ÉS PONGRÁCZ KÁROLY TÁBLABÍRÁK

K: MIKL 318. – OH 716. 2. fólió verzó; SZP: 21. fólió verzó
[Szentmiklósi és óvári Pongrácz Károly: (ev., Petőpuszta, 1803–Balassagyarmat, 1880. január 12.): Pongrácz Boldizsár és Dubraviczky Antónia fia, Kislibercsén élt és gazdálkodott, 1861 végén alispán volt.]

Cím: K: 39 Pap és Pongrácz Kár. ♦ SZP: XXXVIII. Pap ferencz pleb. és Pongrácz Károly tbirák. ♦ HG: Pap Ferenc pleb. és Pongrácz Károly t. birók. ♦ fsz: 39. Pap Ferenc és Pongrácz Károly táblabírák

- 2 K: Elvből ez 's tetteg lön jezsuita amaz. ♦ SZP: Elvből ez, 's tetteg lön Jezsuita amaz. – ♦ HG, fsz: Elvből ez, s tetteg lön jezsuita amaz.

40. PULSZKY FERENC TÁBLABÍRÓ

K: MIKL 330. – OH 716. 2. fólió verzó; SZP: 9. fólió verzó
[Cséfalvi és lubóczy Pulszky Ferenc (ev., Eperjes, 1814. szeptember 17.–Bp., 1897. szeptember 9.): Pulszky Károly és Fejérváry Apollónia fia, költő, író, publicista, régész, a Nemzeti Múzeum igazgatója, az MTA másodalelnöke, országgyűlési képviselő.]

Cím: K: 40 Pulszky Ferenc ♦ SZP: XIV. Pulszky Ferencz t. b. HG: 40. Pulszky Ferenc t. b. ♦ fsz: 40. Pulszky Ferenc táblabíró

- 1 K: Sok tudománnyal bír 's ki tűnik majd mindenik ágbán:
SZP: Sok tudománnyal bír, 's kitűnik majd mindenik ágbán; –
HG, fsz: Sok tudománnyal bír, s kitűnik majd mindenik ágbán,
6 K: Élesb ' szem, szima nyelv pulszki nem ártna neked.
SZP: Éles ' szem, s sima nyelv, – Pulszky – nem ártna neked. –
HG, fsz: Élesb szem, sima nyelv, Pulszky, nem ártna neked.

41. REPECZKY FERENC TÁBLABÍRÓ

K: MIKL 121. – OH 716. 2. fólió verzó; SZP: 4. fólió rektó
[Mucsinyi Repeczky Ferenc (ref., Mucsiny, 1801. szeptember 29.–Kistenyre, 1870. február 9.): Repeczky Sámuel és Patay (Jánosi) Zsuzsanna fia, főszolgabíró, majd 1848-ban országgyűlési képviselő; 1849 tavaszán, miután Balassagyarmatot a császári csapatoktól visszafoglalták, Kossuth kormánybiztosaként Nógrád főispáni teendőit látta el, komáromi kapituláns. Biztosan M a szerzője a versnek, mert a kései változata a [242] 29. *Egy demagóghoz*. Lásd: MK 105!]

Cím: K: 41 Repeczky Ferencz ♦ SZP: III. Repetzky Ferencz t. b. HG: 41. Repeczky Ferenc t. b. ♦ fsz: 41. Repeczky Ferenc táblabíró

- 1 K: Új mózses nyomatott néped pusztákra ki hoztad
SZP: Új Mózes! nyomatott néped' pusztákra kihoztad,
HG: Új Mózes! nyomatott néped pusztába kihoztad,
fsz: Új Mózes! nyomatott néped pusztákra kihoztad,
2 K, HG: S tápúl mézes szót adsz neki manna helyett
SZP, fsz: S tápul mézes szót adsz neki manna helyett.
3 K: Meg halt mózses az ó, de a nép céljához el ére
SZP: Meghalt Mózes az ó, de a ' nép céljához elére,
HG, fsz: Meghalt Mózes, az ó, de a nép céljához elére,
4 K: Csak kanahánba te érz veszhet a ' nép odakün.
SZP: Csak Kánaánba te érz, – veszhet a ' nép odakünn. –
HG: Csak Kanahánba te érz, veszhet a nép odakünn.
fsz: Csak Kánaánba te érz, veszhet a nép odakünn!
5 K: Építél hidakat 's épitesz is, im a ' szegény had <is>
SZP: Építél hidakat, 's épitesz is, – im a ' szegény had
HG, fsz: Építél hidakat, s épitesz is; im, a szegény had
6 SZP: Is csak nagyságod rárosi hídja leszen.
HG: Is csak nagyságod városi hídja leszen. [Félreértés! HG valószínűleg nem hallott a Rárósnál lévő Ipoly-hídról.]
K, fsz: Is csak nagyságod rárosi hídja leszen.
[HG-nál a vers után: '(z)'.]

42. SRÉTER HORÁC TÁBLABÍRÓ

K: MIKL 349. – OH 716. 2. fólió verzó; SZP: 17. fólió verzó
[Szandai Sréter Horác (ev., 1814. április 21.–Surány, 1864. november 26.): Sréter József és Gosztonyi Antónia fia, Sréter János alispán öccse. A 2. sor végénél M szövegét tekintettük fsz-ünk alapjának, bár nem kizárt, hogy végül SZP szövegét vették fel a szerzők a gyűjteménybe.]

Cím: K: 42 Sréter Horác ♦ SZP: XXX. Sréter Horác t. bíró. ♦ HG: 42. Sréter Horác t. b. ♦ fsz: 42. Sréter Horác táblabíró

- 1 K, HG, fsz: Bátyád árnyékát Nógrád még tiszteli benned,
SZP: <Lelkesítőn hívod, mint trombita harcra hadunkat>

<Hátulról nézvéen, szép' okosan ha vivunk. –>

Bátyád árnyékát <még> Nógrád még tiszteli<, > – benned,
[Az első változat alapján talán SZP volt a szerző, bár az is lehet, hogy
sikerületlen próbálkozását az egyik szerzőtárs pótolta a saját versével.]

- 2 K: Mert bátyád halvány árnya maradsz <csakugyan> te csupán
fsz: Mert bátyád halvány árnya maradsz te csupán.
HG, SZP: Mert bátyád halvány árnya maradsz csakugyan. –
[HG-nál a vers után: '(aa)'.]

43. SZENT-IVÁNYI ANZELM TÁBLABÍRÓ

K: MIKL 354. – OH 716. 2. fölió verzó; SZP: 16. fölió verzó
[Szentiványi Szent-Iványi Anzelm (kat., 1791 körül–Pest, 1854. december
28.): Szent-iványi János és Jóny Róza fia, Nógrád megyei főszolgabíró,
országgyűlési követ, cs. kir. kamarás.]

Cím: K: 43 Szent Iványi Anzelm kir. kam. ♦ SZP: XXVIII. Sz. Iványi An-
zelm. tb. és kir. kamar. ♦ HG: 43. Szent Iványi Anzelm t. b. és kir. kam.
fsz: 43. Szent-Iványi Anzelm táblabíró [A családnevet vagy egy szóba ír-
ták, vagy kötőjellel; az elterjedtebb kötőjeles írásmód mellett döntöttünk.
Mivel az egyéb (a megyei tisztségtől különböző) címeket és rangokat (a
nemesi előnevek és a főnemességet jelző címek kivételével) mindenütt
másutt mellőztük, így vele se tehattunk kivételt; az egyöntetű közlésmód
így kívánta meg.]

- 1 K: Másnak az érdemjelt mellére szokás vala tűzni
SZP, HG, fsz: Másnak az érdemjelt mellére szokás vala tűzni,
3 K: Kulcsod hátul lóg a legérdemesebb tagod ez hát,
SZP: Kulcsod hátul lóg, – a' legérdemesebb tagod az hát
HG, fsz: Kulcsod hátul lóg, a legérdemesebb tagod ez hát,
4 K: mert ki ülé neked azt mit soha nem nyer eszed.
SZP, HG, fsz: Mert kiülé neked azt, mit soha nem nyer eszed.
6 K: Választás <te> közelít hogy ha gyűlésre te jössz
SZP: Választás közelít, hogyha gyűlésre te jössz! –
HG, fsz: Választás közelít, hogyha gyűlésre te jössz!

44. SOKAN

K: MIKL 348. – OH 716. 2. fölió verzó; SZP: 24. fölió rektó
Cím: K: 44 <Többen> Sokan ♦ SZP: XLIII. Sokan ♦ HG: 44. Sokan.
fsz: 44. Sokan

- 1 K: Ím alakult új párt szabad elvű s' még is azért tart
SZP: Ím alakult új párt, szabadelvű, 's még is azért tart
HG: Ím alakult új párt, szabadelvű, s mégis azért tart
fsz: Ím, alakult új párt, szabadelvű, s mégis azért tart

- 2 SZP: A' pecsovincs pártnak sok Katonája vele: –
K, HG, fsz: A pecsovincs pártnak sok katonája vele,
3 K: Mert kérkedve lehet pártjának czime szerint most
SZP: Mert kérkedve lehet pártjának czíme szerint most<,>:
HG, fsz: Mert kérkedve lehet pártjának címe szerint most:
4 K: A mit előbb szégyelt pénzire s' észre szegény
SZP: A' mit előbb szégyelt, pénzire 's észre szegény.
HG, fsz: Amit előbb szégyelt, pénzire s észre szegény.
[HG-nál a vers után: '(bb)'.]

45. TÖBBEN

K: MIKL 325. – OH 716. 2. fölió verzó; SZP: 24. fölió verzó
[Biztosan M a szerzője a ennek a versnek, mert a kései változata a [251] 38.
Filiszter. Lásd: MK 105!]

Cím: K: 45 Többen ♦ SZP: <Végszó. a' nem nevezetteknek> XLIV. Többen
HG: 45. Többen. ♦ fsz: 45. Többen

- 1 K: kit tövisünk nem szúrt már azt hiszi rózsza csalódik,
SZP: Kit tövisünk <még> nem szúrt, már azt hiszi, rózsza? – Csalódik;
HG: Kit tövisünk nem szúrt, már azt hiszi, rózsza? – csalódik
fsz: Kit tövisünk nem szúrt, már azt hiszi, rózsza? Csalódik.
2 K: <Csalódik> Elmaradott, <mert> anyagot mert epigramra sem ad
SZP: Elmaradott, anyagot mert epigrammra sem ad. –
HG, fsz: Elmaradott, anyagot mert epigrammra sem ad.
[HG-nál a vers után: '(cc)'.]

A K 25. főlíójának rektóján szereplő utalások listája

0./1 Követségi jelölt. –

a.) Éjjel Kártváz, nappal a' gy.-ben alszik. [gyűlésben]

b.) Tereskei Kántor = Huszár Károly. –

c.) Kártyabankok.

d.) A' nevezetnek egyik de Motti adósa. [A de la Motte családról van szó.]

e.) Hivatalához ragaszkodó. –

f.) Szépségére igen hiu kopasz. –

g.) A' centralizáló p. hirl. párhive. [Pesti Hirlap]

h.) Pecsovicsból „Szegénylegénnyé” lesz. – Kolompos.

i.) Arslán.

k.) Egyszerű fiú. –

l.) Gyűlésben adóellenes handabanda, és a' nemzeti ujságba irott cikkeibe detto. –

m.) Követségi jelölt.

n.) Igen kevés népszerűsége van,

o.) Sophista. –

p.) Az ujonnan organizált, conservativok' commis voyageure,

q.) Kancsal. –

r.) A' nógrádi cons. párt feje. –

s.) Nagy ba-os. – [Az első gondolatjel az 'sz' helyett áll.]

t.) Ideologus-theoreticus conservatív. <Svindler>

u.) Mindig egy hurt penget.

v.) Gy.-ben „Repeczky' apródja”, otthon cselédzsaroló. – [Gyűlésben]

x.) Lustasága

y.) Nem phisi<ologia>cai ertelembe

z.) a' szegény legény „társulat” alapítója és elnöke, főbíró korában hidépitész. –

aa.) Volt nógrádi kitünő alispán Sréter János.

bb.) A' szegény legényekből. –

cc.) Reliqui amati

EGY KÉTES HITELŰ VERS

JÓ BARÁTNAK EMLÉKÉRE

K: A MIKL-ben nem szerepel. – A gépiratú és kétes hitelű másolat lelőhelye: Petőfi Irodalmi Múzeum Kézirattára V. 4741/250. [Madách Imre versei, Tábori Pál hagyatékából.]

- 1 K: Meg kell hát halni mindazoknak ♦ fsz: Meg kell hát halni mindazoknak,
- 2 K: Világtól válni ideje korán ♦ fsz: Világtól válni idejekorán,
- 3 K: Napjuk delén és nem alkonyán ♦ fsz: Napjuk delén, és nem alkonyán,
- 6 K: Bennünket igaz, tiszta szívvel ♦ fsz: Bennünket igaz, tiszta szívvel,
- 8 K: Területén egy kis szigetnek ♦ fsz: Területén egy kis szigetnek.
- 9 K: Ligetben, milyent álmom rajzolt ♦ fsz: ...milyent álmom rajzolt,
- 10 K: Vulkén teremtet, zátony őrzött [Másolási hiba.] ♦ fsz: Vulkán teremtet, zátony őrzött,
- 11 K: Vad eltakart, tenger őrzött ♦ fsz: Vad eltakart, tenger őrzött, [Valószínűtlen, hogy a forrásszövegben a 10. és 11. sor azonos szóra végződött volna.]
- 13 K: Ahól nem él, csak boldog ember, ♦ fsz: Ahol nem él,...
- 17 K: Rajong az ideálér s munkát végez ♦ fsz: Rajong az ideálért, s munkát végez,
- 18 K: Büntől nem kell óvni erényét ♦ fsz: Büntől nem kell óvni erényét,
- 19 K: Szívében hordja a törvényét ♦ fsz: Szívében hordja a törvényt,
- 22 K: E kpzelet édenéből: a halált, [Másolási hiba.] ♦ fsz: E képzelet Édenéből: a halált,
- 24 K: Mi lesz, ha az ide talál? ♦ fsz: Mi lesz, ha az idetalál?
- 25 K: Ha a legjobban szeretettet ♦ fsz: Ha a legjobban szeretettet,
- 26 K: A nőt, aki mindenkit ápolt ♦ fsz: A nőt, aki mindenkit ápolt,
- 29 K: Hogy fog/jk öt keresni mindig [Másolási hiba.] ♦ fsz: Hogy fogjuk öt keresni mindig:
- 30 K: Otthon, mezőn, szikla tövében ♦ fsz: Otthon, mezőn, szikla tövében,
- 33 K: Ilyen nő volt, ki tőlünk eltűnt, ♦ fsz: Ilyen nő volt, ki tőlünk eltűnt,
- 34 K: Hive szük körnek, tág hazának, ♦ fsz: Hive szük körnek, tág hazának,
- 35 K: S még tágabb ideál világnak, ♦ fsz: S még tágabb ideálvilágnak,
- 36 K: Kinél csupán csak szívre leltünk. ♦ fsz: ...csak szívre leltünk.
- 37 K: Nagy szívre, melyben minden elfért ♦ fsz: Nagy szívre, melyben minden elfért,
- 40 K: Ő hozzá fordult védelméért. – ♦ fsz: Őhöz fordult védelméért. –
- 41 K: Ifju lángész, olympi pálya ♦ fsz: Ifjú lángész, olympi pálya,
- 42 K: Talált ott segítő kezét ♦ fsz: Talált ott segítő kezét,
- 43 K: Ki tövis útján elvezet ♦ fsz: Ki tövis útján elvezet,

44 K: Míg babérfáját megtalálja. ♦ fsz: Míg babérfáját megtalálja.
 47 K: Tetteket írni aranykönyvbe ♦ fsz: Tetteket írni aranykönyvbe,
 48 K: Ez volt a te eszme világod. ♦ fsz: Ez volt a te eszmevilágod.
 50 K: Szeretve voltak mind őszintén ♦ fsz: Szeretve voltak mind őszintén,
 51 K: Senki sem tudja oly jól, mint én ♦ fsz: ...oly jól, mint én,
 52 K: Meg ő, kinek védője lettél. ♦ fsz: Meg ő, kinek védője lettél.
 53 K: Örömed telt más örömében ♦ fsz: Örömed telt más örömében,
 54 K: Szived fájdalmakat enyhített, ♦ fsz: Szived fájdalmakat enyhített,
 55 K: Nemtő voltál, aki békített ♦ fsz: Nemtő voltál, aki békített,
 56 K: Virágos olaj ággal a kezében. ♦ fsz: Virágos olajággal a kezében.
 57 K: Helyetted leljük most sírhalmodat, ♦ fsz: ...sírhalmodat,
 58 K: Kinek élte folyton áldás volt ♦ fsz: Kinek élte folyton áldás volt,
 62 K: Folyvást tündöklő szellemed ♦ fsz: Folyvást tündöklő szellemed,
 63 K: Vess ránk te is tekintetet ♦ fsz: Vess ránk te is tekintetet,
 64 K: Onnan csillagos églakodból. ♦ fsz: Onnan, csillagos églakodból!

Kiegészítés a *Költemények* második kötetéhez

Egy verses levél korai változata sajnálatos módon kimaradt az előző kötet szövegmagyarázataiból. A [197] *P. barátomhoz* szövegének nemcsak azt a két változatát ismerjük, amelyekre támaszkodtunk. Töredékesen ugyan, de ismerjük a korai fogalmazványát is. Az az állításunk tehát, hogy: „A szöveg legkorábbi változata egy régen eltűnt levélfogalmazvány volt (MIKL 319.), amelyre Bérczy Károly utalt az emlékbeszédében. Szövegrészletet nem, csupán M-nek egy utólagos rájegyzését közölte...” (MK 105. 432.) valójában egy félreértésen alapult. Bérczy ugyanis az emlékbeszédében idézett a vers szövegéből is, s bár erre soha egyetlen Madách-kutató se hívta fel a figyelmet (ezért került el a Madách-költemények közreadóinak figyelmét is), az idézett részlet nem egyezik a két ismert szöveg egyikével sem. Ez azt jelenti, hogy az előző kötet 433. oldalán közölt első változat valójában a második. Az első változatból (amely még a levélként elküldött szövegváltozat előtt keletkezett) az 1–12., 21–28., 33–44. és 49–52. sorokat (vagyis az 1., 2., 3., 6., 7., 9., 10., 11. és 13. versszakot) közölte Bérczy Károly. Ez többek között GYP összkiadásának első kötetében, a XXX és XXXI. oldalon is megtalálható, mi azonban Bérczy autográf kézírata alapján közöljük.

	Te nagyon komolyan veszed, barátom, 25	Kaczagj, kaczagj! Hisz minden egyes tudja,
	Az életet. Ne vedd! mert jaj neked:	Hogy a zászló csak vastag ámitás,
	Megátkozod az embert és világot,	Néhány ifjúé csak a lelkesülés,
	Pedig mindennek jobb használt vehedd.	A többinek érdeke más és más.
5	Igaz, hogy jó világunk örülésig	[...]
	Bús, míg aztán neveltségessé lesz;	
	Első szakán már én keresztül estem,	Ha látsz anyának gyermeket hizelni
	S most szívem a kacajban majd elvesz. 35	S kebledben ébred tiszta kéjsugár
		A természet szavára: oh kaczagj fel!
	Tréfának nézi Isten is világát,	Tudd meg, hogy csint tett vagy játékot vár.
10	Tréfának azt, mit ember tesz, mivel:	
	Különben a nagy mindenségből régen	Ha látsz haldoklót Istenéhez térni,
	Mint dögfekélyt úgy lökte volna el.	Elfogja lelked' tiszta áhitat
		S a vég óra, a küzdelem látása
	[...]	40 Tárgyat sok titkos gondolatra ad:
	Ha szent ügy zászlaját kitűzve látod	Kaczagj, kaczagj! A bűnös ime megtért,
	S alatta hangzik ihletett beszéd,	Hogy a mennyet is megcsalhassa még,
	Míg lelkesült csapat gyűlög alája	Hívén, hogy önmagát tisztára mosni
	S áradni véled a nép szellemét:	Egy percznek vezeklése már elég.

[...]

Te nagyon komolyan veszed, barátom,
 50 Az életet. Ne vedd mert jaj neked!
 Kaczagj velem, míg a sok kaczagásban
 52 Szíved kigyógyul avagy megreped!

Szómagyarázatok

Adeline: Lónyay Etelka. A Dugonics András alkotta *Etelka* nevet németül *Adeline*-nek, olykor pedig a franciából átvett *Adél* jeletésű *Adeline*-nek mondták. (254/cím)
álmélet: álmélet, megálmodott élet (270/23)
bánatok: bánatok (283/43)
csattogány: csalogány (régies) (274/15, 280/27)
érzti: érzetei (283/28)
izolag: iszalag (283/14)
juramentirozhat: esküdözhet (290/60)
késértés: kísérteties (283/7)
korány: hajnal, reggel (korán) (263/28, 40)
körület: itt: környezet (270/50) (Az *ő-ző* nyelvjárásokban: kerület).
Lukrécia: Collatinus felesége, akit férje távollétében az utolsó római király fia, Sextus Tarquinius i. e. 509-ben megerőszakolt, s aki ezért öngyilkos lett. Halála a király és családja elűzéséhez, majd a köztársaság megalapításához vezetett. (282/41)
nézte: nézése (257/33, 35)
Philippi: csata helyszíne, ahol i. e. 42-ben Octavianus és Antonius legyőzte Brutust és Cassiust (282/32)
rény: erény (270/44)
zefír: könnyű tavaszi délnyugati szellő (274/22, 277/27, 280/25, 281/4)

Szövegmagyarázatok

(A versek sorszáma alapján rendezve)

[279/12–16]

Bretizla arcain / Egy dalja könnye áll, / Ki' keble harcmezőn / Rémesre nem talál. A *dalja* valószínűleg *dalia*, A *Ki'* pedig *Kit*. A 16. sor értelme: Rémesen nem talál, vagyis nagyon nem talál.

[279/58]

És érzni mindki fog.: És érezni mindenki fog, (279/58)

[279/59]

Mert egy világ regén. Mert egy világ reggelén

[290/80]

Rizikóra küldöm, ha nyugtatót sem ad. A *nyugtató* M korában *nyugtát* is jelentett (nyugtatót adni = nyugtát adni); itt ilyen értelemben szerepel.

VÁLOGATOTT BIBLIOGRÁFIA

- ABAFI Lajos, *Madách Imre ifjúsági versei*, Egyetértés 1878/76., a március 17-i szám melléklete
- ALEXA Károly, *Arany és Madách (A Madách líra kronológiájához)*, Itk 1968. 443–445.
- ALEXA Károly, *Szegény-dal. Egy Madách-vers története*, It 1970. 447–451.
- ANDOR Csaba, *Madách szerelmi költészetének taxonómiája*, MK 5., 38–62.
- ANDOR Csaba, *A Lant-virágok geometriája*, MK 8., 157–159.
- ANDOR Csaba, *Ismeretlen epizódok Madách életéből*, MK 9.
- ANDOR Csaba, *Újabb Madách-kéziratok és -dokumentumok I.*, MK 16., 64–75.
- ANDOR Csaba, *Utolsó szerelem. Madách és Borka*, MK 68.
- ANDOR Csaba, *Madách korai szerelmei*, MK 74.
- ANDOR Csaba, *Első szerelem. Madách és Fanni*, MK 79.
- ANDOR Csaba, *Madách Imre és Veres Pálné*, MK 88.
- ANDOR Csaba, *Bevezetés a Madách-kutatásba (Tizennégy előadás)*, MK 92.
- ANDOR Csaba, *Újabb Madách-tanulmányok*, MK 103.
- ÁRPÁS Károly, *Egy keltezetlen harci dal*, MK 48., 201–206.
- ÁRPÁS Károly, *Anekdota és életkép: egy Madách-vers értelmezése*, MK 53., 177–183.
- ÁRPÁS Károly, *A megváltó tanítása*, MK 53., 195–213.
- ÁRPÁS Károly, *A dalok dramaturgiai szerepe Madách műveiben, különös tekintettel a Tragédiára*, MK 58., 39–49.
- ÁRPÁS Károly, *A szerelmes ifjú (Az első Madách-versek olvasatához)*, MK 58. 183–191.
- ÁRPÁS Károly, *A két Mikes-vers – Lévy József műve után Madách művéről, szabadon*, MK 64., 188–194.
- ÁRPÁS Károly–VARGA Magdolna, *Egy „Madách-vers” megközelítése – Baka István: Tél Alsósztrégován*, MK 25., 169–186.
- BALGA László–ANDOR Csaba, *Egy Madách-vers címzettje és kőirata*, MK 11., 160–165.
- BARANYI Imre, *Madách költői indulásának előzményei*, Madách-tanulmányok, szerk.: HORVÁTH Károly, Akadémiai Kiadó, Bp., 1978, 227–254.
- BÁRDOS Dóra, *Ki lehetett *y Anna? – Egy Madách-vers címzettjéről*, MK 105. 85–94.
- BECKER Hugó, *Madách lyrai költészete*, Előkelő Világ 1900. július 25.–december 26.
- BECKER Hugó, *Madách lírája és Az ember tragédiája*, Szeged, Traub, 1903
- BENE Kálmán, *Öt Madách-vers első megjelenéséről*, MK. 16., 58–63.

- BENE Kálmán, *Madách-versek, születőben*, MK 48., 150–159.
- BENE Kálmán, *Nyári nap, téli éj*, MK 53., 225–228.
- BENE Kálmán, *Madách Imre költeményei – ciklusok, témák, műfajok*, MK 53., 225–228.
- BENE Kálmán, *Bús ohaj vagy Búsohaj = bánatos kívánság vagy bánat-sóhaj?*, MK 98., 124–195.
- BENE Zoltán, *Az „első magyar szépművészeti folyóirat” és Madách Imre*, MK 48., 165–199.
- BENES Istvánné–ANDOR Csaba, *Madách Imre kiadatlan verse*, MK 2. 21–47.
- BÓKA László, *A lírikus Madách*, Bóka László, *Válogatott tanulmányok*, Bp., 1966, 624–634.
- FEKE Eszter, *A szubjektum tárgyasulása az Egy anya gyermeke sírján című költeményben*, MK 93., 150–159.
- GEDŐ Simon, *Madách Imre mint lírikus*, Bp., Márkus nyomda, 1910
- JARÁBIK-LANG Anna: *Egyéni színek és áthallások Madách Imre A lány és a rózsza című művében*, MK 76., 216–224.
- KARDEVÁN Károly, *Madách egyik verséhez (Leány és nő)*, Egyetemes Philológiai Közlöny 1948, 91–94.
- KELEMEN Béla, *Madách lírai költészete*, Fővárosi Lapok 1885. április 23–25. 94–96. sz.
- KERÉNYI Ferenc, *Madách lírájának kronológiájáról*, Irodalomtörténet 1991. 377–385.
- KERÉNYI Ferenc, *Madách-versek a tanulószobából? A Lant-virágok*, írta MADÁCH, Pesten, Nyomtatta Fűskúti Landerer Lajos, 1840, Hasonmás kiadás, [Salgótarján, 1985] kísérőfüzete
- KERÉNYI Ferenc, *Madách Imre hagyatékának néhány filológiai problémája*, A Nógrád Megyei Múzeumok Évkönyve IX., Salgótarján, 1983. 37–51.
- KISS Aurél, *A lírikus Madách*, Madách-tanulmányok, szerk.: HORVÁTH Károly, Akadémiai Kiadó, Bp., 1978, 255–264.
- KOZMA Dezső, *Kettős közelítésben*, MK 64. 215–236.
- Lant-virágok*, írta MADÁCH, Pesten, Nyomtatta Fűskúti Landerer Lajos, 1840
- Lant-virágok*, írta MADÁCH, Pesten, Nyomtatta Fűskúti Landerer Lajos, 1840, Bp., 1922 [Az eredeti kötetnek és a kihagyott verseknek a szövegközlése, a címloldal hasonmásának átvételével, WILDNER Ödön utószavával]
- Lant-virágok*, írta MADÁCH, Pesten, Nyomtatta Fűskúti Landerer Lajos, 1840, hasonmás kiadás, [Salgótarján, 1985, KERÉNYI Ferenc kísérőfüzetével]
- Madách Imre és Jókai Mór válogatott versei*, válogatta és az utószót írta SZILASI László, Bp., Unikornis, 2000
- Madách Imre kéziratai és levelezése /katalógus/*, összeállította: ANDOR Csaba–LEBLANCNÉ KELEMEN Mária, PIM, Bp., 1992
- Madách Imre munkái*, sajtó alá rendezte és bevezetéssel ellátta ALEXANDER Bernát, Bp., Franklin, 1904

Madách Imre munkái, bevezetéssel ellátta VOINOVICH Géza, Bp., 1928
Madách Imre válogatott munkái, válogatta és bevezetéssel ellátta PALÁGYI Menyhért, Bp., Athenaeum, 1903
Madách Imre válogatott versei, bev. PRAZNOVSZKY Mihály, Salgótarján, 1993
Madách Imre versei, Bp., 1940
Madách Imre versei, kiadta dr. Bajusz Györgyné és Tanártársai leánygimnáziuma, Királyi Magyar Egyetemi Nyomda, [1933]
MADÁCH Imre, *Az ember tragédiája*, kiadta és bev. Waldapfel József, Bp., 1954
Madách kiadatlan költeménye, Magyar Salon 1897. 28. kötet 107–110.
MADÁCH Imre, *Szegény legény dala*, Magyar Múza 1920/4. 177–178.
MADÁCH Imre, *...tiüköd a világ – ...tvojím tajomstvom je svet*, versek – básne, Szlovák Nemzeti Múzeum a Szlovákiai Magyar Kultúra Múzeuma, 2014
MADÁCH Imre, *Az angyal útja – Cesta aneja*, válogatott versek – výber z básní, Szlovák Nemzeti Múzeum a Szlovákiai Magyar Kultúra Múzeuma, 2015
MADÁCH Imre, *Versek – Poems* (fordította Tomschey Ottó), MK 96.
MADÁCH Imre, *Versek–Epigrammák – Poems–Epigrams* (fordította Tomschey Ottó), Bp., a szerző kiadása, 2017
MÁTÉ Zsuzsanna, *A művészi teremtés és a befogadás játékos fázisairól – a madáchi líra és a Tragédia néhány párhuzama alapján*, MK 48. 140–149.
MÁTÉ Zsuzsanna, *Végzetes sorok? A determináció kérdésköréről Madách Imre Tragédiájában és lírájában*, MK 53., 165–176.
MÁTÉ Zsuzsanna–BENE Kálmán, *Madách Imre lírája – irodalomesztétikai és filológiai nézőpontból*, MK 57.
[Benne:]
MÁTÉ Zsuzsanna, *A versel(get)ő Madáchról*, 9–156.
BENE Kálmán, *Megjelent Madách-versek*, 157–164.; *Madách Imre költeményei – ciklusok, témák, műfajok*, 165–226.; *Madách versek, születőben*, 227–283.
MÁTÉ Zsuzsanna, *Képiség és reflexió Madách lírájában*, MK 58., 204–214.
MÁTÉ Zsuzsanna, *Madách Imre lírájának két-világai és ellentételezései*, MK 58., 226–246.
MÁTÉ Zsuzsanna, „Bölcső és koporsó egy” – *A halál témája Madách lírájában*, MK 64., 200–216.
MÁTÉ Zsuzsanna, *Madách Imre elfelejtett verseiről*, Palócföld 2007/2. 101–113.
MÁTÉ Zsuzsanna, *A bölcséleti Madách-líráról – szintézisképpen*, TANDI L. szerk., *Szegedtől Szegedig*, Szeged, Bába Kiadó, 2010. 2. kötet. 527–540.
Nógrádi képcsarnok, Előszó, szerkesztette, jegyzetek: PRAZNOVSZKY Mihály, Salgótarján, 1984

PALÁGYI Menyhért, *Madách lírai költészete*, Magyar Szó 1904. április 3. 81. sz. Melléklet 2–4.
PRAZNOVSZKY Mihály, *Politikai harcok Nógrád megyében Madách Imre részvételével 1846–48*, A Nógrád Megyei Múzeumok Évkönyve IX., Salgótarján, 1983. 53–72.
SCHÉDA Mária, *A Lant-virágok és a magyar biedermeier költészet*, ItK 1973/4. 417–423.
SCHÉDA Mária, *Két Madách-vers*, MK 35., 199–205.
SCHÉDA Mária, *Az egyéni és a nemzeti sorstragédia élményének összefonódása Madách két versében*, MK 42., 140–153.
SCHÉDA Mária, *Három Madách-vers*, MK 53., 184–194.
SCHÉDA Mária, *Három Madách-vers*, MK 58., 192–203.
SCHÉDA Mária, *A líra és a Tragédia párbeszéde*, Árgus Kiadó–Vörösmarty Társaság, Székesfehérvár, 2002.
SZANA Tamás, *Madách irodalmi hagyatékáról*. Életképek 1876. július 1. 24. sz. 216–218.
SZILI József, *Még egyszer a Madách-líra csúcsairól*, Palócföld 2014/3. 53–64.
SZIRÁCSIK Éva, *Madách nyelvi titkai* [MÁTÉ Zsuzsanna–BENE Kálmán, *Madách Imre lírája – irodalomesztétikai és filológiai nézőpontból* című kötetéről], Palócföld 2008/3. 75–77.
TARJÁNYI Eszter, *Három megkomponált verskötet a 19. század közepéről (Arany János, Lévy József és Madách Imre)*, Irodalomismeret 2015/2. 9–28.
TOMSCHEY Ottó, *Madách lírája – angolul*, MK 48., 132–139.
VARGA Magdolna, *Madách Imre: Pereat – egy verselemzési kísérlet*, MK 25., 187–199.
VARGA Magdolna, *Cikluskompozíciós törekvések a 19. század első felében (Madách és Petőfi ciklusairól)*, MK 35., 224–237.
VARGA Magdolna, *Madách költői tudatossága: egy ars poetica vizsgálata*, MK 42., 135–139.
VARGA Magdolna, *Az utolsónak szánt költemény: Útravaló verseimmel*, MK 48., 191–200.
VARGA Magdolna, *Madách Betyárja*, MK 53., 214–224.
VARGA Magdolna, *Madách és az allegorikus költészet (Egy példa: Hazdru-bál)*, MK 58., 247–260.
VARGA Magdolna, *Mit rejt a románc? Gondolatok Madách Imre Balassa Bálint című verséről*, MK 64., 195–199.
VARGA Magdolna, *Egy ötlet asszociációs ívfénye*, MK 64., 162–172.
VARGA Magdolna, *Két Madách-vers elemzése*, MK 78., 185–202.
VÁRKONYI Hildebrand–BALOGH Károly (szerk.), *Madách-breviárium*, Bp., Danubia nyomda, 1926
VOINOVICH Géza, *Madách kisebb költeményeiről*, Budapesti Szemle 1912. 152. kötet 87–114.

VÖRÖS István, *Madách metafizikai világnézete lírájában*, Keresztény Magvető 1938, 187–197.

VÖRÖS István, *Madách életfelfogása lírája tükrében*, JANCsó Elemér, *Magyar Irodalomtörténet 1939. Emlékkönyv Kristóf György hatvanadik születésnapjára*, Kolozsvár, 1939, 296–308.

A VERSCÍMEK BETŰRENDES MUTATÓJA

a harmadik kötetben

A dalnok jutalma 42	Gr. Forgách Sándor... 119
A hit szavai hozzá 54	Gyász 89
A koszorútlan koszorús 53	Hattyúdál 65
A költő álma 46	Horváth István... 117
A rab költő 69	Hozzá 72
A visszhang 62	Huszár Károly... 120
Adeline 39	Imádi (olim Szmolik)... 120
Ajánlás br. Vay Miklós... 113	[Itt volt Madách Imre...] 106
Ajánlat 39	[Jaj nekem, és jaj annak...] 105
Áldás, átok 63	Jankovich László... 116
Álomkérés 48	Jó barátnek emlékére 127
Az ő szemei 49	Kacs Kovics Károly... 120
Balázs Antal... 115	Károlyi János... 114
Baloghy László... 118	Kedves Nincsim! 105
Báthly Miklós... 117	Kék szem 46
Búcsú 64	Kínkacaj 57
Búdal 58	Kubinyi Ferenc... 121
Candida 90	Laczay Károly... 121
Csált remény 57	Lisznyai Kálmán... 121
Csere 53	Lónyay M. barátomhoz 93
Dessewffy Jób... 118	Madách Imre... 116
Dessewffy Ottó... 118	Még egy szó hozzá 105
Dubraviczky Zsigmond... 115	Megnyugvás 95
Édes kín 52	Mérey Móric... 121
Édességek 40	[Mit mond felőled a világ...] 105
Egy anya, gyermeke sírján 85	Mohács terén 73
Egy zárdarom felett 77	Muzslay Sándor... 121
Egyiptom s hazánk 54	Nagy Ferenc... 122
Epigramma 106	[Nem lehet, ó, Nincsim...] 105
[Es szelídebben szól az úr...] 107	[Nem mondom...] 102
Fajnor János... 119	Okolicsányi Miksa... 116
Fráter Pál... 119	Ottlik Ákos... 117
Frideczky Lajos... 114	Pap Ferenc és Pongrácz Károly... 122
Gellén József... 116	Pap Ferenc... 122
Gr. de la Motte Antal... 114	Prónay György... 117
Gr. Forgách Antal... 119	Prónay József... 115

Pulszky Ferenc...	122
Repeczky Ferenc...	123
Rigmusok	106
Róma	75
Sóhajok	59
Sokan	124
Sréter Horác...	123
Sréter László...	114
Szegény-dal	97
Szemei	44
Szent-Iványi Anzelm...	123
Szép, szebb	51
Szerémi Antal...	115
Szontagh Pál...	117
Szontagh Pálnak Madách Imrétől	99
Téli dal	41
Többen	124
Török Béla...	118
Vágy	52
Változás	50
Vattai Alajos...	115
Veres Pál...	114

A harmadik kötet foglalatja

Bevezetés
Főszöveg

I. Lantvirágok

<i>I. A kötetben megjelent versek</i>	főszö- veg	jegy- zetek
[253] Ajánlat	39	134
[254] Adeline	39	135
[255] Édességek	40	135
[256] Téli dal	41	137
[257] A dalnok jutalma	42	138
[258] Szemei	44	139
[259] Kék szem	45	141
[260] A költő álma	46	141
[261] Álomkérés	48	142
[262] Az ő szemei	49	142
[263] Változás	50	143
[264] Szép, szebb	51	144
[265] Édes kín	52	145
[266] Vágy	52	145
[267] Csere	53	146
[268] A koszorútlan koszorús	53	146
[269] Egyiptom s hazánk	54	147
[270] A hit szavai hozzá	54	148
[271] Csalt remény	57	151
[272] Kinkacaj	57	151
[273] Búdal	58	152
[274] Sóhajok	59	153
[275] A visszhang	62	154
[276] Áldás, átok	63	155

	főszö- veg	jegy- zetek
[277] Búcsú	64	156
[278] Hattyúdál	65	158

2. A kötetből kimaradt versek

[279] A rab költő	69	159
[280] Hozzá	72	160
[281] Mohács terén	73	161
[282] Róma	75	164
[283] Egy zárdarom felett	77	167

II. Egyéb versek

1. Teljes költemények

[284] Egy anya, gyermeke sírján	85	171
[285] Gyász	89	174
[286] Candida	90	174
[287] Lónyay M. barátomhoz	93	177
[288] Megnyugvás	95	178
[289] Szegény-dal	97	179
[290] Szontagh Pálnak Madách Imrétől	99	184
[291] [Nem mondom...]	102	187

2. Alkalmi versek és rögtönzések

[292] Kedves Nincsim!	105	188
[293] [Nem lehet, ó, Nincsim...]	105	188
[294] Mit mond felőled a világ...]	105	188
[295] Még egy szó hozzá	105	188
[296] [Jaj nekem, és jaj annak...]	105	189
[297] Epigramma	106	189

	főszö- veg	jegy- zetek
[298] [Itt volt Madách Imre...]	106	189
[299] Rigmusok	106	189
[300] [És szelídebben szól az úr...]	107	191

Függelék

Nógrádi képcsarnok

Ajánlás br. Vay Miklós önmagyméltóságának...	113	193
1. Gr. de la Motte Antal főispánhelyettes	114	194
2. Károlyi János első alispán	114	194
3. Sréter László másodalispán	114	194
4. Frideczky Lajos főjegyző	114	195
5. Veres Pál másodfőjegyző	114	195
6. Prónay József első aljegyző	115	195
7. Balázs Antal másodaljegyző	115	196
8. Szerémi Antal hadi főpénztárnok	115	196
9. Vattai Alajos aladószedő	115	196
10. Dubraviczky Zsigmond főszámvevő	115	196
11. Madách Imre főbiztos	116	197
12. Horváth Elek főszolgabíró	116	197
13. Jankovich László főszolgabíró	116	198
14. Gellén József főszolgabíró	116	198
15. Okolicsányi Miksa főszolgabíró	116	198
16. Báthly Miklós címzetes főszolgabíró	117	199
17. Ottlik Ákos címzetes főszolgabíró	117	199
18. Szontagh Pál szolgabíró	117	200
19. Horváth István szolgabíró	117	200
20. Prónay György szolgabíró	117	200
21. Török Béla szolgabíró	118	201
22. Baloghy László táblabíró	118	201
23. Dessewffy Jób táblabíró	118	201

	főszö- veg	jegy- zetek
24. Dessewffy Ottó táblabíró	118	202
25. Fajnor János táblabíró	119	202
26. Gr. Forgách Antal táblabíró	119	203
27. Gr. Forgách Sándor táblabíró	119	203
28. Fráter Pál táblabíró	119	204
29. Huszár Károly táblabíró	120	204
30. Imádi (olim Szmolik) táblabíró	120	204
31. Kacskovics Károly táblabíró	120	205
32. Kubinyi Ferenc táblabíró	121	206
33. Laczay Károly táblabíró	121	206
34. Lisznyai Kálmán táblabíró	121	207
35. Mérey Móric táblabíró	121	207
36. Muzslay Sándor táblabíró	121	208
37. Nagy Ferenc táblabíró	122	208
38. Pap Ferenc táblabíró	122	209
39. Pap Ferenc és Pongrácz Károly táblabírák	122	209
40. Pulszky Ferenc táblabíró	122	209
41. Repeczky Ferenc táblabíró	123	210
42. Sréter Horác táblabíró	123	210
43. Szent-Iványi Anzelm táblabíró	123	211
44. Sokan	124	211
45. Többen	124	212
<i>Egy kétes hitelű vers</i>		
Jó barátunk emlékére	127	214

EGYESÍTETT BETŰRENDES CÍMMUTATÓ

(A költemények három kötetének közös mutatója, a harmadik kötet függelékének számozatlan verseit kivéve)

	Főszöveg kötet. lap	Szöveg- változatok
[212] [15.] [A bérnek, mit meg nem ingat...]	II. 231	442
[177] A betelt kívánságok	II. 159	368
[86] A betyár	I. 167	360
[4] A bokréta	I. 41	245
[124] A család képe	II. 79	304
[28] A csapodár átka	I. 66	275
[209] 12. A csibukcsihoz	II. 230	441
[257] A dalnok jutalma	III. 42	138
[21] A „Fagyvirágok” felolvasása után	I. 58	266
[100] A fecskéről	I. 217	389
[41] A galambok	I. 85	296
[136] A gyermekgyilkos	II. 95	321
[182] A halál költészete I–V.	II. 169	374
[72] A haldokló gyermek	I. 119	333
[104] A három huszár	I. 230	394
[270] A hit szavai hozzá	III. 54	148
[130] A hódító	II. 87	310
[106] A honvéd	I. 235	397
[12] A hűtelen	I. 48	252
[131] A koldus és gyermeke	II. 88	311
[268] A koszorútlán koszorús	III. 53	146
[260] A költő álma	III. 46	141
[217] 4. A költő és kedvese	II. 242	450
[129] A könnyek	II. 86	309
[66] A lány és a rózsza	I. 112	331
[162] A megelégedés	II. 136	353
[247] 34. A megtért	II. 251	460

	Főszöveg kötet. lap	Szöveg- változatok
[125] A megváltó	II. 80	305
[224] 11. A mester és a tanítvány	II. 245	453
[101] A nő teremtetése	I. 220	390
[39] A pásztorlányka	I. 84	293
[84] A rab család	I. 161	353
[279] A rab költő	III. 69	159
[140] A rab utolsó útja	II. 100	324
[190] A rab, virágaihoz	II. 199	389
[94] A rom szelleme	I. 198	382
[70] A sirató	I. 116	332
[234] 21. A szabadságháború	II. 247	457
[76] A száműzött s a kivándorlott	I. 130	336
[44] A téli éj dicsérete	I. 88	299
[222] 9. A történeti jog	II. 244	452
[108] A tűzér	I. 238	398
[83] A vámpír	I. 157	351
[77] A vén dalnok	I. 133	338
[148] A világ baja	II. 114	334
[275] A visszhang	III. 62	154
[107] A zászlóőr	I. 237	398
[254] Adeline	III. 39	135
[253] Ajánlat	III. 39	134
[276] Áldás, átok	III. 63	155
[120] Alföldi utazás	II. 66	295
[261] Álomkérés	III. 48	142
[203] 6. Amália	II. 228	439
[88] Angyal és lány	I. 172	367
[55] Atlasz	I. 99	314
[85] Azrael	I. 164	354
[127] Az aggastyán	II. 82	307
[123] Az Alföldön	II. 74	302
[95] Az angyal útja	I. 202	383

	Főszöveg kötet. lap	Szöveg- változatok
[97] Az anya osztálya	I. 209	385
[71] Az anya végrendelete	I. 117	333
[219] 6. Az aradi sírra	II. 243	451
[142] Az élő halott	II. 107	326
[92] Az előőrs	I. 186	378
[87] Az első halott	I. 169	364
[249] 36. Az entuziaszta	II. 251	460
[262] Az ő szemei	III. 49	142
[216] 3. Az őszinte ortodox	II. 242	449
[105] Az újoncok apja	I. 232	395
[103] Az utolsó ítélet	I. 225	391
[73] Balassa Bálint	I. 121	333
[17] Beteg kedvesemhez	I. 53	257
[143] Bokrétát a kalpagomhoz	II. 108	327
[63] Boldog óra	I. 108	324
[30] Boldogság és szenvedély	I. 74	283
[158] Bor mellett	II. 131	349
[56] Borbálához I–III.	I. 99	315
[149] Bordal	II. 115	335
[58] Borkához I–III.	I. 102	317
[31] Borúra derű	I. 75	285
[277] Búcsú	III. 64	156
[36] Búcsú Karolinától	I. 80	290
[11] Búcsúérzetek	I. 47	250
[273] Búdal	III. 58	152
[165] Búm és örömem	II. 141	355
[286] Candida	III. 90	174
[181] Csak béke, béke	II. 168	373
[18] Csak el, csak el	I. 55	260
[271] Csalt remény	III. 57	151
[119] Csárdában	II. 65	292
[74] Csatár és Vilma	I. 122	334

	Főszöveg kötet. lap	Szöveg- változatok
[67] Csere	I. 113	331
[267] Csere	III. 53	146
[205] 8. Csernyus Ida	II. 229	439
[206] 9. Csernyusné	II. 229	440
[126] Csillagok	II. 81	306
[237] 24. D. I. M. Grnő sírjára	II. 248	458
[163] Dalforrás	II. 138	354
[156] Dáridóban	II. 127	348
[245] 32. Dicsőség és gyalázat	II. 250	460
[265] Édes kín	III. 52	145
[284] Egy anya, gyermeke sírján	III. 85	171
[228] 15. Egy barátomhoz	II. 246	454
[242] 29. Egy demagóghoz	II. 250	459
[135] Egy eladó leányhoz I–II.	II. 92	316
[19] Egy est emléke	I. 56	263
[227] 14. Egy hölgyhöz	II. 246	454
[215] 2. Egy kacér hölgyhöz	II. 242	449
[113] Egy látogatás	II. 50	269
[22] Egy leánykához	I. 59	266
[112] Egy lovaglás	II. 48	267
[220] 7. Egy mártír sírján	II. 243	452
[183] Egy menyasszony sírján	II. 178	379
[243] 30. Egy nagyravágyóhoz	II. 250	460
[208] 11. Egy nevelő	II. 230	440
[114] Egy nyíri temetőn	II. 53	274
[213] Egy örült naplójából 1–29.	II. 232	443
[239] 26. Egy papra	II. 249	459
[117] Egy régi házra	II. 59	283
[196] Egy szerelmes barátomhoz	II. 221	428
[38] Egy táncvigalomban	I. 82	292
[192] Egy vetélytárshoz	II. 207	408
[283] Egy zárdarom felett	III. 77	167

	Főszöveg kötet. lap	Szöveg- változatok
[232] 19. Egy zsarnok sírjára	II. 247	456
[255] Édességek	III. 40	135
[269] Egyiptom s hazánk	III. 54	147
[180] Éjféli gondolatok	II. 164	372
[132] Élet és halál	II. 89	312
[144] Életbölcsség	II. 109	329
[134] Életünk korai	II. 92	315
[6] Első csók	I. 42	246
[7] Elváláskor	I. 43	246
[176] Elveink	II. 158	366
[40] Emlékáldozat	I. 85	295
[153] Emlékezés az első szerelemre	II. 121	341
[8] Emlékszel-é?	I. 45	248
[207] 10. Emma	II. 229	440
[43] Epedő szerelem	I. 87	298
[297] Epigramma	III. 106	189
[75] Erős akarat	I. 124	334
[300] [És szelídebben szól az úr...]	III. 107	191
[200] 3. Etelke	II. 227	437
[189] Fagyvirágok I–VIII.	II. 191	388
[68] Falusi nász	I. 115	332
[5] Fehér rózsza	I. 42	246
[60] Felejtünk	I. 105	320
[150] Felköszöntés	II. 117	336
[69] Felsülés	I. 116	332
[141] Fény- és árnyképek I–III.	II. 103	325
[93] Férfiszó	I. 191	380
[251] 38. Filiszter	II. 251	461
[194] Fogságomból I–III.	II. 212	416
[285] Gyász	III. 89	174
[186] Gyermekimhez	II. 185	383
[201] 4. H. I.-nek	II. 227	437

	Főszöveg kötet. lap	Szöveg- változatok
[24]	Ha láttok is	I. 61 268
[23]	Hagyj el	I. 60 267
[170]	Harangszó	II. 149 361
[278]	Hattyúdál	III. 65 158
[122]	Hazaérkezésakor	II. 72 300
[78]	Hazdrubál	I. 136 339
[244]	31. Helyes súlyarány	II. 250 460
[164]	Hit és tudás	II. 139 355
[223]	10. Hit és tudás	II. 244 453
[240]	27. Hívatlan párthív	II. 249 459
[3]	Hódolat Máriának	I. 41 244
[236]	23. Honfibú	II. 248 457
[52]	Hozzá	I. 96 310
[280]	Hozzá	III. 72 160
[193]	Hozzá mint nőhöz I–III.	II. 209 411
[202]	5. Ida	II. 228 438
[25]	Idához I–II.	I. 62 269
[161]	Ifjan haljak meg	II. 135 352
[27]	Ige a múltból	I. 65 273
[187]	Intés	II. 188 386
[118]	Isten keze, ember keze	II. 62 285
[57]	Isten veled	I. 101 316
[298]	[Itt volt Madách Imre...]	III. 106 189
[172]	Jaj, csak panaszt ne!	II. 151 362
[296]	[Jaj nekem, és jaj annak...]	III. 105 189
[91]	Jerikó rózsája	I. 182 377
[102]	Karácsonykor	I. 223 391
[138]	Katona dala	II. 98 324
[292]	Kedves Nincsim!	III. 105 188
[259]	Kék szem	III. 45 141
[45]	Kérelem egy nőhöz	I. 90 301
[9]	Kertben Etelkéhez	I. 46 248

	Főszöveg kötet. lap	Szöveg- változatok
[81]	Két kérő	I. 150 344
[229]	16. Ki a hibás?	II. 246 455
[211]	14. [Kicsiny emléket ígértél...]	II. 231 442
[272]	Kínkacaj	III. 57 151
[2]	Kis leány	I. 40 244
[167]	Kórágynon	II. 145 357
[246]	33. Kormányzási ildom	II. 250 460
[171]	Kő keblet adj!	II. 150 361
[195]	Költő barátomhoz	II. 219 426
[235]	22. Költő és szabadság	II. 248 457
[16]	Könnyelműség varázsa	I. 52 256
[147]	Könyv nélkül élek	II. 112 333
[225]	12. Közönséges ember	II. 245 454
[221]	8. Különböző világnézet	II. 244 452
[204]	7. Lamott R.	II. 228 439
[139]	Leány és nő	II. 99 324
[137]	Leány panasza	II. 98 323
[230]	17. Leányálom	II. 246 455
[159]	Legénygazdaság	II. 131 350
[146]	Legényszabály	II. 111 331
[65]	Legszebb költészet	I. 111 329
[210]	13. [Legyek hát lepke...]	II. 230 442
[32]	Lélekerő	I. 77 286
[59]	Lemondás	I. 104 319
[287]	Lónyay M. barátomhoz	III. 93 177
[96]	Lót	I. 207 384
[199]	2. Lujza	II. 226 437
[20]	Lujza leánytársához	I. 58 265
[15]	Lujzához	I. 51 254
[50]	Májusban	I. 94 307
[198]	1. Mária	II. 226 436
[185]	Mária testvérem emlékezete	II. 183 382

	Főszöveg kötet. lap	Szöveg- változatok
[53] Még egy szó hozzá	I. 97	311
[295] Még egy szó hozzá	III. 105	188
[288] Megnyugvás	III. 95	178
[152] Megnyugvás a sorsban	II. 120	340
[241] 28. Megvesztegethetlen	II. 249	459
[34] Mentség	I. 78	288
[49] Merengés	I. 93	304
[231] 18. Metamorfózis	II. 247	456
[294] [Mit mond felőled a világ...]	III. 105	188
[281] Mohács terén	III. 73	161
[155] Most élveznék csak	II. 126	348
[214] 1. Művészet és természet	II. 242	449
[89] Nabukodnoztor álma	I. 175	372
[248] 35. Nagyok eszköze	II. 251	460
[46] Ne légy közömbös	I. 90	301
[178] Nem féltelek, hazám	II. 162	369
[293] [Nem lehet, ó, Nincsim...]	III. 105	188
[291] [Nem mondom...]	III. 102	187
[233] 20. Nép szava	II. 247	456
[154] Nős ember dala	II. 125	346
[111] Nyári estén	II. 45	261
[82] Nyári nap, téli éj	I. 153	350
[10] Nyilvános titok	I. 46	249
[179] Nyújtsunk kezet!	II. 163	370
[173] Ó- és újkor	II. 151	363
[151] Otthon	II. 118	337
[51] Ömlengés	I. 96	309
[54] Önmegtagadás	I. 98	313
[13] Önvád	I. 49	253
[166] Örüljek meg	II. 143	356
[169] Őszi érzés	II. 147	360
[110] Őszi séta	II. 42	258

	Főszöveg kötet. lap	Szöveg- változatok
[121] Ősszel	II. 69	297
[197] P. barátomhoz	II. 223	432
[184] Pál öcsém sírjánál	II. 180	381
[157] Pereat	II. 129	349
[218] 5. Petőfi sírjára	II. 243	450
[226] 13. Próza és poézis	II. 245	454
[80] Pusztai temetés	I. 148	343
[47] Rád emlékezem	I. 91	302
[98] Rege az ibolyáról	I. 210	386
[299] Rigmusok	III. 106	189
[282] Róma	III. 75	164
[109] Romon	II. 41	257
[250] 37. Rögtönző	II.. 251	461
[1] Sárga lomb	I. 39	243
[188] Síri dal	II. 189	388
[238] 25. Sírjánál ugyanannak	II. 249	458
[168] Sírom	II. 146	359
[274] Sóhajok	III. 59	153
[174] Számoltam magammal	II. 154	364
[289] Szegény-dal	III. 97	179
[128] Szélhárfa	II. 86	308
[258] Szemei	III. 44	139
[264] Szép, szebb	III. 51	144
[26] Szerelmem	I. 64	272
[133] Szerény leány	II. 91	314
[62] Szeret hát	I. 106	322
[64] Szív és ész	I. 109	326
[290] Szontagh Pálnak Madách Imrétől	III. 99	184
[37] Szőke Ipoly	I. 81	291
[160] Táborban	II. 133	351
[191] Távolból —hez I–IV.	II. 201	402
[116] Télen	II. 56	278

	Főszöveg kötet. lap	Szöveg- változatok
[256] Téli dal	III. 41	137
[14] Utóhang	I. 50	253
[252] Útravaló verseimmel	II. 252	461
[90] Üstökös és csillag	I. 178	376
[29] Vadrózsák Erzsike I–VII.	I. 67	276
[266] Vágy	III. 52	145
[48] Válaszul	I. 92	302
[263] Változás	III. 50	143
[33] Veszélyes játék	I. 77	287
[145] Vigadjunk!	II. 110	330
[99] Viharkirály	I. 213	387
[61] Viszontlátás	I. 105	321
[175] Visszapillantás	II. 156	364
[35] Visszaveszem, leányka	I. 79	288
[79] Zákány Tamás	I. 144	340
[115] Zsibvásáron	II. 54	275
[42] Zsuzsihoz	I. 86	297

TARTALOM

Bevezetés	5
Főszöveg	33
Lantvirágok	35
Egyéb versek	85
Függelék	109
Nógrádi képcsarnok	111
Egy kétes hitelű vers	125
Szövegváltozatok	133
Szómagyarázatok	218
Szövegmagyarázatok	218
Válogatott bibliográfia	219
A verscímek betűrendes mutatója	224
A harmadik kötet foglalatja	226
Egyesített betűrendes címmutató	230

A MADÁCH KÖNYVTÁR – ÚJ FOLYAM EDDIG MEGJELENT KÖTETEI

1. I. Madách Szimpózium	1995	39. Kálnay Nándor: Csesztve község...		25. VIII. Madách Szimpózium		színpadon
2. II. Madách Szimpózium	1996	40. Madách Aladár művei. II. Próza	2005	26. Madách Aladár művei. I. Versek	2002	61. Madácsy Piroska: A Tragédia üzenete a franciáknak
3. Fráter Erzsébet emlékezete I.		41. Horánszky Nándor: Az alsósztrégovai Madách-síremlék		27. IX. Madách Szimpózium		62. Имре Мадач: Човекова трагедија
4. Imre Madách: Le manusheski tragedija		42. XII. Madách Szimpózium		28. Imre Madách: A Traxedia do Home		
5. III. Madách Szimpózium		43. Enyedi Sándor: Az ember tragédiája		29. Enyedi Sándor: Az e. t. bemutatói I.		63. Lisznyai Kálmán válogatott versei
6. Balogh Károly: Gyermekkorom emlékei		44. Imre Madách: Die Tragödie des Menschen (H. Thurn)		30. X. Madách Szimpózium	2003	64. XVI. Madách Szimpózium
7. Nagyné Nemes Györgyi–Andor Csaba: Madách Imre rajzai és festményei	1997	45. Radó György–Andor Csaba: Madách Imre életrajzi krónika	2006	31. Imre Madách: Moses (angol fordítás)		65. Pollák Miksa: Madách Imre és a Biblia
8. IV. Madách Szimpózium		46. Madách Imre: Reformkori drámák. (M. I. művei II.)		32. Bódi Györgyné: A legújabb Madách-irodalom (1993–2003)	2004	66. XVII. Madách Szimpózium
9. Andor Csaba: Ismeretlen epizódok Madách életéből	1998	47. Bárdos Dávid: Madách Imre beszéde		33. L. Kiss Ibolya: Erzszi tekintetes asszony		67. Blaskó Gábor: M. I. „Az e. t.” c. művének magyar nyelvű kiadásai
10. Andor Csaba: M. I. és Veres Pálné		48. XIII. Madách Szimpózium		34. Becker Hugó: Madách Imre életrajza		68. Andor Csaba: Utolsó szerelem. Madách és Borka
11. V. Madách Szimpózium		49. T. Pataki László: Kit szeretttél, Ádám?		35. XI. Madách Szimpózium		69. Madách Imre: A Tragédia dalai / Lucifer
12. Fejér László: Az e. t. bemutatói	1999	50. Imre Madách: Die Tragödie des Men-schen. Textbuch von Kriszti(na) Horváth		36. Árpás Károly: Egy Madách-beszéd elemzése		70. Tragédia-átfordítások Karinthy Frigyes írásaiban
13. Madách Imre: Az ember tragédiája. I. Főszöveg		51. Emerici Madách: Tragoedia Hominis		37. Madách Imre: Zsengék. (M. I. művei I.)		
14. Madách Imre: Az ember tragédiája. II. Szövegváltozatok, kommentárok		52. Imre Madách: La tragedia del hombre		38. Papp-Szász Lajosné: Két Szontagh-életrajz		71. XVIII. Madách Szimpózium
15. I. Fráter Erzsébet Szimpózium		53. XIV. Madách Szimpózium	2007			
16. VI. Madách Szimpózium		54. Andor Csaba: A siker éve: 1861				
17. Imre Madatsh: Di tragedye funem	2000	55. Madách Imre: Átdolgozott drámák. (M. I. művei III.)				
18. Majthényi Anna levelezése		56. Varga Magdolna: Körök és koszorúk	2008			
19. Komjáthy Anzelm: Önéletírás		57. Máté Zsuzsanna–Bene Kálmán: Madách Imre írája...				
20. VII. Madách Szimpózium		58. XV. Madách Szimpózium				
21. Imre Madách: Tragedy of the Man		59. Andor Csaba: Madách-tanulmányok				
22. Fráter Erzsébet emlékezete II.	2001	60. Enyedi Sándor: A Tragédia a				
23. II. Fráter Erzsébet Szimpózium						
24. Bárdos József: Szabadon bűn és erény közt						

72. Borsody Miklós: A philosophia mint ön- álló tudomány, s annak feladata		90. Tolnai Vilmos: Madách-filológia	
73. Katalin Podmaniczky: La réception de la <i>Tragédie de l'homme</i> d'Imre Madách dans le monde germanophone		91. Harsányi Zsolt: Ember, küzdj'... I. k.	201 6
74. Andor Csaba: Madách korai szerelmei	201 2	92. Andor Csaba: Bevezetés a Madách- kutatásba	
75. Kozocsa Sándor: Madách: Az ember tragédiája. Műbibliográfia		93. XXIII. Madách Szimpózium	
76. XIX. Madách Szimpózium		94. Bárdos József: Végetlen a tér, mely munkára hív	
77. Madách Imre: A „nagy mű” árnyékában (M. I. művei IV.)		95. Zsuzsanna Máté: Transformations of Literary Texts	
78. XX. Madách Szimpózium	201 3	96. Madách I.: Versek – Poems [kétnyelvű]	201 7
79. Andor Csaba: Első szerelem. Madách és Fanni		97. Harsányi Zsolt: Ember, küzdj'... II. k.	
80. Imre Madách: La tragedia del hombre		98. XXIV. Madách Szimpózium	
81. Máté Zsuzsanna: A bölcsélet átlényegü- lése esztétikumká...		99. Harsányi Zsolt: Ember, küzdj'... III. k.	
82. XXI. Madách Szimpózium	201 4	100. Madách Imre: Költemények 1. (M. I. művei VII.)	
83. Radó György–Andor Csaba: Az ember tragédiája a világ nyelvein		101. Máté Zsuzsanna: Filozofikum és eszté- tikum kölcsönviszonyáról – kiemelten a madáchi életműben	201 8
84. Madách Imre: Az ember tragédiája (M. I. művei V.)		102. XXV. Madách Szimpózium	
85. Madácsy Piroska: Magyar szellem euró- pai vonzáskörben		103. Andor Csaba: Újabb Madách- tanulmá- nyok	
86. Csongrády Béla: „Remény a csillag...”		104. XXVI. Madách Szimpózium	201 9
87. Madách Imre levelezése (M. I. művei VI.)		105. Madách Imre: Költemények 11. (M. I. művei VIII.)	
88. Andor Csaba: M. I. és Veres Pálné	201 5		
89. XXII. Madách Szimpózium			

Irodalmi Társaság további működését, és kiadványainak megjelentetését.

Adószámunk: 18066452-1-06

Címünk: 6720 Szeged, Dóm tér 1–4.

Számlánk: Madách Irodalmi Társaság, 16200106-00118853

www.madach.hu

Megköszönjük, ha személyi jövedelemadója 1%-ával támogatja a Madách